

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ЧУМХУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳлили
2023, № 1 (61)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно - аналитическое издание
2023, № 1 (61)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2023, № 1 (61)

Душанбе – 2023

ТДУ 37 точик+008+025+9 точик+792 точик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 точик)+63.3 (2 точик)+85.313 (2 точик)+78.34 (2 точик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯшишгоҳи илмӣ – тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / Сармухаррир А. Аминов; мухаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2023. – № 1 (61). – 128 с.

Муассиси мачалла:

Пажӯшишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аминов Абдулфаттоҳ

Ҷӯраев Мирзоалий

Муродӣ Мурод

Рахимӣ Диљод

Ӯлмасов Фирӯз

Камолов Ҳамзахон

Иброҳимзода Муродалий

Рахимзода Кароматулло

Комилзода Шариф

САРМУҲАРРИР:

номзади илми филология, директори
ПИТФИ

ЧОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

номзади илми филология, мувоини
директори ПИТФИ оид ба илм

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

доктори илми филология, профессори ДМТ

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

номзади илми филология, мудири Маркази
мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ
доктори илмҳои санъатшиносӣ,
профессори кафедраи таърих ва назарияи
музикии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода
доктори илмҳои таърих, сарҳодими
Институти таърих, бостоншиносӣ ва
мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши
АМИТ

доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи санъатшиносии Донишкадаи
давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн.

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба
номи А. Ҷӯраев

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ходими
пешбари шуъбаи фаъолияти китобдории
ПИТФИ

Мачалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Мачалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МЧ-97 аз 29 декабря соли 2022 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Мачалла ба Феҳристи мачаллаҳои (нашрияҳои) илмии тақризшаванди Комиссияи олии
аттестаціонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид
гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2).
Сомонаи пажӯшишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи мачалла: www.farhangnoma.tj; e-mail:
f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Мачалла мувофиқи шартномаи литеизионии №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013
дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар
системаи индексаціонии мазкур дар борай шумораҳои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмии мавод, саҳехии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Нуқтаи
назари муаллифон метавонад бо назари идораи мачалла мувоғиқ набошад. Бознашри мавод
танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии мачалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор А. Аминов; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 1 (61). – 128 с.

Учредитель журнала:
Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Аминов Абдулфаттох

кандидат филологических наук, директор
НИИКИ

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

Джураев Мирзоали

кандидат филологических наук,
заместитель директора НИИКИ по науке

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

Муроди Мурод

доктор филологических наук, профессор
ТНУ.

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Рахими Дишод

кандидат филологических наук,
заведующий Центра культурного
наследия таджиков НИИКИ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор
кафедры истории и теории музыки ТГИКИ
имени М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Иброхимзода Муродали

доктор исторических наук, профессор
кафедры искусствоведения Таджикского
государственного института изобрази-
тельного искусства и дизайна

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии
Таджикистана им. А. Джураева.

Комилзода Шариф

кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела
библиотечное дело НИИ культуры
и информации

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97 от 22 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com ; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
C H-11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief A. Aminov; Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2023. – № 1 (61). – 128 p.

HERALD OF CULTURE
Founder of the journal
Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Aminov Abdulfattoh

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences,
Director of the RICI

Juraev Mirzoali

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences,
Director of the RICI

Murodi Murod

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences,
Professor of the TNU

Rahimi Dilshod

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences,
Head of the Center for Cultural Heritage of Tajiks
of the RICI

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department
of history and theory of the TSICA named after
M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow
of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, NAST

Ibrohimzoda Murodali

Doctor of historical sciences, Professor of the
department of Art Studies, Tajik State Institute of
Fine Arts and Design

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after A. Juraev
Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading
researcher at the Department of Library issues of
the RICI

Komilzoda Sharif

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 22, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;

Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532-09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

**ТДУ: 37точик+39точик+008+29+8точик+398точик
Рахимӣ Дилишод**

АЗ ФАРВАРДГОН ТО САЙРИ МАЗОРҲО: СУННАТИ ГИРОМИДОШТИ АРВОҲИ ГУЗАШТАГОН ДАР НАВРӮЗ

Наврӯз қадимтарин ва фархундатарин ҷаши дар рӯйи олам аст. Он паёмрасони эҳёи табиат, мубаллиги беҳтарин арзииҳову гояҳои инсонӣ, пайвандгари дӯстию бародарӣ, ваҳдату ягонагии инсону табиат, оғози корҳои кишоварзию бодгорӣ ва гайра мебошад.

Яке аз сарчаашмаҳои қадимтарини ҳаттӣ китоби муқаддаси зардушиён Авесто ба шумор меравад, ки дар он истилоҳ ва ҷаши Наврӯз зикр нашуудааст. Аммо дар ин китоб дар бораи Фарвардгон –як ҷаши баҳорӣ ишора рафтааст, ки зардушиён ба хотири гиромидошти фраваши – арвоҳи гузаштагон барпо мекардаанд. Ниёғони тоҷикон дар панҷ рӯзи оҳири моҳи Исфанд, яъне пеш аз Наврӯз, ба хотири хушнудии арвоҳ дасторҳон қушода, ҳар гуна незматҳо мегузоштанд, ҷароғ меафрӯҳтанд.

Ин суннат то рӯзгори мо расидааст. Бозмондаҳои Фарвардгонро дар мисоли анъанаи Сарисолӣ, ки ҳамасола дар шаҳри Хуҷанд рӯзи 7-уми март баргузор мекунанд, дидан мумкин аст. Бегоҳии он рӯз дар ҳонаҳо оши палав меназанд ва ба ҳонаҳои ҳамсояҳо мефиристанд. Аз дигар ҳонаҳо ҳам ба табақи онҳо оши пухтаи худро андохта бозпас медиҳанд. Фардои он шом дар ҳонаҳо дасторҳон қушода мешавад, ҳамсояҳо ё дӯстон, хешу табор ба меҳмонӣ меоянд ва ба арвоҳи фавтидагон дуою оёти Қуръон мекунанд.

Яке аз суннатҳои бозмондаи гиромидошти фуруҳарҳо дар айёми Наврӯз сайри мазорҳо мебошад, ки то қунун идома дорад. Мардум дар баъзе минтаҳаҳои тоҷикнишини Осиёи Марказӣ ҳангоми зиёрати мазорҳо дар айёми Наврӯз, ба хотири арвоҳи гузаштагон шамъу ҷароғ равшан мекунанд, дар ҳонаҳо бӯйи таом мебароранд. Одати дигари марбут ба Наврӯз ва идҳои дигари динии тоҷикон “бӯйбаророн” аст, ки онро маҳсус барои шоду ҳуррам ва ризояти хотири арвоҳи фавтидагон барпо мекунанд.

Ҳамин тарик, суннати гиромидошти равони гузаштагон дар арафаи Наврӯз таърихи беш аз се-чор ҳазорсола дошта, бо номҳо ва шаклҳои гуногун то рӯзгори мо расидааст.

Калидвоҷаҳо: тоҷикон, эрониён, устура, Наврӯз, Фарвардгон, фуруҳар, арвоҳи гузаштагон, анъанаи Сарисолӣ, сайри мазорҳо, бӯйбаророн.

Роҷеъ ба шинохти Наврӯз, таърихи пайдоиш, одобу русум, ҷашини он дар замонҳои пешин, шеваи таҷлили он дар ин ё он маҳал, ҷанбаҳои нуҷумиyo фарҳангӣ ва иҷтимиою фалсафии он рисолаву мақолаҳои зиёде ба табъ расидаанд. Аммо ҳанӯз ҳам масъалаву муаммоҳои зиёде марбут ба Наврӯз бокӣ мондаанд, ки муҳаққиқони тоҷик бояд минбаъд ба он таваҷҷуҳ қунанд.

Дар осори ҳаттӣ қадимтар аз ҳама номи Наврӯз дар адабиёти забони паҳлавӣ дар шакли “нукруч” дучор мешавад. Дар китоби муқаддаси зардушиён – Авесто роҷеъ ба истилоҳ ва ҷаши Наврӯз

сухане дар миён нест, аммо дар ин китоб дар бораи ҷаҳни баҳории Фарвардгон ишора рафтааст, ки зардуштиён дар даҳ рӯзи охири моҳи Исфанд, яъне айёми фарорасии баҳор ба хотири арвоҳи гузаштагон барпо мекардаанд.

Дар Авесто роҷеъ ба расми Фарвардгон ишора шудааст, ки собиқаи устуравие аз Наврӯз мебошад. Фарвардгон, номи ойини даҳрӯзаest, ки аз бисту панҷуми моҳи Исфанд, бо фарогирии панҷ рӯзи Андаргоҳ (кабисай сол), то ибтидои Фарвардин идома мейфт. Дар «Менуи хирад» танҳо панҷ рӯзи Андаргоҳ ҷаҳни «Фарвардиён» ҳонда шудааст.

Ин ҷаҳни даҳрӯзаро зардуштиён ба хотири ҳушнудии фуруҳарҳо гузаштагон барпо мекардаанд. Тибқи боварҳои бостонӣ, дар моҳи фарвардин арвоҳи нигаҳбон – фуруҳарҳо (дар Авесто – *фраваши*, дар паҳлавӣ – *фраваҳр*) ба замин мефаромадаанд ва барои ҳушнудии онҳо мардум ҷаҳн меоростаанд. Ҳар фуруҳар ба ҳонаи собиқи хеш меомадааст. Ин маънӣ дар бандҳои 156-157, Кардаи 31-уми Фарвардин-яшт ишора шудааст.

«Бишавад, ки фравашиҳои тавони бисёр неруманди пирӯзи ашаванону фравашиҳои нахустин омӯзгорони кеш ва фравашиҳои паёмоварон, ҳушнуд ба-д-ин ҳона хироманд.

Бишавад, ки фравашиҳо дар ин ҳона ҳушнуд шаванд ва моро подоши неку омурзиши саршор ҳоҷанд. Бишавад, ки онон аз ин ҳона ҳушнуд бозгарданд. Бишавад, ки онон сурудҳои варҷованду оинҳои ниёиши моро ба Аҳура Маздо ва Амшоспандон бирасонанд. Мабодо, ки онон гиламанд аз мо маздолпаратон, аз ин ҳона дур шаванд» [1, с. 301].

Саволе ба миён меояд, ки ҳуди фравашӣ ё фуруҳар кист ва чӣ салоҳияту вазифае дошт? Тибқи маълумоти Авесто, фравашӣ оғаридаи панҷумини менуӣ, яъне рӯҳонӣ аст, ки барои ҳар як аз мардуми нек ҷонварону гиёҳон ва ҳатто обу оташ хос мебошад. Фравашиҳо дар гетӣ – олами ҳастӣ мардумону ҷонварону гиёҳон ва ғайраро аз зиёни девҳо, аз бадиу оғатҳо нигаҳбонӣ мекунанд ва пас аз марги заминии онҳо ҳудашон зиндаву ҷовид мемонанд ва ба осмон мераванд. Ҳамчунин, фравашиҳо ба мардумон дар мубориза бо маҳлуқони аҳrimanӣ нерӯ мебахшанд, беморонро шифо медиҳанд, дӯстиро нигаҳ медоранд. Инсонҳои бадро девҳо ёвар будаанд. [муфассал ниг. 1, с. 284-231].

Ба ин монанд маҳлуқоти нигаҳбону ёвари инсонҳо дар дину ойинҳои дигар ҳалқҳои ҷаҳон низ ба назар мерасанд. Масалан, дар масҳият ҳар инсон “фариштаи нигаҳбон” (“ангел – хранител”) дорад. Дар дини ислом фариштаи раҳмон, дар ойинҳои ҳалқии тоҷикӣ – пиру арвоҳ инсонҳоро ҳам назорат ва ҳам муҳофизат мекунанд.

Чун моҳи Фарвардин моҳи фурудоии фуруҳарҳо буд, он ба оғози баҳор, ба аввалҳои мавсими киштукор ва зиндашавии табиат рост меомад. Мардум бовар доштанд, ки дар ин моҳ руҳи ҳамаи гиёҳон ва ҷонварону инсонҳо ба ҷунбиш меояд ва ин моҳро бо барпо кардани расму ойинҳои хоси дини зардуштӣ гиромӣ медоштанд.

Дар асари дигари паҳлавӣ «Моҳи Фарвардин, рӯзи Хурдод» гуфта мешавад, ки дар рӯзи шашуми Фарвардин Ҳурмузд ҷони ҷаҳонро оғаридааст, бинобар ин ва дигар оғаринишу иттифоқоте, ки дар ин рӯз сурат гирифтаанд, рӯзи Хурдод назди эрониён азизу муқаддас ба шумор меравад [9, с. 315].

Дар бахши даҳуми «Бундахишн», ки “Дар бораи соли динӣ” унвон дорад, ба ойини Фарвардингон ва замони эътидоли баҳорӣ ишора шудааст. «Баландтарин [дарозтарин] рӯзи тобистонӣ ду баробари кӯтоҳтарин (рӯзи) зимистонӣ аст. Баландтарин шаби зимистонӣ ду баробари кӯтоҳтарин (шаби) тобистонӣ аст. (Баландтарин) рӯзи тобистонӣ дувоздаҳ ҳосру шаб шаш ҳоср. Ҳосре (ҳаст, ки воҳиди замонист ва низ ҳосре (ҳаст) бар замин. Ба ҳамон оин, ба Ҳамаспаҳмадемгоҳ, ки панҷае ба поёни моҳи Спандромад аст рӯз (бо) шаб боз баробар шавад... Чун моҳи Фарвардин, рӯзи Ҳурмазд шавад, зимистонро неруву подшоӣ коҳад, тобистон аз бункадаи хеш дар ояд, неруву подшоӣ пазираდ, Рапиҳвин¹ аз зери замин ба фарози замин ояду бари дараҳтонро расонад» [7, с. 74-75].

Баъдтар дар бораи расми Фарвардгон Абӯрайҳони Берунӣ низ дар “Осор-ул-боқия” ёдрас шудааст. Ӯ мегӯяд, “... дар ин рӯз баҳри номуси мурдагон таому шароб дар пушти хонаҳо мегузоштанд ва чунин гумон мекарданд, ки арвоҳи мурдагон аз ҷойгоҳи савобу гуноҳи худ берун меоянд ва аз он таому шароб мехӯранд. Ва дари хонаҳои худро бо сипанд дуд мекарданд, то он ки мурдагон аз бӯйи он ба хонавода ва авлоду наздикон дар ин рӯз таваҷҷӯҳе мекунанд ва сардори корҳои онҳо мешаванд, агарчи он арвоҳро набинанд” [4, с. 245].

Ин русум дар аксари манотики тоҷикнишини Осиёи Марказӣ то кунун роиҷ аст. Махсусан, ба хотири хушнудии арвоҳ дуд кардани испанд, шамъу ҷароғ афрӯҳтан, пухтани ғизоҳо дар арафаи идҳо ва ҳамчунин бӯйи равғанро баровардан аз амалҳои рамзомези ойинҳои бостонӣ ба шумор меравад, ки мардумшиносон дар замони муосир роҷеъ ба онҳо маълумоти зиёд додаанд. Ҳатто дар суманакпазӣ ҳам бонувон ба ёди Пири пухтагар ва равони гузаштагон дар чор гӯшаи дег чор нукчаро меафрӯзанд.

Ҳамчунин Берунӣ дар ҳамин асараш роҷеъ ба ҷашни Хишавм (Хшум)-и сӯғдиён маълумот додааст, ки шабҳои Фарвардингон буда, барои гиромидошти арвоҳи гузаштагон барпо мешудааст. Ӯ моҳҳои сӯғдиёнро як-як шарҳ дода, оид ба моҳи оҳири солиҷумории онҳо, яъне моҳи қабл аз Наврӯз чунин менависад. «Хишавм – дар оҳири ин моҳ ахли Суғд бар мурдагони пешини худ гиря мекунанду бар онҳо навҳа месозанд ва рӯйҳои худро мекарошанду барои мурдагон таому шароб мебаранд. Чунон ки эрониҳо дар фарвардагон ба ҳамин тарик рафтор мекунанд» [4, с. 259].

Дар айёми ҷашни Хишавм дар устудон ва даҳмакҳо сӯғдиён оташ меафрӯҳтанд. Муҳаққиқон таҳмин кардаанд, ки ин амал ба хотири дур кардани нерӯҳои ахриманий анҷом дода мешудааст. Баъзе олимон ҷашни Хишавмро бо парастиши худои табиити мирандаву эҳёшаванда марбут медонанд, ки дар маркази он тимсоли қаҳрамони асотирий Сиёвуш қарор дошт [6, с. 94].

Абӯбакр Муҳаммади Наршайҳӣ дар «Таърихи Бухоро» ба як маросими сӯғдиёни шаҳри Бухоро ишорат карда, устураи Сиёвушро ба Наврӯзи сӯғдиён нисбат медиҳад.

«...Сиёвуш хост, ки аз вай асаре монад дар ин вилоят [Бухоро], аз баҳри он ки ин вилоят ӯро орияти буд. Пас вай ин ҳисори Бухоро бино

¹ Рапитвин / Рапиҳвин – номи эзади нигоҳбони тобистон.

кард ва бештар он ҷой мебуд. Ва миёни вай ва Афросиёб бадгӯй карданد ва Афросиёб ўро бикишт ва ҳам дар ин хисор бадон мавзеъ, ки аз дари шарқӣ андароӣ, андаруни дари Коҳфурӯшон ва онро дарвозаи Фурриён хонанд, ўро он ҷо дағн карданд. Ва мугони Бухоро бадин сабаб он ҷойро азиз доранд ва ҳар соле ҳар марде он ҷо як хурӯс бад-ӯ бикишанд пеш аз баромадани офтоби рӯзи Наврӯз. Ва мардумони Бухороро дар куштани Сиёвуш навҳаҷо аст, чунон ки дар ҳама вилоятҳо маъруф аст ва мутрибон онро суруд сохтаанд ва мегӯянд. Ва қавволон онро гиристани мугон хонанд. Ва ин сухан зиёdat ва се ҳазор сол аст» [10, с. 23].

Масъалаи иртиботи устураи Сиёвуш бо ҷашни Наврӯз миёни пажӯҳандагон борҳо мавриди андешаву таҳқиқ қарор гирифтааст. Онҳо дар мақолоти хеш зикр кардаанд, ки дар асотири қадимаи эрониён Сиёвуш ҳамчун намоди худои мирандаву эҳёшаванд, ё ин ки эзади набототи дар тирамоҳ фаношавандаву дар баҳор дубора зиндашаванд будааст. Бинобар маълумоти Наршахӣ, қурбон кардани хурӯс маҳз ба хотири равони Сиёвуш будааст, ки асаре аз устураи худои мирандаву эҳёшаванд аст, на ба таври кулӣ барои фуруҳарҳо ё арвоҳи фавтидагон.

Аз маълумоти сарчашмаҳо равshan аст, ки Наврӯз ҳамчун ҷашни фарорасии баҳор ва баробарии рӯзу шаб таҷлил мешудааст, аммо бинобар иди табият буданаш ба дини зардуштӣ ворид нагаштааст ва дар осори динии зардуштӣ танҳо ба он ишораҳо шудаанд. Танҳо як расми марбут ба баҳору Наврӯз бо номи Фарвардингон ва фурудоии фуруҳар (фравашӣ)-ҳо дар манобеи динии зардуштӣ ишора шудааст. Силсилаи бовару ақидаҳо роҷеъ ба фуруд омадани фуруҳарҳо дар даврони ислом қабул кардани эрониён, аз он ҷумла, тоҷикон тобиши исломӣ гирифтаанд. Минбаъд ба тасаввуроти мардуми омӣ, арвоҳ дар арафаи ҳамаи ҷашни идҳо ба ҳонаҳои худ нузул мекардаанд. Идомаи онро мо дар шакли расму ойинҳои мардумӣ мушоҳида мекунем, ки бархе аз онҳо то имрӯз побарҷоянд. Яе аз маъмултарин бозмондаҳои Фарвардингон ва Ҳишавм расми Сарисолии мардуми сүғдтабори шаҳри Ҳучанду навоҳии атрофи он мебошанд, ки дар поён каме онро шарҳ медиҳем.

Дар шаҳри Ҳучанд расми Сарисолӣ рӯзи 7-уми март баргузор мешавад. Бегоҳ дар ҳонаҳо, асосан, оши палав мепазанд ва ба ҳонаҳои ҳамсаҳо мефиристанд. Аз дигар ҳонаҳо ҳам ба табаки онҳо оши пухтаи худро андохта, мефиристанд. Инро *ошлишикуон*, *ошибараку ошибиёрак* ҳам меноманд. Табақчай ошро бачаҳо мебаранд ва аз ҳонаҳо ба онҳо пул ё тухфае медиҳанд. Фардои он шом дар ҳонаҳо дастарҳони идона кушода мешавад, ҳамсаҳо ё дӯстон, хешу табор метавонанд ба меҳмонӣ оянд. Дар дастурҳони идона ҳалво, самбӯса, кулча, ҳонум ва ҳар гуна ширинию маҳсулоти нонӣ мегузоранд.

Дар ҳонаҳои азодорон (ба истилоҳи маҳаллӣ – лозим) на оши палав балки ширгурунҷ, ҷалпак ва ҳалвои тар мепазанд. Агар аз ҳонаҳои ҳамсаҳо ба азоҳона палав фиристода шавад, дар табақаш ё дар табаки дигар аз ин ҳӯрокҳо мефиристанд. Бештар дар ҷавоб 2 адад ҷалпак ба табақаш андохта, пас мегардониданд. Шумораи ду ба он хотир аст, ки хурсандии ид ҷуфт шавад.

Дар Сарисолӣ одамони ҷамъшуда ва меҳмонон аз Қуръони мачид оятҳои низ меҳонданд. Агар маросими Сарисолӣ дар байни идҳои Рамазону Қурбон ояд, азодорҳо маросими *сафедпӯйон* карда, аз азо

мебаромаданд. Шаби ид кадбонуҳо ҳатман дар сари танӯр чароғ ё 7 адад нӯкча равшан мекарданد ва мӯътакид буданд, ки бӯйи равғанаш ба арвоҳи фавтидагон мерасад ва онҳо хушнуд мешаванд. Ё агар имкони нӯкчамонӣ нашавад, ҷанд қатра равғанро ба оташ мепошиданд, ки бӯяш ба арвоҳ расад.²

Дар айёми фарорасии баҳор, дар идома ба суннати Сарисолӣ ҳамчунин расму одатҳои зиёди иҷтимоӣ, мавсимиӣ-кишоварзӣ ва фарҳангӣ дар шаҳри Хӯҷанд ва навоҳии атрофи он баргузор мешуданд. Муҳаққики ойинҳои мардумӣ Ислом Раҳимов навиштааст, ки “замонҳои пеш занон ба зиёрати мазори Чордараи дехаи Хистеварз рафта, ҷалпак, қатурма ва дигар таомҳоро мепухтанд ва ба мардум тақсим мекарданд. Ин таомул пеш аз фарорасии иди Сари сол амалий мешуд» [16, с. 46-47].

Сокинони дехаи Ёвай ноҳияи Бобоҷон Ғафуров низ ин расмро доранд, субҳи рӯзи ҳафтуми март аъзои хонаводаҳо, чи бонувону мардони умрдида ва чи қӯдакону наврасону ҷавонон барои зиёрати гӯри азизони хеш ба гӯристонҳо мераванд. Он ҷо дуюю фотиха ва порае аз китоби “Қуръони карим”-ро хонда, ба арвоҳи гузаштагонашон мебахшанд. Сипас атрофи қабрҳоро поку тамиз менамоянд.

Ислом Раҳимов суннати Сарисолиро таҳқиқ намуда, онро ба ҷашни бостонии Фарвардгон ё Фарвардингон рабт додааст. Аммо ба андешаи муаррих А. Мирбобо иди Сари сол дар Хӯҷанд бокимондаи ҷашни “Ҳашум”-и сугдиёни бостонӣ аст, ки он пеш аз Наврӯз ҷашн гирифта мешуд [8, с. 108]. Воқеан, баъзе унсурҳои ойини Сари сол ба ойини Фарвардингон ва расми Ҳишавм монанд мебошад. Дар бархе ҷойҳо ин расм бо зиёрати мазору гӯристонҳо иртибот доштааст.

Ҳамчунин, ин анъанаи нек дар дехаи Сангистони ноҳияи Айнӣ низ роиҷ будааст, ки онро “ошибаруқу ошибиёрак” меномидаанд. Дар дехаи Дардар ба ин расми баҳорӣ «оштеяқ» ном гузашта будаанд. Дар гузашта дар баъзе дехаҳои ноҳияи Ҷеваштич, аз он ҷумла дар дехаи Метк низ расми ошивазкунони пеш аз Наврӯз маъмул будааст, аммо ҳоло аз байн рафтааст [12, с. 33].

Ин суннатро бо номи «ошгардон» дар баъзе дехаҳои шаҳри Ҷоҳтар ва навоҳии атрофи он, ки аҳолияшон дар садсолаи гузашта ба ин ҷойҳо аз ноҳияҳои Конибодом, Рашт, вилояти Фарғона ва ғайра муҳочир кунонида шудаанд, низ идома медоданд.

Ҳамин тавр, мардуми шаҳри Хӯҷанд, навоҳии вилояти Суғд ва қисман вилояти Ҷоҳтар яке аз идҳои қадимӣ – «Сари сол»-ро хифз карда, то рӯзгори мо расонидаанд, ки бе гуфтугӯ ба маросими Фарвардгони бостонӣ иртибот дорад.

Воқеан, Наврӯз ҷашни пайванди инсону табиат ба шумор меравад ва ин падида дар мисоли якчанд расму одатҳои иҷтимоӣ, боварҳо ва ойинҳо таҷассум ёфтааст. Дар гузаштаи начандон дур, дар айёми Наврӯз мардум ҷашни баҳорро берун аз шаҳру деха, дар муҳити табиат, дар боғу ҷаманҳо, лаби ҷашмаву рӯдҳонаҳо таҷлил мекарданд. Дар ҳар ноҳияву минтақа сайргоҳҳои маҳсус бо номҳои “сайрҷо”, “идҷо”, “идгоҳ” мавҷуд буданд, ки мардум сайрҳоро дар он ҷойҳо мегузаронданд. Аксари

² Гӯянда: Раҳимов Усмонҷон, сокини дехаи Марғзораки ҷамоати Дехмойи ш. Хӯҷанд, с.тав. 1955.

сайргоҳҳо дар назди мазори ягон шаҳси маъруфи динӣ ё гӯристонҳо ҷойгир буданд. Чунончи, дар Бухоро сайрҳои калон дар назди мақбараи Баҳоуддини Накшбанд, инчунин ҳамасола дар Ширбадан ва Ҳонақоҳи Файзобод баргузор мешуданд. Дар Самарқанд сайргоҳ канори рӯди Оби Раҳмат буд, дар Нурато – мавзеи Чилдуҳтарон, дар Исфара – мазори Ҳочаи Сурх, дар Конибодом – мазори Ҳоча Такровут, дар Истаравшан – қалъаи Муғтеппа, дар Панҷакент – мавзеи Қайнар ва ҳамин тариқ назди мазорҳову ҷойҳои дигар ҳамчун сайргоҳи оммавӣ муқаррар шуда буданд. Дар баъзе маҳаллҳо сайри наврӯзиро дар назди ягон мазор бо қурбон кардани ғов, гӯсфанд ё буз барпо мекарданд.

Дар Исфара қабл аз сайр ба мазори Ҳочаи Сурх рафта дуву фотиҳа меҳонданд. «Сокинони Ворух дар айёми шукуфтани лолаҳо ба мазори Ҳӯҷаи Ғор, ки дар гарби деҳа, дар самти чапи Исфара воқеъ буд, мерафтанд. Занҳову мардон ҷудогона ҷамъ шуда, ҳамроҳи худ палосу қосаву табақ, маҳсулоти ҳӯрокворӣ, ки ба таври дастҷамъӣ ҳариданд, мебурданд. Як рӯзро дар ҳамон мазор гузаронида, шаб меҳобиданд. Субҳи рӯзи дигар ба лолачинӣ мебаромаданд. Ҳар қадом гурӯҳ гулдастай ҳудро соҳта, лолаҳоро ба шоҳи бед мебастанд ва бегоҳӣ ба деҳа бармегаштанд.

Дар Конибодом сайри Лола то солҳои 20-уми асри гузашта идома ёфтааст. Он дар мазори Ҳоча Такровут (номи дигараш Мазори Лола), ки 30-32 км аз самти ҷанубу гарбии Конибодом, дар наздикии ҷашмасорон воқеъ буд, мегузаштааст. Дар ин ҷо мардум аз деҳаҳои атроф бо палосу қӯрпа ва ҳӯроквориҳои ҳаридашон ҷамъ шуда, се рӯз ҷашн барпо мекардаанд... Дар ду рӯзи аввал гӯсфанд ё бузеро қурбон намуда, оши ҳудоӣ медоданд ва зери садои доира раксу сурудхонӣ мекардаанд. Рӯзи дигар субҳи барвақт ба лолачинӣ мебаромадаанд» [11, с. 79].

Дар деҳаи Ҳуҷии ноҳияи Шаҳринав анъанае то имрӯз роиҷ аст, ки дар аввалҳои ғасли баҳор се рӯзи ҷорҷонӣ пайиҳам дар назди мазори Ҳоча Гули Бодом сайр баргузор мешавад. Тоҷикони рустоҳои вилояти Қашқадарё дар зиёратгоҳи Ҳочамуродбахш баҳорон ҳафт ҷорҷонӣ сайр баргузор мекарданд. Мардум ба он мавзеи муқаддас бо нияту орзухо мерафтанд, ягон ҷорҷо ҳун карда, таомҳо пухта бо ҳам тановул мекарданд ва сипас мусобиқаҳои гӯштингирӣ, пойга ва пиёдакашакро созмон медоданд.

Мардум сайри мазорҳоро бо нияте баргузор мекарданд, ки ҳамасола ҳосили қиши ҷекониашон фаровон гардад, рӯзгорашон осуда бошад, ҳайру баракат аз ҳонадонашон қанда нашавад, молу ҳолашон бегазанд ва ҳудованд онҳоро аз балоҳо нигаҳбон бошад. Аммо таҷлили Наврӯз дар ҳавлии мазор ё назди зиёратгоҳҳо бозмондае аз суннатҳои фурудоии фуруҳарҳо мебошад. Ҳанӯз ҳам мардум дар баъзе минтақаҳои тоҷикнишин ҳангоми зиёрати мазорҳо дар айёми Наврӯз, ба хотири арвоҳи гузаштагон шамъу ҷароғ равшан мекунанд. дар ҳонаҳо бӯйи таом мебароранд.

Ба ҷуз аз сайру маросими мавсуф ҳамчунин дар байни тоҷикон расм бо номи *бӯйбаророн* роиҷ аст, ки онро маҳсус барои шоду ҳуррам ва ризояти хотири арвоҳи гузаштагон барпо мекунанд. Дар баъзе маҳаллаҳо онро ҳудоӣ, аз барои Ҳудо, нондихӣ меноманд.

Дар маросими *бӯйбаророн* ҳӯроке (оши палав, ҳомшӯрбо ё атола) пухта мешавад ва, ҳангоме ки бӯйи ҳӯрок аз дег баромад, ҳуди пазанда ва

ё яке аз наздикон дар назди дег сурае аз Қуръони майдид тиловат карда ба арвоҳи фавтидагони он хонадон мебахшад. Тибқи боварҳои мардум, арвоҳи гузаштагон дар айёму арафаи идҳо ва баъзе рӯзҳои муайян ба хонаи собиқи худ меомадаанд ва талаби дуву фотиха мекардаанд. Онҳо аз бӯйи ҳӯроке, ки барои садақа ва дуогирӣ пухта шудааст, шоду ҳуррам мегаштаанд.

Бояд қайд кард, ки ин суннат аз ҷаши Наврӯз ба маросими идҳои Қурбону Рамазон низ гузаштааст. Ҳарчанд дар ягон манобеи исломӣ ин русум зикр нашудааст, аммо дар идҳои динии тоҷикон маъмул мебошад. Масалан, дар айёми идҳои Қурбону Рамазон мардуми водии Ҳисор се рӯз омодагӣ медианд: рӯзи якум – бӯй баровардан, нону қулчапазӣ, рӯзи дуюм иду намоз ва рӯзи сеюм саир мешуд. Ҳама ҳурду қалон, зану мард ба саир мебаромаданд. Рақсу бозӣ ва мусобиқаҳо барпо мешуд, ҳар кас ҳунари худро намоиш медод.

Ақидаҳои марбути бӯйбаророн ба боварҳои анимистӣ рафта мерасад, ки асоси онро эътиқод ба рӯҳ ва парastiши арвоҳ дар замони қадим ташкил медод.

Ҳамчунин дар суфраи наврӯзии «ҳафт син» ё «ҳафт шин» гузаштани испанд ва шамъи фурӯзон низ ба хотири руҳҳои фурӯдомада мебошад. То ба имрӯз маъмул аст, ки тоҷикон дар хонаҳо, ҳавлиҳо, ошпазхонаҳо ба хотири арвоҳ нӯкча равшан карда, испанд дуд мекунанд. Занҳои тоҷик дар гузашта пеш аз раванди суманакпазӣ нахуст ҷароғ ё нӯкча фурӯzon карда, гирди дег мегардониданд ва ба арвоҳи гузаштагону руҳи пири пухтагар дуо меҳонданд.

Ақидаи нузули арвоҳ дар фарҳанги суннатии мардуми тоҷик ба идҳои суннатии исломӣ гузашта, то қунун роиҷ мебошад. Тибқи боварҳои омиёна, арвоҳи гузаштагон дар арафаи идҳои Қурбон ва Фитр ва инчунин дар шабҳои ҷумъа ба хонаҳои собиқи худ омада, дар болои бомҳо менишастаанд ва аз наздикони худ талаби дуо мекардаанд. Ба ақидаи баъзе одамон, арвоҳ дар шаклҳои парвона, шапалак ва қабӯтар таҷассум мейёфтаанд. Барои шоду ҳуррам ва ризояти хотири арвоҳ тоҷикон якчанд навъи маросимҳо доранд, ки бо номҳои бӯйбаророн, ҳудой, аз барои Ҳудо, ҳатми Қуръон, нондихӣ ва ғайра маъруфанд.

Ҳамин тарик, гуфтан мумкин аст, ки суннати гиромидошти равони гузаштагон дар арафаи Наврӯз таърихи беш аз се-ҷор ҳазорсола дошта, бо номҳо ва шаклҳои гуногун то рӯзгори мо расидааст.

Адабиёт

1. Авесто / Гузориш ва пажӯҳиши Ҷ. Дӯстҳоҳ. – Душанбе: Конунияти, 2001. – 792 с.
2. Аҳмадов, Р. Фолклори маросимҳои мавсими тоҷикони Осиёи Марказӣ / Р. Аҳмадов. – Душанбе: Дониш, 2007. – 466 с.
3. Беленицкий, А.М. Вопросы идеологии и культов Согда: по материалам пянджикентских храмов / А.М. Беленицкий // Живопись древнего Пянджеликента. – Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1954. – С. 25-83.
4. Берунӣ, А. Осор-ул-боқия / ба чоп тайёрқунандагон А. Девонақулов, М. Исо, О. Ҳамид, М. Бақо. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.

5. Дӯстхоҳ, Ҷ. Ёддоштҳо // Авесто. – Душанбе: Қонуният, 2001. – С. 569-746.
6. Каримов О.К., Мирбобоев А.К., Усмонов Н.Н. Очерки истории средневековой культуры таджиков / О.К. Каримов. – Хужанд: Ношир, 2011. – 452 с.
7. Мероси хаттии бостон / таҳиягарон Б. Фафор, М. Ҳотам, М. Диловар.–Душанбе: Бухоро, 2013. – 460 с.
8. Мирбобо, А. Муқаддимаи таърихи Ҳуҷанд / А. Мирбобо. – Ҳуҷанд: Ношир, 2013. – 448 с.
9. Моҳи фарвардин, рӯзи хурдод // Мероси хаттии бостон / таҳиягарон Б. Фафор, М. Ҳотам, М. Диловар.–Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 315-317.
10. Наршахӣ, А. Таърихи Бухоро / А. Наршахӣ. – Душанбе: Дониш, 1979. – 120 с.
11. Нурджанов, Н.Х. Традиционный театр таджиков / Н.Х. Нурджанов. – Том 2. – Душанбе: Контраст, 2002.
12. Раҳимӣ, Д. Анъанаи Сарисолӣ ва истиқболи баҳор дар Ҳуҷанд / Д. Раҳимӣ // Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик / Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса З. Ҳолмуродов / Шумораи 11. – Душанбе: Истеъдод, 2021. – С. 26-34.
13. Раҳимӣ, Д., Наврӯз – ҷашни замину оғариниш / Д. Раҳимӣ. Муҳаррир А. Аминов. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 240 с.
14. Раҳимов, Д. Заминаҳои асотирии Наврӯз / Д. Раҳимов // Даствези наврӯзӣ: маҷмӯаи мақолаҳо / мураттиб С. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С. 114-128.
15. Раҳимов Д. Фарвардгон / Д. Раҳимов // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик / Наврӯз / Сармуҳаррир Н.Амиршоҳӣ. Ҷ.3. – Душанбе: СИЭМТ, 2018. – С. 773-774.
16. Раҳимов, И. Ҷустуҷӯҳо дар фарҳанги мардуми Ҳуҷанд / И. Раҳимов. – Душанбе: Истеъдод, 2020. – 208 с.

Рахими Дилшод

ОТ ФАРВАРДГАНА ДО ПОСЕЩЕНИЯ МАЗАРОВ: ТРАДИЦИИ ПОЧИТАНИЯ ДУХИ ПРЕДКОВ В ПЕРИОД НАВРУЗА

Навруз – самый древний и благословенный праздник в мире. Это предвестник возрождения природы, посланник лучших человеческих ценностей и идей, объединяющих людей, гармонии человека и природы, начала сельскохозяйственных работ и т.д.

Одним из древних письменных источников является священная книга зороастрийцев – Авesta, в которой термин и описания Навруза никогда не упоминаются. Но в этой книге рассказывается о Фарвардгоне – весеннем обряде, который зороастрийцы устраивали в честь возвращения *фраваши* (*фурухар* на языке пехлеви) – ангелов-хранителей предков. Древние иранцы в последние пять дней месяца Исфанд, то есть перед Наврузом, накрывали символической скатертью стол с разной едой, зажигали огни. Эта традиция дошла до нас.

Остатки Фарвардгана можно увидеть на примере новогодней традиции – *Сарисали*, которая проводится в городе Худжанд 7 марта. В

этот день в домах готовят плов, а вечером его отправляют в дома соседей. В других домах они также кладут свою приготовленное плов на тарелку и приносят его обратно. На следующий день в домах расстилают скатерти, соседи или друзья, родственники придут в гости и прочтут молитвы и суры Корана и посвятят духам умерших.

Одной из сохранившихся традиций почитания фурухаров в период Навруза являются праздничные гулянье вблизи мазаров и мавзолеев святых личностей, которые продолжаются и по сей день. Люди в некоторых таджикских регионах Центральной Азии зажигают свечи и фитили во время посещений и паломничеств в мазары ради духов предков. Еще одним обычаем, связанным с Наврузом и другими религиозными праздниками таджиков, является “буйбарон” – испускание запаха пищи, которые устанавливаются специально для радости и согласия духов предков.

Таким образом, традиция почитания духов предков в канун Навруза имеет более чем трех-четырехтысячелетнюю историю и дошла до нашей жизни под разными названиями и формами.

Ключевые слова: таджики, иранцы, мифология, Навruz, Фарвардган, фурухар, духи предков, традиция Сарисоли, посещения мазаров, приношение.

Rahimi Dilshod

FROM FARVARDGAN TO VISITING MAZARS: TRADITIONS OF VENERATION OF ANCESTRAL SPIRITS DURING THE NAVRUZ PERIOD

Navruz is the most ancient and blessed holiday in the world. That is the messenger of the rebirth of nature, the herald of the best human values and ideas, uniting people, the harmony of human and the nature, the beginning of agricultural and gardening works, etc.

One of the ancient written sources is the holy book of the Zoroastrians – Avesta, in which the term and descriptions of Navruz are never mentioned. But this book talks about Farvardgon – a spring rite that the Zoroastrians arranged in honor of the return of the *fravashi* (*furuhar* in Pahlavi scripts) – guardian angels of the ancestors. The ancient Iranians in the last five days of the month of Isfand that is, before Navruz, covered the symbolic table-cloth with different food, lit the lights.

This tradition has come down to us. The remnants of *Farvardgan* can be seen on the example of the New Year's tradition – *Sarisali*, which is held in the city of Khujand on March 7. On that day, pilaf is cooked in the houses, and in the evening they are sent to the neighbors' houses. From other houses, they also put cooked stew on a plate and bring it back. The next day, tablecloths are laid in the houses, neighbors or friends, relatives will come to visit and read prayers and *surahs* of the Koran, and dedicate to the spirits of the dead.

One of the preserved traditions of the veneration of *furuhars* in the period of Navruz is the festive picnics close to mazars and mausoleums of sacred persons, which continues to this day. People in some Tajik regions of Central Asia light candles and wicks during visits and pilgrimages to mazars, for the sake of ancestral spirits. Another custom associated with Navruz and other religious holidays of the Tajiks is “buybaroron” – releasing the smell of food,

which are installed specifically for the joy and consent of the spirits of the ancestors.

Thus, the tradition of honoring the spirits of ancestors on the eve of Navruz has more than three or four thousand years of history and has reached our lives with different names and forms.

Keywords: Tajiks, Iranians, mythology, Navruz, Farvardgan, Sarisali, spirits of ancestors, offering tradition, visiting of mazars,.

ТДУ: 37точик+9точик+39точик+008+398точик

Каримова Ш.

РАСМУ ОИНҲО ОИД БА ФАРЗАНДОР ШУДАНИ ЗАН (Дар мисоли ноҳияи Панҷ)

Расму ойинҳо ва одату боварҳои мардум ҷаҳонбинӣ ва арзииҳои маънавии марҳилаҳои гуногуни таърихи ҳалқро мунъакис месозанд. Таомулҳои суннатии давраи пеш аз обистан, ки то имрӯз баъзеи онҳоро дар кишвар мушоҳида кардан мумкин аст, тадбирҳои муҳими анъанавӣ ба шумор рафта, ба мустаҳкамашавии оила мусоидат мекунанд. Ин мустаҳкамӣ дар аксарияти оилаҳо ба тавлиди фарзанд марбут мебошиад. Мушкиние, ки аз гузашта то имрӯз дар бештари занҳо дучор меояд, ҳамл нағардидани онҳо мебошиад. Барои ҳомилашавии занҳои навоила ва безуриёти урфу одатҳое ҳастанд, ки то андозае кумак мерасонанд.

Дар ин мақола донишу таҷрибаҳои ҳомиладоршавии сокинони ноҳияи Панҷ дар муқонса бо пажӯҳши дигар муҳаққиқон оварда шудааст. Доир ба ин урфу одатҳои муҳаққиқони русу тоҷик аз дигар манотики ҷумҳурӣ таҳқиқҳои назаррасеро анҷом додаанд, ки дар онҳо масъалаи мавриди назари мо аз нигоҳи илмӣ таҳлилу баррасӣ шудааст.

Расму ойинҳои пеш аз даврони ҳомиладорӣ дар байни мардумони ноҳияи Панҷ аз усулҳои иборатанд, ки амалӣ намудани онҳоро барои зани безуриёти муҳим ва зарур мебонанд. Ҳатто ин усулҳо як намуди табобати тоҷикӣ маҳсуб ёфта, назар ба табобати духтурӣ, анҷом додани он амалҳоро ба худ муносибтар мебинанд. Ҳусусияти бештари онҳо ҷанбаи шифобаҳий дошта, эътиқоду боварии занонро зиёд кардааст. Сокинони ин минтаҳа иҷрои ин таомулҳоро чигунае, ки аз гузашта насл ба насл ба мерос гирифтаанд, бо ҳусусиятҳои рамзомез ҳамон тавр амалӣ мегардонанд.

Калидвоҷаҳо: фарҳанг, ноҳияи Панҷ, тибби ҳалқӣ, оин, зани безуриёти ҳомиладоршавӣ, нофбанӣ, миёнбанӣ, хунукӣ, ҷӯби зардолу, зиёрати мазор.

Расму ойинҳо лаҳзаҳои муҳими ҳаёти одамон ба шумор рафта, ҷаҳонбинӣ, талабот ва эқсосоти зиндагонии инсониятро давра ба давра инъикос месозанд. Маросиму таомули гуногуни дар рӯзгори одамон иҷрошаванда худ эҷоди аҳли башар мебошанд.

Мавзуи омӯзиши мотаҳқиқи оинҳои марбут ба фарзанддор шудани занҳо дар ноҳияи Панҷ мебошиад. Таҳқиқи омӯзиши расму ойинҳои пайдоиши тифл мавзуи доманадор буда, пажӯҳиши амики илмиро талаб менамояд. Тавлид ё ба дунё омадани тифл дар байни

мардум урфу одатҳои худро дорад. Бархе аз таомулҳои он низ ба ҳукми анъана даромадааст. Дар ҳар як манотиқ русуми хос дида мешавад, ки бархеи аз онҳо шабехи ҳамдигаранд.

Маросимҳои марбут ба тифл аз давраи аввали ҳомилашавии занҳо шурӯъ мешавад. Дар ин раванд боз расму одатҳои дигаре ҳастанд, ки барои ҳомила шудани зан амалӣ мегарданд. Баъзе аз занҳое, ки барои дучон гардидан мушкилиашон пеш меояд, ин таомулҳои пеш аз ҳомиладориро ҳатман ба субут мерасонанд. Дар асл маросимҳои марбут ба тифл то давраи ҳатнасур шудан сурат мегирад, ки онро низ то давраи бачагӣ ном мебаранд. Таомулҳои марбут ба тифл зинаҳои ичрошавии худро дошта, ҳар яке давраи амалишавии хоссеро касб намудааст. Метавон ин урфу одатҳоро зина ба зина чудо намуд.

1. Таомулҳои хосшудаи пеш аз даврони ҳомиладорӣ: дуохонӣ; нофкашӣ; миёнбандӣ; ба мазор бурдани зан; нӯшонидани оби ҷав; дар қум гирифтани зан; нӯшонидани тиллои обкарда; табобат бо тухми ҳонагӣ; донаи тарбуз; кунҷораи зағер; ҷӯби зардолу;

2. Русуми амалишаванда дар даврони ҳомиладорӣ: чилбанд; дуохонӣ; нӯшидани оби дам;

3. Оинҳои пас аз таваллуди тифли навзод; фотихатӯй (писар) – ҷароғсӯзон (духтар) (акиқа); гаҳворабандон; дандонбаророн; пойбуророн; ҳатнасур;

Дар ин мақола танҳо дар бораи оийнҳои пеш аз даврони ҳомиладории дар ноҳияи Панҷ роиҷ мебошанд, маълумот меорем.

Таомулҳои маҳсуси пеш аз даврони ҳомиладорӣ. Пеш аз даврони ҳомиладорӣ урфу одатҳое ҳастанд, ки агар зан ҳомила нагардид, ҳатман барои фарзанддор гардиани ў он маросимҳоро зарур шуморида, ичро менамоянд. Бештар ин ҳолатро дар оилаҳои навбунёд дидан мумкин аст. Үмуман, дар байни мардуми тоҷик одате расм гаштааст, ки пас аз оиласор намудани ду ҷавон ва муддати дароз нағузаштан аз зиндагии онҳо пайвандони наздик, ҳусусан волидайн дар фикри фарзанддор шудани онҳо мешаванд. Зоро ҳушбахтии ҳонадон дар фарзандорӣ аст. Оилаи серфарзанд яке аз оилаҳои сарватмандтарин ба ҳисоб меравад. Ҳонаи бе қӯдакро шабех ба мазор дониста, ба дарахти беҳосили аз аввал қоқшуда ташбех медиҳанд, ки дар он ҳонадон бадбаҳтие аз ин бузург диди намешавад.

Мабодо, келин ё дуҳтар ҳомила нашавад, ўро аввалан аз муоинай тиббӣ гузаронида, пас аз саломат баромадан рӯ ба тибби ҳалқӣ оварда, ба табобати маҳсус машғул мегарданд. Бисёре аз оилаҳои манотиқи қишвар ба табобати дуҳтур бовар накарда, танҳо табобати ҳалқиро ба ҷо меоранд. Чунин муносибат дар гузашта амалӣ мегардид. Масалан, зане, ки агар пас аз як-ду соли оиласор шавиаш фарзандор нагардад, он занро “бебаҳра” ном бурда, бо ў бо нафрат муносибат карда, хурмату иззат наменамудаанд. Дар маъракаҳои хурсандӣ, аз он ҷумла, дар гаҳворабандон, тӯйи домодию арӯсӣ ҳабар намекардаанд ва ҳатто роҳ намедодаанд. Зани ҳомиладорро ҳонаи зани бефарзанд рафтан намегузаштаанд. Ин гуна занҳои бефарзандро *rӯшум* номида, гӯё, безуриётии ў ба ашҳосе, ки бо ў рафтуомад доранд, таъсир менамудааст.

Аввалин одате, ки барои ҳомила шудани зан анҷом медиҳанд ин дуохонӣ мебошад. Дар ноҳияи Панҷ дуохонӣ аз амалҳои дониста мешавад,

ки барои дур кардани тарс, ноосудагиу нооромӣ ва зиёну заҳмат истифода мешавад. Дуюхонӣ ҷанбаи динӣ дошта, одамон ба он бешаку шубҳа эътиқоду ихлос мебанданд. Барои дуюхонӣ назди домулло ва ё эшонзодаҳо мераванд. Аммо дар ин ҷо нақши домулло аз эшонзода фарқ мекунад. Зоро аксарияти модарон фарзандони худро ба назди эшонзодаҳо мебаранд. Фарқи домулло аз эшонзода дар он будааст, ки домулло танҳо илми диниро андӯхтаасту лекин аз гузаштагони вай қасе ба ҳайси донандай илми дин набудааст. Эшонзода он шахсеро ном мебаранд, ки гузаштагони вай бо омӯзишу донистани илми дин расидаанд, ки ба мартабаи олими рӯҳонӣ дастёб гаштаанд. Аз ин лиҳоз наздиони зан кӯшиш мекунанд, ки шахси эшонзода пайдо карда, занро назди ӯ ба дуюхонӣ баранд. Зан ба нияти назр гирифтан, яъне дар роҳи худованд ҳайре намудан ва аз он талаб кардани фарзанд меравад.

Се рӯз пайи ҳам дуюхонӣ намуда, дар рӯзи охир аз шахси дуюхон дуо гирифта, бармегарданд. Пас аз дуюхонӣ намудан мулло ба он зан амалҳои бо худ гирифта, гардонидани оята аз китоби Қуръони Маҷид дар шакли тӯмор ё таштоб медиҳад. Ин ду ҷизи додаи мулло тартиби истифодаи худро доранд. Яъне аввалин тӯморро ба қоғази сурбшакл печонида, баъдан аз болояш бо суфи сафед ё ин ки латтаи сафед ба шакли қолаби тӯмор ду – се маротиба печонда, бо риштai сафед боэҳтиёт медӯзанд, ки ногаҳон нӯги сӯзан ба қоғази навишташуда наҳалад. Зоро ҳалидани сӯзан аз натиҷа надодан дарак медодааст. Зан тӯмор дӯхта, онро дар бозуи дasti чап ва ё умуман дар тарафи чап дар ягон ҷои либоси худ баста, ба муддати ду ё се моҳ бо худ мегардонад. Ҳусусияти тӯмор дар он будааст, ки шахсро аз тарс ва зиёну зарари қувваҳои беруна эмин нигоҳ медоштааст. Шумораи таштобро тоқ ва дар рӯзҳои анҷомёбии тоқ ба зан медиҳад 1, 3, 7, 9 рӯз. Зан он таштобҳоро дар як рӯз се маротиба дар оби ҷӯшидаи хунук ба миқдори як пиёла андохта, то об шудани ҳарфҳои дар қоғаз буда, омехта тановул менамояд. Ҷиҳати хосси таштоб ин будааст, ки ҳавфу бими зиёну зарарро аз даруни одам тоза менамудааст. Ин урфу одат то имрӯз бо ҳамон ақоиди хосаш дар байни сокинони ноҳияи Панҷ идома дорад.

Аслан, миҷози зан ва хунуқӣ гирифтани ӯ монеаи бордоршавиаш мегардидааст. Дар бисёр ҳолатҳо мизоҷи хунуку гарм будани зан низ монеа шуда метавонад. Зоро агар зан ҳомила нагардад, мегӯянд, ки миҷозаш хунук аст. Дар ин ҳолат занро табобати ҳалқӣ намуда, дар баробари ин ӯро аз маҳсулоте, ки мизоҷу таркибашон хунук аст, нигоҳ медоранд. Ҳӯроқи ӯ дар ин маврид таомҳои мизоҷашон гарм ба монандӣ ордоб, шӯрбои гӯсфандӣ, тухмбирён ва ғайраҳо мебошанд. Барои омода намудани таомҳо аз равғани зазир истифода мекунанд.

Табобати дигаре, ки дар рафти омӯзиш барҳӯрдем, ин амали «нофкашӣ» ё «нофбанӣ» мебошад. Ду роҳи ин табобат маъмул аст, яке бо маҳси ангуштон дигаре истифода аз кӯзай сафолин ё ин ки бонка. Ин амалро зани солҳӯрда ё миёнасол, ки дasti пир гирифта бошад, иҷро менамояд. Ин гуна одамонро *шахси тирдошта* меноманд, ки дар байни мардум ба номи табиби ҳалқӣ маъмул гаштаанд. Аслан ин намуди қасбҳо пуштӣ шуда, аз насл ба насл интиқол мейбанд. Ҳангоме ки ба зан мушкили пеш меояд, ӯро мегӯянд, ки нофаш фӯру рафтааст ва барои нофро дуруст кардан, назди зане, ки бо ин гуна корҳо машғул аст, мераванд. Модар ё яке аз ашҳоси миёнасоли хонадон келин ё духтарашро ҳамроҳӣ карда, ба назди

зани табиб мебарад. Ин табобат ҳангоми субҳ дар шиками гурусна ичро меёбад. Зан ба пушт дароз кашида, табиб дар шиками зан равғани зардро мемолад. Айни ҳол ба ҷойи равғани зард вазелин (вазелини техники) истифода менамоянд. Баъдан шиками занро бо чор ангушташ ду се дақика молиш дода, аз чор тарафи ноф пӯсти шиками занро мебардорад. Яъне аввалан аз болову поён чор ангуштҳоро гузашта бо нарангуштҳо пӯстро қапида мебардорад, пасон аз барҳои рости ноф ҳамин амали ичрошударо тақроран анҷом медиҳад. Баъдан бо матоъи пахтагӣ ё пашмӣ, ки дарозиаш 2 м ва бараш 26 см мебошад, шиками занро печонида, мустаҳкам мебандад. Зани табиб аз тарафи поёни зан гузашта, аз ҳар ду дасташ қапида онро аз ҷояш рост меҳезонад. Дар ин ҳолат зани бемор ҳуд аз ҷояш хеста наметавонад, зоро он нофи кашида дард ё илате пайдо мекунад. Зан ба ҳонааш баргашта рӯзи дигар дар ҳамон вакъту соат он латтаро аз миёнаш мегирад. Пас аз баргаштани ҳонаи табиб гиёҳҳо – зардҷӯба, зелол, наборот дар шир андохта мечӯшонанд ва пас аз лаҳзае дам додани маҳлул аз он як коса ба зани бемор медиҳанд. Зан он маҳлулро бе нон тановул намуда, то нисфириӯзӣ кӯшиш мекунад то ҷизи дигаре нахӯрад ва ин амалро се саҳар анҷом медиҳад. Амали нофбандӣ се маротиба пайи ҳам сурат мегирад. Агар зан дар як маротибаи нофкашӣ ҳудро беҳтар хис кунад, ду маротибаи дигар амали нофкаширо тақрор намекунад.

Усули дигари ин табобат аз тарзи аввала ба қуллӣ фарқ мекунад. Зани табиб пеш аз зани мушкилдоштаро бо пушт хобондан, аввалан аз орду об ҳамирчай қулчамонанде омода мекунад. Пасон занро хобонда он ҳамирчаро бо дасташ ба андозаи 8x8 см тунук карда дар болои нофи зан мегузорад. Пахтаро дар ягон навъи равған тар карда дар рӯи ҳамирча мемонад. Шамъро оташ гиронда, дар фавқи пахта бо муми обшудаи ҳуди шамъ рост гузашта мечаспонад. Бонкаи 1 литратро дар шамъ пӯшонида онро 4–5 дақиқа нигоҳ медорад. То ин ки банка гарм шаваду ҳавр кунад ва нофро ба ҳуд боло қашад. Зан бонкаро ба тарафи боло қашида мегирад ва он ҷизҳои гузштаро низ гирифта шиками занро бо матоъ ё латае, ки дарозиаш 2 м ва бараш 25 см буда, мустаҳкам мепечонад. Ҷоқии ин навъи табобат ба усули табобати аввала идома меёбад. Дар гузашта ба ҷойи бонка ҳурмаи сафолиро истифода менамудаанд. Ин навъи нофкашӣ ба табобати бонкамонии илми тиб монанд мебошад, ки барои хунукиро баровардан тавсия медиҳанд.

Дар нохияи Дарваз зани нофкаш ширро дар кӯзai сафолин андохта, дар оташ чӯшонида ва ба қосае қашида, ба он се қулчай ҳоми сершир (ки онро қулчай ҷойӣ мегӯянд), яъне се қулчахамир ва порча пахтаи сӯхтаро андохта, омехта мекунад. Пас аз омезиш он кӯзаро дар болои шиками зани бемор ҷаппа мекунад. Кӯзаро се маротиба тоб дода, онро ба боло мебардорад. Дар Қаротегин бошад зани нофкаш аввал дар кӯзai сафолин ширро андохта, гарм мекунад. Дар шиками он зани бемор рӯймолеро монда, дар болои он рӯймол кӯзai сафолини гармро ба муддате мегузорад, то ин ки шиками зан нарм гардад. Амали ичрошавии ин навъи табобати ҳалқиро беҳтар аз бонкамоние, ки дар илми тиб истифода карда мешавад, донистаанд. Ин тарзи табобат яке аз табобатҳои хубтару беҳтар байни сокинони ин навоҳӣ ба шумор меравад [2, с. 62].

Тарзу усули ин табобат дар байни бонувони нохияи Варзоб низ дида мешавад. Аслан ду равиши нофкашӣ дар нохия маъмул аст. Равиши якуми

он ба шакли сода сурат мегирад, яъне зани нофкаш дар шиками он зани бемор равған молида, кӯзай сафолине, ки онро *хурма* ном мебаранд, дар оташ гарм карда, дар болои нофаш мегузорад, ки он хурмаи гармшуда ишкамро ба ҷониби худ мекашад ва дар ин ҳолат он нофи даромада, пас аз гирифтани кӯза ҷояшро гирифта сиҳат мешудааст. Дар баъзе ҳолатҳо ин тарзи табобатро се рӯз паи ҳам анҷом медодаанд.

Тибқи усули дигари табобат, зани табиб нахуст равғанро болои шиками зан тунук молида, ҳамирчай чалпакшаклеро камтар тунук карда, дар болои ноф мегузорад. Баъдан пахтаero дар рӯй ҳамирча гузошта оташ гиронда, тез хурмаро дар болои оташ пӯшонида, ба нофи зан саҳт зер мекунад. Пас аз 1 дақика хурмаро мегирад. Ин ҷараёни дуюми нофбарорӣ нисбат ба яқум ҳатарноктар буда, дар амали онро ҳолатҳои зарурӣ раво мебинанд. Зоро ҳангоми фишор додани хурма ва пас аз боло қашидани он, рӯдаҳои зани бемор осеб дида, ба саломатии минбаъдаи ў зарари ҷиддӣ мерасонад [3, с. 128-129].

Миёнбанӣ, аз табобатҳои маъмултарин ба шумор рафта, бештар дар вақти ҳомила нагардидани зан, табобати онро муҳим медонанд. Миёнбанӣ низ аз табобатҳои ҳалқӣ дониста шуда, эътиқоду боварии бонувон ба ин тарзи табобат зиёд мушоҳида мешавад. Бояд қайд кард, ки аксарияти бонувони ноҳияи Панҷ дар баробари амали табобати нофкашӣ табобати миёнбандиро низ ичро мекунанд. Табобати миёнбанӣ дар он ҳолат анҷом дода мешавад, ки зан аз корҳои вазнин, ба мисли бардоштани сатили обу дигар ҷизҳои вазнини хона, якзайл кор кардан миёнаш иллате пайдо мекунаду ба дард медарояд. Мардум инро як сабаби ҳомила нагаштани зан медонанд ва мегӯянд, ки “миёнаш кушода шудааст”. Пас аз ин ҳолатҳоро мушоҳида намудан, барои табобат намудани миён назди зани табиб меоянд.

Амали табобати миёнбанӣ низ ба мисли табобати нофкашӣ сурат мегирад. Яъне субхи содик бо шиками гурусна ба назди табиб рафтани лозим аст. Пиразан занро ба шикам ҳобонида, миёнашро каме равған молида, бо ду дасташ пӯстро масҳ дода, ба муддати 5–6 дақика ҷида-ҷида мебардорад. Латтаи пахтагини дарозро аз ду тараф аз шикам ба миён оварда аз мобайни пойҳо гузаронида, ба монанди салиб аз ишкам ба миён ҳар ду тарафи латтаро оварда, ба ҷӯби тиракмонанд печонида, тоб дода, миёнро ба боло мебардорад. Баъд аз боло бардоштан он устухони бечогаштаи миён дуруст мешавад. Латтаю ҷӯбро кушода гирифта, ин навбат миёнро мустаҳкам бо ҳамон латта мепечонад. Аз пеши зан омада, занро аз ҳар ду дасташ гирифта, рост мехезонад. Ҷоқии кор ба табобати нофкашӣ якранг аст, ки пас аз баргашт ба хона он амалҳоро ичро менамояд.

Доир ба ин навъи табобат дар таҳқиқҳои муҳаққиқон дучор наомадем ва шабеҳ ба ин усули табобат таомуле низ қайд нагардидааст. Равиш ва шакли миёнбанӣ аз одатҳои маъмулии ноҳияи Панҷ ба шумор меравад, ки бошандагони он ин равишро аз намудҳои табобати ҳалқӣ дониста, ба таъсиру шифобахши он эътиқоду ихлос доранд. Чи тавре ки сокини ноҳия Носиҳова Рӯшан дар ин маврид ба мо маълумот дод: «Бибию модарони мо барои фарзанддор шудан одатҳои зиёдеро ичро мекарданд, ки миёнбанӣ яке аз он одатҳо мебошад. Миёнбанӣ дар он ҳоле карда мешавад, ки аз ичрои корҳои сахро миёни зан сӯзиш мекунад ва ба дард медарояд. Аз ин сӯзишу дард маълум мешавад, ки миёни зан бечо шудааст, ки ин ба ҳомила нагардидани зан монеа мегардад. Аз ин рӯ, ичрои миёнбандиро мо яке аз

роҳҳои шифоёбӣ мебинем. Дар ҳақиқат, баъд аз бардоштани миён зан худро ба монанди тифли навтаваллудшуда эҳсос меқунад, ки гӯё, ҳеч дарде дар вучудаш нест»³.

Бо мақсадҳои гуногун ба зиёрати мазори авлиё ё ягон шахси муътабари дини ислом бурдани зан низ аз одатҳои маъмулии мардуми ноҳия ба шумор меравад. Алалхусус занҳое, ки дар талаби фарзанд мебошанд, бо яке аз пайвандонашон рӯ ба зиёрати мазор меоранд. Аслан ба мазор рафтсанро сокинони узбектабори ноҳия риоя намуда, танҳо дар рӯзи чоршанбе ба пӯҳтани ҷагалдак, ҷалпак, орзук, қулча ва аз таомҳо ош тайёр намудан машғул мешаванд. Барҳеи аз оилаҳо аз ҷизҳои пухташуда гирифта, ба зиёрати мазор меоянд ва гурӯҳи дигари сокинон маҳсулоти ноҳии пухташудро ба мискинону бечорагон “садақа” гуфта, тақсим меқунанд, ё ин ки дар ҳонаҳои худ дастархон мегустаранд. Ҳулоса, ин корро ҳафт рӯзи чоршанбе идома дода, умуман рӯзи чоршанберо ба худ рӯзи зиёрат муқаррар кардаанд. Имрӯз ин таомул дар байнӣ мардуми ноҳияи Панҷ ба ҳукми анъана даромадааст.

Дар мавриди ҳусусияти рӯзи чоршанбе ва дар ин рӯз анҷом додани зиёрату баъзе урфу одатҳо зодаи ин ноҳия – холаи Маърифат чунин маълумотро пешниҳод намуд: «Мардуми ноҳияи Панҷ, бештар сокинони узбектабор, ки аз худи онҳо шунидаем, рӯзи чоршанберо рӯзи намози Иброҳим (ҳ) дониста ва дар ин рӯз ба ҳаққи арвоҳи Ҳазрати Иброҳим хайру садака менамоянд. Аз рӯи ихлоси бендозаашон рӯзи чоршанберо гиромӣ медоранд»⁴. Зан ба мазор омада, мутаваллиро аз мақсади омаданаш огоҳ карда, қулчаву ҷалпакро ба ў медиҳад. Мутаваллӣ он зани ниёз доштаро ба иҷрои амалҳои зиёратӣ ба он мақбара мефиристад. Зан дар атрофи мақбара се ё ҳафт маротиба давр гашта, аз ҳоки болои он дар пешониаш каме молида ва сангӣ дар он ҷо бударо бӯса менамудааст. Аз пахтаю равғане, ки дар он ҷо мондаанд, ки бо лаҳҷаи худ онро «пълта» ном мебаранд ва имрӯз ҷои онро шамъ гирифтааст, оташ гиронда, дар як тарафи қабр мегузорад. Баъдан рӯ ба тарафи қабр карда аз он мебаромадааст. Дар ин ҷо он ҷизҳои овардаи занро мутаваллӣ ба ҳонааш бурда, хон густурда, аз ҳайвони забҳкарда таом омода меқунад. Сипас 5, 7 ё 9 нафар аз мардони гирду атрофи ҳамсоягонашро ба ҳонааш даъват менамояд. Баъд аз истеъмоли таоми назршуда, дар ҳаққи он зан дуо меҳонанд, ки ҳудованд ўро аз фарзанд додан бенасиб нагардонад.

Дар барҳе аз дехаҳои водии Рашт одати ба мазор бурдани занӣ бефарзанд роиҷ будааст, ки ин амалро як ҷиҳати шифоёбӣ аз безуриётӣ мебинанд. Масалан, дар дехаи Алӣ-Галабонии ноҳияи Нуробод зан қулчаву ҷалпаке, ки барои ҳайр ба мазор мебарад, ба мутаввалии мазор медиҳад. Мутаввалий порчае аз суроҳои китоби Қуръонро тиловат намуда, пасон дасти занро гирифта, се маротиба атрофи қабр давр мегардонад. Мутаввалий мефармояд, ки зан як мушт ҳок аз он қабр гирифта, бинад, ки дар он ягон ҳашарот меояд, ё не. Агар дар як кафи ҳоки гирифтаи зан кирм ё дигар намуди ҳашарот ояд, он ғоҳ зан боварӣ ҳосил меқунад, ки фарзанддор мегардад, агар ягон хел ҳашарот дар мушти ҳок набошад, умедаш аз фарзандор шудан қанда мешавад [2, с. 60].

³ Гӯянда Носиҳова Рӯшан, с. т.1967, н. Панҷ, ҷ. Нури Вахё.

⁴ Гӯянда Тоҳирова Маърифат, с. т.1963, н. Панҷ, ҷ. Нури Вахё.

Бошандагони ноҳияи Варзоб низ ба мазор бурдани зани безуриётро натиҷаи шифоёбӣ медонанд ва ба ин амал эътиқоду бовари зиёд доранд. Онҳо мазорро қадамҷо ва зиёратҷо ном мебаранд. Чунончи дар дехаи Зиддӣ мазоре бо номи чашмаи Хӯҷаи Сангҳок будааст, ки ба безуриётон шифо мебахшидааст. Занҳои фарзандталаҷо ба ин ҷо омода зиёрат мекунанд. Зане, ки ба ин ҷо омадани мешавад, ҳатман ҳамроҳаш ду-се нафар аз наздиконаш ҳамроҳ меоянд. Бо ҳуд қӯчкор ё бузеро меоранд ва дар мазор забҳ карда, хунашро ба сангҳои дар он ҷо буда, мемоланд. Аз гӯшти ҳайвони забҳшуда шӯрбо пухта, ба ашҳосе, ки ба мазор омадаанд, медиҳанд. Кулчаҳое, ки ҳамроҳашон овардаанд, аввалан аз он оби ҷашма гирифта, каме дар рӯйҳои кулчаҳо молида, баъдан ба ҳозирин тақсим мекунанд. Баъди адои намоз зан дасташро ба он ҷашма андохта, қӯшиш мекунад чизеро дошта, берун барорад. Агар ҷизи баровардашуда дар дасти зан кирм, гамбусак ё қум бошад, ҳайру садақаи кардагиаш қабул гашта, боварӣ ба модар шуданаш пайдо мешавад [3, с. 130].

Дар баробари ин таомулҳо анъанае роич будааст, ки аксарияти занҳои кӯҳансол зани бефарзандро ба воситаи рустаниҳои шифобаҳаш табобат менамудаанд. Яке аз ин навъи гиёҳҳо ҷав мебошад. Ҷав хуни ғафгаштаи бачадони занро тунук менамудааст. Аз ин сабаб истеъмоли онро муҳим медонанд. Се субҳи содик зан бо шиками гурусна, оби ҷави ҷӯшондаро ба миқдори як истакон менӯшад ва пас аз ду соати он ҳӯрок муҳӯрад.

Дар дехаи Нури Ваҳёи ноҳияи Панҷ амалеро сабт намудем, ки хеле диққатчалбӯнанда буд. Пас аз сӯҳбат маълум гашт, ки ин амал барои бартараф намудани хунуқӣ аз вучуди зан будааст. Табобат ба воситаи қум (рег) сурат гирифт. Ҳангоми нисфириӯзӣ, яъне дар вақти гармии офтоб дар лаби ҷӯйи қалоне зан либоси тунуки кӯҳнаи ҳудро пӯшида, дар болои қум нишаста, ё ба пушт хоб меравад. То миён, ё ин ки то китфони зан қумро мепӯшонанд ва ў дар ин ҳолат 1,5 то 2 соат менишинад. Барои он ки сари занро офтоб назанад, ҳар гуна гиёҳҳоро болои сараш ба мисли рӯймол нигоҳ медорад. Бештар аз барги зуф истифода мебаранд. Мизочи рег гарм буда, ҳамчунон дар таркибаш зарраҳаҳои дураҳшони тиллонамо дида мешавад. Эътиқоди мардум ба ин навъи табобат қавӣ аст, зоро барои табобат дар аксари бемориҳо тиллоро ба кор мебаранд. Табобат бо қум на танҳо зани бефарзанд, балки новобаста аз ҷинсият, зану марде, ки дар вучудашон хунуқӣ доранд, аз ин усул кор мегиранд. Ин табобат дар тобистон гирифта мешавад.

Доир ба ин тарзи табобат мардумшинос Р. Л. Неменова дар таҳқиқоти ҳуд оид ба этнографияи мардуми ноҳияи Варзоб чунин ёдовар шудааст: «Яке аз воситаҳои муолиҷавии рафъи сардӣ, ки бештар барои безуриётӣ монеа мегардад, ин регтаппӣ мебошад. Реги дегдонро саҳт гарм карда метафсонанд онро аз фарши дегдон гирифта, ба ҳалта меандозанд. Зан дар болои ин ҳалтаи реги тасфон ҳобида, болои ҳудро гарм мепӯшонад. Оташдони ҳонагӣ - рамзи файз аст, ки девору таги он аз рӯи таомулҳои баъзеи аз оийнҳои хосшуда тоза буда, чунонки бисёре аз муҳаққиқон қайд кардаанд, он як навъ ибодатгоҳи ҳонагӣ, маркази ибодати қабилавӣ ва оиласӣ мебошад» [3, с. 128].

Аз таҳқиқоти Р.Л. Неменова маълум гардид, ки оийни табобати мардуми ноҳияи Варзоб аз равиши одати анъана гардидаи сокинони ноҳияи Панҷ тафовут дорад. Гарчанде амали иҷро бо як масолех бошад, лекин

тарзи ичро аз ҳам фарқ доранд. Мардуми нохияни Панҷ қумро рег намегӯянд. Ба ақидаи онҳо рег навъи дигаре мебошад. Роза Неменова дар таҳкиқоташ табобат бо усули регро нишон додааст. Дар Фарҳангии тафсирии забони тоҷикӣ қум ба маънои рег зикр гаштааст [9, с. 696]. Ҳуди мағҳуми “рег” ба таври зер шарҳ ёфтааст: «резаҳои майдай ширандай квартс ва дигар маъданҳои саҳт, ки бо таъсири боду бориҷ, селоб ва ҷараёни оби дарёҳо дар натиҷаи аз ҳам пошида ва майдашавии сангҳо пайдо мешавад, сангреза; реги равон регҳое, ки дар дашту биёбонҳо бо вазиши бод аз ҷое ба ҷои дигар кӯчида, пуштаҳои регӣ ба вучуд меоранд» [10, с. 159]. Маълум мешавад, ки асли маънои ин ду вожа бо ҳам синоним будаанд.

Табобат бо тилло низ яке аз усулҳои маъруф буда, дар қатори дигар урғу одатҳо мавқеи намоёнро ишғол намудааст. То имрӯз мардуми нохия, бештар ашҳоси доранда, ин амалро ба ҷо меоранд. Тилло мизочаш гарм буда, хунукиро аз ниҳоди инсон тоза менамудааст. Зани бефарзанде, ки хунукии зиёд, монеаи ҳомила шуданаш гаштааст, истеъмоли тиллоро тавсия медиҳанд. Ҳангоми саҳар пеш аз ҳӯроки субҳона, аниқтараш бо шиками гурусна аз заргар тиллои обкардаро оварда ба зан медиҳанд. Зан тиллои обшударо нӯшида, 2-3 соат ҷизе тановул намекунад. Ичрои ин амал низ 3 маротиба мебошад. Аммо қувваву тавононии он шаҳси беморро дониста, се ё як бор ичро карданашро муайян мекунанд. Зоро на ҳар шаҳс ба ҷо овардани ин табобатро ба ҳуд раво мебинад. Аз ҷиҳати вазъияти иқтисодӣ ин усулро як бор ичро менамоянд. Зане, ки пас аз табобати ин усул бордор гардаду духтар таваллуд қунад, ҳатман номи он тифлро Тилловат мегузорад. Ин раванди таомули табобатиро дар таҳқики муҳаққиқони дигари мардумшинос вонахӯрдем.

Донаи тарбуз хусусияти табобатӣ дошта, табобат бо онро аз оинҳои муҳим медонанд. Таркиби донаи тарбуз гарм буда, масунияти шаҳсро боло бурда, хунукиро рафъ менамудааст. Хусусан, истеъмоли онро барои зани бефарзанд лозим шуморида, ӯро бо ин равиш табобат мекунанд. Донаи тарбузро аввалан дар офтоб ҳушконда, дарчувозак (ӯғурак) андохта, орд карда, аз элак мегузаронанд. Онро дар зарфи сирдор ё шишагин гирифта, ҳар саҳар, пеш аз ношто дар оби ширгарм як кафча андохта, омехта намуда менӯшанд ва ҳамин тарик то 15-20 рӯз амали табобатро идома медиҳанд.

Тарзи дигари баровардани хунукий аз вучуди зани бефарзанд истеъмол намудани *тухми хонагӣ* дар равғани зағир дар муддати 10 ё 15 рӯз ҳангоми субҳона мебошад. Ҳар саҳар дуто тухмро дар равғани зағир пухта, бе танаффус дар рӯзҳои муайяншудаи табобат истеъмол менамояд. Мизочи равғани зағир ва ҳуди тухми хонагӣ гарм буда, барои баровардани хунукий таоми гарм дониста мешавад.

Кунҷораи зағирро одатан дар зарфе гирифта дар болои буҳорӣ то гарм шуданаш нигоҳ медоранд. Аз матои пахтагин ҳалтачае ба андозаи 20x30 дӯхта, кунҷораи гармшударо дар он мегиранд ва даҳанашро бо банде мебанданд. Ҳалтачаи кунҷорадори гармкардаро дар узвҳои хунукигирифтаи зан мегузоранд. Бештар дар пешбодон ва гурдаҳо гузоштани онро мувоғиқ медонанд. Ин амалро шаб пеш аз хоб ичро мекунанд. Яъне, зан пас аз гузоштани кунҷора дар ягон узв онро бо латтаи дигаре мустаҳкам мепечонад ва хоб меравад. Вақте кунҷора хунук шуд, онро кушода мегирад.

Таомули дигаре, ки диккати пажӯҳишгаронро ҷалб намудааст, табобат бо ҷӯби зардолу мебошад. Усули мазкур нисбатан хатарнок аст. Агар усулҳо болозикр натиҷа надиҳанд, ин тарзи табобатро пеш мегиранд. Бо ин усул на танҳо занон, балки мардоне, ки нуқсон доранд, низ табобат карда мешаванд. Дар ноҳияи Панҷ ин амал дар он вақт сурат мегирад, ки зани хонадон ҳамири нон дошта бошад. Чакдонро алов монда, баъд аз каме сӯхта шудани ҳезумҳо як дарза шохҳои дарахти зардолуро дар болои лаҳчай онҳо мегузорад. Пас аз сӯхта, хокистар гардидан шохҳои зардолу аввалан ҳамири нонашро пухта мегирад. Пас аз пухта гирифтани нон ҳумурҷ (хокистар)-ро дар фарши чакдон тунук карда, дар болояш чор дона ҳишти пухта мегузорад. Сипас зан шалворашро қашида, ба даруни чакдон даромада дар рӯи он ҳиштҳо мешинад. Болопӯши ҷагдонро пӯшонда аз болои болопӯш боз кӯрпа ё кампали ғафро мепӯшонанд. Зан то ташна шуданаш дар дохил меистад. Ё ин ки то бехуд шуданаш интизор мешаванд. Пас аз ин ҳолатҳо ба зан рӯҳ додан, зан аз дохил овоз мебарорад. Кӯрпаю болопӯши чакдонро гирифта, пеш аз баровардани зан аз дохил кампалеро барои печондани зан тайёра мегиранд. Занро, ки бароварданд ба он кампал печонда, зуд ба хона медароранд. Зан дар ҷойгахи гарм то арақ карданаш хоб меравад. Дар ин ҳолат ба зан маҳлули омодашудаи аз ширӯ алафҳои тайёршудае, ки болотар зикр кардем, як кося меоранд. Пас аз истеъмоли он маҳлүл тақрибан 2-3 соат ҷизе наменӯшад ва намехӯрад. Ин тарзи табобат дар вақти муайян иҷро карда мешавад. Агар нуқсон аз мард бошад, айнан ҳамин амалро бо ӯ мекунанд.

Мардумшинос О. А. Сухарева ин тарзи табобатро дар деҳоти ноҳияи Шаҳристон мушоҳида карда, қайд намудааст: «Ҳафт навъи шохчаро аз ҳафт навъи дарахт гирифта, дар об то хушк шуданашон мечӯшонанд. Зарфи ҳафт навъи шохча ҷӯшондашударо дар замин гузошта, ба болояш ҷӯбу пудина гузошта, болояшро бо кӯрпа пӯшонда, чор тарафи онро дар замин мустаҳкам мекунанд. Бемор лозимиашро поён карда, дар болои он ҷойи тайёр карда шуда, нишаста, худро бо эҳтиёт ба курпа печонида, кӯшиш мекунад, ки то ҳадди имкон бештар арақ кунад» [5, с. 111].

Усули таҳқиқнамудаи Сухарева аз тарзи табобатии сокинони ноҳияи Панҷ фарқ мекунад. Равиши табобат дар ноҳияи Панҷ танҳо бо шохҳои дарахти зардолу дар дохили чакдон иҷро мешавад. Таомули табобати сокинони ноҳияи Шаҳристон бо ҷӯшондани ҳафт шохчай ҳафт навъи дарахт бо пудина дар рӯи замин сурат мегирифтааст.

Ҳамин тарик, аз баррасии усулҳои табобатии занҳои бефарзанд маълум мегардад, ки чунин усулҳо ҳарчанд бо ашё ва маҳсулотӣ табиӣ анҷом меёбанд, аммо аз нигоҳи илми тиб дуруст нестанд. Ин амалҳо ҷаҳонбинии асотирӣ, эътиқодӣ ва табиатшиносии мардумро инъикос кардаанд. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки то имрӯз расму оинҳои гузаштагон идома меёбад, ки баёнгари эътиқоду боварии одамон ба чунин урфу одатҳои суннатӣ аст.

Адабиёт

1. Андреев М.С. Таджики долины Хуф, вып. II. – Сталинабад, 1958. – 522 с.

2. Ершов, Н. Таджики Карагина и Дарваза. – Душанбе: Дониш. – 1976. – Вып. 3. – 236 с.
3. Неменова, Р. Л. Рождение и детские годы ребенка и связанные с ним обычаи и обряды // Таджики Варзоба. – Душанбе: Дониш. – 1998. – 250 с.
4. Раҳимов, Д. Маросимҳои марбут ба таваллуди тифл // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик / Сармуҳаррир Н. Амиршоҳӣ. – Душанбе: СИЭМТ. – 2015. Ҷ. 1. – С. 589 - 592.
5. Сухарева, О. А. Мать и ребенок у таджиков (обряды и представления, связанные с материнством и младенчеством у таджиков г. Самарканда и кишлаков Кусоҳо, Канибадама и Шаҳристана). – ИРАН. Т. III. Ташкент. – 1929. – 107-191 с.
6. Троицкая, А. Л. Рождение и первые годы жизни ребенка у таджиков долины Зеравшана // Советская этнография. – Издательство Академии Наук СССР. – 1935. – С. 109 – 135.
7. Турсунов, Н. О. Анъана ва маросимҳои тоҷикон марбут ба нигоҳубин ва ҳифзи тифл // Номаи Донишгоҳ. – №3 (68) 2021. – С. 63-69.
8. Файзуллоев, М. Танзими расму ойин - зарурати зиндагӣ // Манбаи электронӣ. Низоми дастрасӣ: hakikati-sugd.tj
9. Фарҳанги тафсирӣи забони тоҷикӣ / зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – Ҷилди I. – 606 с.
10. Фарҳанги тафсирӣи забони тоҷикӣ / зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – Ҷилди II. – 943 с.

Каримова Ш.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЖЕНСКИХ РИТУАЛОВ БЕРЕМЕННОСТИ (На примере Пянджского района)

Правила жизни человека отражают символический характер переходных стадий, акт их выполнения задает определенную меру в жизненном процессе. Брачные отношения являются одним из важных факторов этой меры, и рассматривается постепенное развитие семьи. Ритуал этих дней — деликатный этап жизни, особенно в жизни женщины, и много усилий делается для того, чтобы семья была крепкой и здоровой. Это сила большинства семей в рождении детей. Проблема, с которой сталкивается большинство женщин из прошлого и по сей день, — это их неспособность зачать ребенка. Существуют обычаи и традиции, которые важны для того, чтобы женщина забеременела. Эти взаимодействия являются одним из переходных периодов жизни, и им отведена главная роль.

В обзорной статье представлен только этот аспект обычая жителей Пянджского района в сравнении с исследованиями других исследователей. В отношении этих традиций российскими и таджикскими исследователями из других регионов страны были проведены серьезные исследования, каждое из которых подвергалось научному анализу и обсуждению.

Обряды перед беременностью у жителей Пянджского уезда считаются серьезными методами, которые считают их выполнение важным и необходимым для беременной женщины. Даже эти методы считаются у таджиков разновидностью лечения, и они считают их применение более подходящим, чем медикаментозное лечение. В округе очень много сделок, которые совершаются одна за другой. Большинство из них имеют

исцеляющий аспект, и в них много веры и доверия. Жители этого региона соблюдают эти обычай так, как они унаследовали их от прошлого поколения к поколению, с теми символическими чертами.

Ключевые слова: культура, Пянджский район, народная медицина, обряд, бесплодная женщина, беременная женщина, пуповина, родник, абрикосовое дерево, посещения мазаров.

Karimova Sh.

RESEARCH ON WOMEN'S PREGNANCY RITUALS (On the example of the Panj district)

The rules of human life reflect the symbolic nature of the transitional stages, the act of their implementation sets a certain measure in the life process. Marital relations are one of the important factors of this measure, and the gradual development of the family is being considered. The ritual of these days is a delicate stage of life, especially in the life of a woman, and a lot of effort is being made to ensure that the family is strong and healthy. This is the strength of most families in having children. The problem faced by most women from the past to this day is their inability to conceive a child. There are customs and traditions that are important for a woman to get pregnant. These interactions are one of the transitional periods of life, and they have a major role.

The review article presents only this aspect of the customs of the inhabitants of the Panj district in comparison with the studies of other researchers. In relation to these traditions, Russian and Tajik researchers from other regions of the country conducted serious studies, each of which was subjected to scientific analysis and discussion.

The rituals before pregnancy among the residents of Panj district are considered serious methods that consider their performance important and necessary for a pregnant woman. Even these methods are considered by Tajiks to be a kind of treatment, and they consider their use more appropriate than medical treatment. There are a lot of transactions in the district that are being made one after another. Most of them have a healing aspect, and there is a lot of faith and trust in them. The inhabitants of this region observe these customs as they have inherited them from the past generation to generation, with those symbolic features.

Keywords: culture, Panj district, folk medicine, ritual, infertile woman, pregnant woman, umbilical cord, spring, apricot tree, shrine pilgrimage.

ТДУ 027.53:379.85 (575.3)

Махмудов Гадобек

НАҚШИ КИТОБХОНАҲОИ ВИЛОЯТИИ ҶУМҲУРИЙ ДАР ГУСТАРИШ ВА РУШДИ САЙЁҲӢ ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола фаъолияти китобхонаҳои вилоятӣ ва нақши онҳо дар рушди минтақа, баҳусус дар оммавӣ гардонидани таъриху фарҳанг, табиат ва соҳаҳои гуногуни хоҷагии ҳалқ дар даврони истиқлол мавриди омӯзиши таҳлил қарор гирифтааст.

Китобхонаҳои вилоятӣ, дар баробари дигар муассисаҳо марказҳои муҳими иттилоотӣ, фарҳангӣ, фароргатӣ ва маърифатии вилоят маҳсуб мешаванд. Мо дар заминай таҳқиқотҳои анҷомдодаи олимон: С. Муҳиддинов, С. Гуломшоев, М. Комилов, М. Умарова, М. Изатова, ки дар асарҳои хешинаҳои гуногуни фаъолияти китобхонаҳои кишвар, аз ҷумла минтақаҳои алоҳидай онро мавриди таҳқиқ қарор додаанд, назари хешро перомуни нақши китобхонаҳои вилоятӣ дар густариши рушди сайёҳӣ пешниҳод мекунем. Ба андешаи мо, китобхонаҳо ҳамчун низодҳои иҷтимоии фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва омӯзиши тарғиби иттилооти кишваршиносӣ фаъолияти худро ба талаботи замони соҳибистиклолӣ мувофиқу созгор карда, ҷиҳати вусъат баҳшиидан ба фаъолияти библиографии худ саҳм гирифтанд ва дар рушди сайёҳӣ нақши созгоре мегузоранд. Баҳусус саҳми китобхонаҳои вилоятӣ дар вусъат ва рушди сайёҳии вилоят хеле қалон буда, дар ин самти аз ҷониби китобхонаҳои вилоятии минтақаҳои Қӯлобу Боҳтари вилояти Ҳатлон ва Китобхонаи оммавии ба номи Т. Асирии вилояти Сугд тавассути пешниҳоди дастурҳои библиографии кишваршиносӣ ва картотекаҳои мавзуии марбут ба минтақаҳои алоҳидай Тоҷикистон, корҳои назаррас ба анҷом расидаанд.

Ба назари мо, барои боз ҳам хубтар ба роҳ мондани фаъолияти китобхонаҳои вилоятӣ дар самти рушди сайёҳӣ ва тарғиби ҳунарҳои мардумӣ дар назди китобхонаҳои вилоятӣ таъсис додани баҳши тарғиботӣ ва сайёҳӣ, омӯзиши китобдорон барои гузаронидани сайрҳо, ворид намудани китобхона ба ҳатсайри минтақа ва баланд бардоштани мақоми китобхонаҳо дар рушди сайёҳӣ, мувофиқи мақсад мебошад.

Калидвоҷсаҳо: китобхонаҳои вилоятӣ, сайёҳӣ, кишваршиносӣ, картотекаҳо, дастурҳои библиографӣ, баррасии адабиёт, намоишгоҳи китобҳо, ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ.

Дар 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Тоҷикистон дар соҳаҳои муҳталифи ҳаёти ҷомеа, иқтисодиёт, кишоварзӣ, фарҳангу иҷтимоӣ ба дастовардҳои назаррас ноил гардида, барои инкишофи муносибатҳои ҳамаҷониба бо дигар кишварҳои минтақа ва ҷаҳон шароити мусоид фароҳам овард. Дар натиҷа, аз як тараф, имкониятҳо ба вучуд омад, ки кишвари мо ҳамкориҳои гуногунсоҳаву гуногунҷабҳаро бо мамлакатҳои дигар васеъ ба роҳ монад, аз тарафи дигар, барои рафту омади хориҷиён ба мамлакати мо шароити хубе фароҳам омад, ки он ба рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ мусоидат менамояд. Дар ин масъала мақоми китобхонаҳои кишвар хеле назаррас гардид.

Тӯли солҳои истиқлолият баҳри фароҳам овардани фазои мусоиди меъёрий-хукуқӣ ҷиҳати фаъолияти пурсамири муассисаҳои фарҳангии қишвар як силсила қонун ва барномаҳои давлатӣ ба тасвиб расиданд, ки ба рушди такомули фарҳанги миллӣ такони бузург баҳшиданд. Аз ҷумла қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (13.12.1997), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (21.05.2003), «Дар бораи ҳунарҳои бадеи ҳалқӣ» (16.07.2003), «Консепсияи фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (30.12.2005), «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А.Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2027» метавон номбар кард, ки дар фароҳам овардани фазои мусоиди хукуқӣ саҳми бориз гузаштаанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Рахмон дар Паёми солонаи худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (22.12.2017) ба масъалаи рушди соҳаи сайёҳӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, иброз доштанд, ки «Тоҷикистони биҳиштосои мо сарзамини мардуми соҳибмаърифату меҳмоннавоз ва қишвари меваҳои шаҳдбор буда, аз нигоҳи иқлим, боду ҳаво, манзараҳои табиат, кӯҳҳои осмонбӯс, пиряҳҳои азим, обҳои шифобаҳш, қўлҳо ва ҷашмаҳои оби мусаффо, ҳайвоноту наботот ва урғу анъанаҳои мардумӣ дар олам нотакрор ва макони беҳтарини сайру саёҳат мебошад» [7, с. 561]. Ҕиҳати ҳарчи зудтар ба бозори сайёҳии ҷаҳонӣ роҳ ёфтанд ва ҷалби аҳли ҷамоатҳои мамлакат ҷиҳати пешбуруди соҳаи сайёҳӣ ба унвони рушди иқтисодиёт ва таъмини минбаъдаи зиндагонии шоистаи мардум, муаррифии шоистаи иқтидору имконоти соҳаи сайёҳии мамлакат ба ҷаҳониён бо ташабbusи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомали Рахмон соли 2018 “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон гардид. Дар баробари ин, новобаста аз пешрафти бесобиқаи соҳа дар соли 2018 Сарвари давлат дар Паёми солонаашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26-уми декабри соли 2018 иброз доштанд, ки «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон гардидани соли 2018 ба дарки аҳамияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум такони ҷиддӣ баҳшида, шумораи сайёҳоне, ки соли 2018 ба Тоҷикистон омаданд, нисбат ба соли 2017 дуюним баробар афзуд, вале барои расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда як сол басанда нест. Дар баробари ин, соли 2018 “Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030” қабул гардид ва имкониятҳои сайёҳии Тоҷикистон то ҳадди имкон муаррифӣ шуданд, лекин барои рушди инфрасоҳтори соҳа дар ҳамаи минтақаҳои қишвар бояд тадбирҳои иловагӣ андешида шаванд. Бо мақсади вусъат баҳшидан ба ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти зарурати инкишофи инфрасоҳтори дехот пешниҳод менамоям, ки солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди дехот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон карда шаванд» [7, с. 584].

Ҳадафи ин тадбир таъмини шароити мусоид ҷиҳати рушди босуботи соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, ҷалби сармоя ба инфрасоҳтори

сайёҳӣ, инчунин мусоидат кардан ба эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумӣ мебошад.

Дар даврони соҳибистиклолӣ самтҳои асосии фаъолияти библиографӣ бо вижагиҳо ва талаботи замони соҳибистиклолии кишвар мувофиқ карда шуд. Бахусус, дар ин раванд фаъолияти библиографии кишваршиносии китобхонаҳои мамлакат дар густариш ва рушди сайёҳӣ зина ба зина инкишоф меёбад. Омӯзиши фаъолияти библиографӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои нахустини истиқлолият оғоз гардида, то ба имрӯз идома мейёбад.

Вазифаи асосии фаъолияти библиографияи кишваршиносии китобхонаҳои давлатӣ-оммавӣ, аз ҷумла китобхонаҳои вилоятӣ ин ҷамъоварии иттилоот оид ба таъриҳ, фарҳанг, урфу одат, намунаи сарватҳои табии ва маълумоти дигаре мебошанд, ки барои мукаммал гардонидани донишу тасаввуроти одамон доир ба иқтисодиёту фарҳанг мадад мерасонад. Инчунин, дар инкишофи омӯзиши кишвар, созмондииҳии мачмӯи низоми осорхонаҳои кишваршиносии марказиву маҳаллӣ мусоидат карда метавонад. Имрӯз фаъолияти кишваршиносии китобхонаҳо тақвият ёфтааст. Фаъолияти кишваршиносии китобхонаҳо нисбат ба дигар муассисаҳо ва ташкилотҳое, ки ба масъалаҳои кишваршиносӣ машғуланд, бартарӣ аз он дорад. ки дорони фонди универсалии аснод мебошад ва аз онҳо, ҳамаи гурӯҳҳои истифодабарандагон барҳӯрдоранд. Имрӯз дар ҷумҳурӣ низоми китобхонаҳои давлатӣ-оммавӣ тамоми минтақаҳоро фаро гирифтааст, ки айни замон дар дехот ягона маркази дастрасӣ пайдо намудан ба иттилооти кишваршиносӣ барои аҳолӣ мебошад [6].

Иловатан, китобхонаҳо ҳамчун ниҳоди иҷтимоии фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва омӯзишу тарғиби иттилооти кишваршиносӣ фаъолияти худро ба талаботи замони соҳибистиклолӣ мувофиқу созгор карда, ҷиҳати вусъат баҳшидан ба фаъолияти библиографии худ саҳм гирифтанд ва дар рушди сайёҳӣ нақши созгоре мегузорад.

Дар ин амал фаъолияти китобхонаҳи вилоятӣ назаррас аст. Аз ин чост, ки яке аз самтҳои муҳим фаъолияти ин китобхонаҳои кишвар тарғиби таъриҳу фарҳанг, ҳунарҳои мардумӣ ва урфу одати мардуми минтақа барои сайёҳони доҳилӣ ва хориҷӣ ба шумор рафта, дар ҷалби сайёҳон нақши муҳим доранд. Китобхона дар заминаи худ тамоми вазифаҳои муассисаҳои иҷтимоиро фарогир мебошад. Дар он барои ҳифзу нигоҳдории мероси бойи фарҳангӣ дар ҳомилҳои анъанавӣ ва электронӣ ҳифз ва коркард шуда барои тарғиб намудани онҳо дар байни истифодабарандагон ва сайёҳони мавриди истифода қарор мегиранд [4].

Бояд таъқид намуд, ки дар китобхонаҳои вилоятии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди библиография пайваста мутахассисон талош меварзанд. Китобхонаҳои вилоятии ш. Ҳоруг ба номи А. Рӯдакӣ, Китобхонаи вилоятии ба номи Тошҳоҷа Асирии ш. Ҳучанд, Китобхонаи вилоятии ба номи Ш. Шоҳини ш. Ҷоҳтар ва Китобхонаи вилоятии ба номи С. Айни ш. Қӯлоб фаъолияти библиографию кишваршиносии хешро тақвият дода, тавассути таҳияи дастурҳои библиографӣ, ҳадамоти библиографӣ, таблиги аабиёт оид ба кишвар, бахусус дар соҳаи сайёҳӣ саҳм мегузоранд.

Китобхонаи вилоятии ба номи А. Рӯдакӣ ҳамчун калонтарин маркази методӣ дар ВМҚБ барои тамоми китобхонаҳо дастурҳои методиву библиографӣ таҳия намуда, ҳадамоти библиографиро хуб ба роҳ мондаанд.

Ҳамкории китобхонаи вилоятӣ бо Мақомотҳои маҳаллии иҷроияи хокимияти давлатии вилояту шаҳр ривоҷ ёфта, ҳангоми ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои сиёсиву фарҳангӣ аз ҷониби китобхона намоиши китобҳо гузаронида мешавад. Ин гуна намоишҳо дар рӯзҳои Ваҳдати миллӣ, Истиқлонияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санаҳои муҳимми таърихио фарҳангӣ ташкил карда шуданд. Китобхона баҳшида ба густаришу омӯзиши забони адабии тоҷикӣ чорабиниҳои оммавӣ-фарҳангӣ таҳти унвони «Забон – пояи миллат», «Забони Рӯдакиро пос дорем», «Форсӣ гӯй, дарӣ гӯй варо...», «Забони модар чун модар азиз аст», «Забон донӣ - ҷаҳон донӣ», «Забони илму фарҳангӣ ҷаҳонӣ», «Забони модариро омӯзем!» (рӯйхати тавсиявии адабиёт) баргузор намуданд, ки ба тарғибу бузургдошти забони адабии тоҷик баҳшида шудаанд [1].

Бояд гуфт, ки ба ВМҚБ ҳар сол садҳо сайёҳ омада, ба табииати биҳиштосои ин минтақа ошно мешаванд. Баробари сафарҳо ба кӯҳу пуштаҳо, онҳо ба муассисаҳо фарҳангиву фароғатии шаҳри Ҳоруғ меоянд. Онҳо барои шиносой ба таъриху фарҳангӣ кишвар ба адабиёти гуногун мазмунан шинос мегарданд.

Маркази дигари фаъолияти библиографии кишваршиносии вилоятӣ дар ҷумҳурӣ ин Китобхонаи давлатӣ-оммавии ба номи Т. Асири ба ҳисоб меравад. Китобхонаи вилоятии оммавии ба номи Т. Асири соли 2017 100-сола шуд. Он моҳи марта соли 1917 дар назди гарнizonи шаҳри Ҳуҷанд таъсис ёфтааст [8].

Фаъолияти кишваршиносӣ дар тарғиби сайёҳӣ, нисбат ба дигар муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ, оид ба таъриху фарҳанг, ҳунарҳои мардумӣ ва олами набототу ҳайвоноти минтақа маводи зиёд дорад. Китобхонаҳои минтақа дар шиносии сайёҳон ба воситаи феҳристу картотекаҳо, дастурҳои библиографӣ, таҳияи хатсайрҳои минтақа имконот бештар дорад.

Қисми дигари силсилаи дастурҳои библиографие, ки аз ҷониби шӯъба таҳия ва интишор шудаанд дастурҳои библиографияи тавсиявӣ мебошанд. Онҳо дар китобхона ҷойи намоёнро ишғол менамоянд. Тақвими санаҳои ҳумоюнӣ” аз ҷониби шӯъба аз соли 2000-ум ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ва аз соли 2012 то имрӯз ба забони тоҷикӣ чоп мешавад.

Масалан, «Тақвими санаҳои ҳумоюни – 2021» аз иттилооти дақиқ оид ба солгардҳои ҷаҳонӣ барҷастаи илм, адабиёт, фарҳанг, тиб, маориф, иқтисодиёт, сиёсат, иҷтимоиёт, саноат истеҳсолот, кишоварзӣ, замони таъсиси корхонаю муассисаҳо, коргоҳу ташкилот ва соҳаю самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа иборат мебошад. Тақвим аз се қисм таркиб ёфта, дар қисми аввал пешгуфтор, қисми дуюм «тақвими ҷаҳонӣ ва санаҳои муҳими кишвар барои соли 2021», қисми сеюм силсила мақолаҳо таҳти зербахши «Ходимони давлатӣ ва сиёсӣ», «Адибони машҳур», «Олимону мутахассисони варзида» ва Ходимони маъруфи фарҳанг» чудо шуда, ба ҳар мақола рӯйхати адабиёт дода шудааст. Бо вучуди баъзе камбуҷиҳо тақвим хеле муҳим буда, ба китобдорон ва дигар масъулон, ки дар тарҳрезиву созмондӣ ва баргузории чорабиниҳои муҳими сиёсӣ, илмӣ адабию фарҳангӣ ва оммавию маърифати ҳиссагузоранд, таъйин шудааст. “Тақвими санаҳои ҳумоюнӣ“ характери тавсиявӣ, тарғиботӣ дошта, бештар дар тарғиби адабиёти кишваршиносӣ саҳм мегирад [9].

Кисми дигари силсилаи дастурҳои библиографие, ки аз ҷониби шуъба таҳия ва интишор шудаанд, дастурҳои библиографияи тавсиявиро ташкил медиҳанд.

Алҳол шуъбай маълумотдиҳӣ-библиографӣ чун ҳамеша серхонанда буда, дар моҳҳои наздик маводи библиографири доир ба «Маълумотнома» доир ба ҷаҳни Сада «Сада – ҷаҳни мулуки номдор аст», «Саразм – гаҳвораи тамаддуни тоҷик», ҳулосаҳои китобшиносӣ, баргаҳои мавзуиро доир ба ҷаҳнҳои пуршукӯҳ ё зодрӯзи шаҳсони баруманди кишвар омода намудаанд. Китобхонаи вилоятӣ дар баробари дигар корҳо инчунин ба таҳияи дастурҳои библиографияи илмӣ-ёрирасон оид ба соҳаҳои гуногуни дониш ва пешниҳод кардани онҳо ба хонандагон машғул мебошад. Намунаи чунин корҳо «Раҳнамо барои хонандагон» аст. Роҳнамо мазкур ба хонандагони мактабу донишҷӯён, истифодабарандагони китобхонаҳо ҳамчун маводи аввалия баҳри ворид шудан ба дунёи андеша, зиндагӣ ва осори гаронбаҳои орифи мутафаккири бузург Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ таҳия шуда, ба оммаи васеи хонандагон тавсия мешавад. Дар ин дастур силсилаи феҳристҳо ба тарғиби осори нобигаҳои давру замон - Камоли Ҳучандӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ, Зайнiddин Восифӣ, Зебунисо ва Мирзо Абдулқодири Бедил баҳшида шуда, дар он ҳар як хонандай ташни сухани ноби тоҷикӣ бо осори гаронбаҳои ниёғон бевосита шинос мешавад. Инчунин феҳристи осори Нависандай ҳалқии Тоҷикистон, Арбоби ҳунари Ҷумҳурии Тоҷикистон устод Муҳиддин Хоҷазод барои дӯстдорону муҳаққиқони эҷодиёти адиб таҳия гардида, ба китобдорону китобшиносон низ армуғони хуб аст. Дар дастури пешниҳодшудаи адиб дар бораи зиндагӣ ва фаъолияти нависанда, асарҳои алоҳидаи нависанда, номѓӯи асарҳо ва мақолаҳо дар матбуоти даврӣ, мақолаҳо дар маҷмӯаҳо бо забонҳои гуногуни хориҷӣ, монография, мақолаҳои илмӣ, публисистӣ, тақризҳо ва меҳрномаҳои баҳшида ба Муҳиддин Хоҷазод бо ду забон тоҷикӣ ва русӣ оварда шудааст [8].

Китобхонаи оммавии вилояти Ҳатлон ба номи Шамсиддин Шоҳин, Муассисаи давлатии фарҳангӣ буда, дар шаҳри Ҷоҳтар ҷойгир аст. Китобдорон баробари хизматрасонии китобхонавӣ ҷорабиниҳои илмию фарҳангӣ, ҷамъиятию сиёсӣ, баҳри сазовор таҷлил намудани санаҳои таъриҳӣ ва ҷаҳни зодрӯзи фарзандони барӯманди кишвар саҳми арзанда гузоштаанд [2]. Онҳо бо доир намудани ҷорабиниҳои гуногуни соҳавӣ барои ғанигардонии маънавиёти мардум, баланд бардоштани тарбияи аҳлоқӣ ва зебоиписандии ҷавонон, огоҳ соҳтани онҳо аз муҳимтарин падидоҳои ҷаҳони муосир талош менамоянд. Ҳамзамон дастури методӣ-библиографири ба ёрии китобдорон ва хонандагон дар мавзуи “Истиқлолият озодӣ ва соҳибихтиёрист” пешкаши китобдорон гардониданд. Ҳамзамон китобдорон дар толори хониш картотекаҳоро доир ба мавзуъҳои мубрами рӯз баҳусус мавзуи кишваршиносӣ созмон доданд.

Фаъолияти библиографии Китобхонаи вилоятӣ дар рушди сайёҳӣ хеле назаррас аст. Ҳатлон дар қисмати ҷануби кишвар ҷойгир шуда, дорои мавзеъҳои сайёҳии зиёд мебошад. Барои тарғибу ташвиқи мавзеъҳои таърихиу фарҳангӣ ва табииати зебои ин минтақа нақши Китобхонаи вилоятӣ хеле қалон аст. Барои тарғибу ташвиқи мавзеъҳои таърихиу фарҳангӣ, ҷунун корҳо созмон дода шудааст: Феҳристу картотекаи кишваршиносӣ омода карда шудааст, ки доир ба таъриҳ, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, шахсиятҳо ва табииати зебои ноҳия; ҳулосаҳои библиографӣ зери унвони

«Бешай палангон»; баргузории конференсияву мизҳои мудаввар ба мавзӯъҳои муҳим ва гайраҳо. Мавод оид ба ин чорабинҳо аз китобҳо ва матбуоти маҳаллӣ истифода бурда шудаанд [10].

Муассисаи давлатии «Китобхонаи оммавии вилояти Хатлон ба номи Садриддин Айнӣ дар шаҳри Кӯлоб» дар заминаи Китобхонаи вилоятии ба номи Садриддин Айни шаҳри Кӯлоб назди Раёсати фарҳанги мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатии вилояти Хатлон, Муассисаи давлатии «Китобхонаи оммавии вилояти Хатлон ба номи Садриддин Айнӣ дар шаҳри Кӯлоб» бо Қарори Раиси вилояти Хатлон аз 7-июни соли 2018, таҳти № 139 таъсис дода шуд.

Бояд ёдрас шуд, ки соли 2018 Китобхонаи вилоятии ба номи Садриддин Айнӣ маълумотномаи муҳтасареро таҳти унвони «Китобхонаи вилоятии ба номи Садриддин Айнӣ» чоп намуд. Маълумотнома таърихи бунёд, ташаккул ва рушди фаъолияти ин китобхонаро дар ду давраи таъриҳӣ, замони шуравӣ ва даврони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон фарогир буда, давра ба давра марҳилаҳои таракқиёт, мустаҳакамшавии заминаи моддӣ ва дастовардҳои технологияи мусоиро дар хизматрасонии истифодабарандагон ба таври муҳтасар пешкаш намудааст [3].

Аз аввали соли 2019 то инҷониб дар китобхона 50 чорабинии оммавӣ гузаронида шудааст. Аксари онҳо мазмуни кишваршиносӣ дошта, ба муассисаҳои сайёҳӣ мадад ҳоҳанд расонд. Китобхона баробари гузаронидани чорабинҳо ба тартиб додани нишондиҳандаҳои методӣ-библиографӣ машғул гардида, ба ёрии китобхонаҳои минтақа як қатор дастурҳо омода ва нашр намудааст. Дар ин давра як зумра дастурҳои методиву-библиографӣ дар мавзӯъҳои муҳими замон, аз ҷумла бахшида ба 1100-солагии давлати Сомониён, 100-солагии аллома Бобоҷон Ғафуров, 800-солагии мавлоно Ҷалолиддини Румӣ, 1150-солагии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 2700-солагии шаҳри Кӯлоб, 135-солагии Садриддин Айни ва дигарон тартиб дода шудаанд. Масалан, дастури методӣ-библиографӣ «Садриддин Айнӣ – поягузори адабиёти навини тоҷик» бахшида ба 140-солагии зодрӯзи устод Садриддин Айнӣ, Қаҳрамони ҳалқи тоҷик, омода гардида, осори гаронбаҳо, ҳаёт ва фаъолият ва хизматҳои шоистаи устодро дар бар мегирад. Ҳонандагони гуногун аз мутолиаи ин дастур қанотманд гашта, кам ҳам бошад ба рӯзгор ва фаъолияти ин абармарди ҳалқи тоҷик ошно мегарданд [3].

Ҳамин тавр, натиҷаи таҳлилу баррасӣ нишон дод, ки дар солҳои охир ҳадафи тадбирҳои андешидан Ҳукумати Тоҷикистон таъмини шароитҳои мусоид ҷиҳати рушди босуботи соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ буд. Дар ин раванд фаъолияти библиографияи кишваршиносии китобхонаҳои вилоятӣ дар густариш ва рушди сайёҳӣ зина ба зина рушд меёбад.

Китобхонаҳо бо таҳияи буклету рӯнамоиҳо ва ташкили намоишҳои китобии ҳунарҳои мардумӣ, тартибиҳии рӯйхати адабиёти оид ба кишвар, инчунин картотекаи нашрияҳои даврӣ метавонанд, дикқати сайёҳони хориҷиро ба анъанаҳои миллии мо ҷалб намоянд ва ба ин васила ҳунарҳои миллии моро ба ҷаҳониён муаррифӣ намоянд [5].

Сайёҳии минтақавӣ метавонад яке аз самтҳои афзалиятноки кори китобхонаҳои вилоятӣ дар ҷумҳурий гардад. Захираҳои чопӣ ва электронӣ дар

махзанҳои китобхонаҳо мавҷуд буда, метавонанд китобхонаҳоро ба муассисаҳои фаъоли соҳаи сайёҳӣ табдил диханд;

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло барои боз ҳам хубтар ба роҳ мондани фаъолияти китобхонаҳои вилоятӣ дар самти рушди сайёҳӣ ва тарғиби ҳунарҳои мардумӣ роҳандозӣ намудани чунин корҳоро мувофиқи мақсад медонем:

1. Дар назди китобхонаҳои вилоятӣ таъсис додани баҳши тарғиботӣ ва сайёҳӣ;

2. Бо ташаббуси китобхонаҳои вилоятӣ ташкил ва баргузор намудани семинару машгулиятаҳо миёни сокинони деҳот, ки мавзеъҳои таърихиву фарҳангии барои сайёҳон ҷолиб доранд, сафарбар намудани кормандони китобхонаҳо дар тарғиби онҳо;

3. Ба роҳ мондани омӯзиши китобдорон аз рӯйи усули омодасозии сайрҳо ва пешниҳоди ҳулосаҳо роҷеъ ба табиат, таъриҳ, аҳолӣ ва фарҳангӣ вилоят, дастоварҳои ҳочагӣ, воқеаҳои таъриҳӣ, мардумшиносӣ, адабиёт, экология ва ғ.;

4. Барои баланд бардоштани мақоми китобхонаҳо дар рушди сайёҳӣ дар деҳот дар китобхонаҳои вилоятӣ, картотекаи кишваршиносӣ созмон дода шуда, намоишҳои «Кишвари ман-ифтиҳори ман», «Ватани қӯчаки ман» «Дехай ман», таъсиси гӯшай ҳунарҳои мардумӣ ва маҳфилии «Бо пайроҳай гузаштагон» ташкил кардан бамаврид аст;

5. Ворид намудани китобхонаҳои вилоятӣ ба ҳатсайри сайёҳӣ дар минтақаҳо.

Адабиёт

1. Фуломшоев, С. Вазъи китобдории ВМКБ дар замони истиқлол / С. Фуломшоев // Фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқлолият.– Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. – 225 с.

2. Изатова, М. К. Становление и развитие библиотечного дела Хатлонской области Республики Таджикистан (1924-2018 гг.) [Текст]: дис. канд. ист. наук / М. К. Изатова. - Душанбе, 2021. - 176 с.

3. Китобхонаи вилоятии ба номи Садриддин Айнӣ [Матн]: Маълумоти муҳтасар доир ба таърихи бунёди китобхона / Мурат.: Қ.Сафаралиев. А.Азимов / Муҳарр.: С.Обидов, С.Абдуллоева.– Кӯлоб, 2018. – 64 с

4. Комилов, М. Ш. Фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол (солҳои 1991-2016) [Матн]: автореф.дисс. номз.илмҳои таъриҳ/М. Ш. Комилов.– Душанбе, 2021. - 66 с.

5. Кравченко, М. «Краеведческий туризм» как перспективное направление библиотечной деятельности: опыт проведения краеведческой конференции / М. Кравченко // Новая библиотека. - 2013. - № 11–12. – С. 19–33.

6. Муҳиддинов, С. Библиографияи кишваршиносии Тоҷикистон [Матн]: Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаи китобдорӣ ва иттилоотшиносии ДДФСТ ба номи М.Турсунзода / С.Муҳиддинов.– Душанбе: Ирфон, 2015.–160 с.

7. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – таҳқимбахши сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистон: маҷмӯи паёмҳо / Мураттибон Ҷ.

Муртазозода, Ф. Санавваров, А. Амонов. – Хуҷанд: Ҳуросон, 2019. – 604 с.

8. Омори фаъолияти китобхонаҳои вилояти Суғд то 1 январи соли 2020.–Хуҷанд, 2020. – 58 с.

9. Умарова, М. Становление и развитие библиотечного дела в Таджикистане 1917-1991 гг. (На примере северных районов республики): дисс. на соиск. учёной степени канд. ист. наук / М. Умарова. - Ҳуджанд, 2021.–212 с.

10. Ҳисоботи 6-моҳа оиди фаъолияти Муассисай давлатии Китобхонаи оммавии вилояти Ҳатлон ба номи Ш. Шоҳин дар соли 2022-ум.–Бохтар, 2022. – 46 с.

Махмудов Гадобек

РОЛЬ ОБЛАСТНЫХ БИБЛИОТЕК РЕСПУБЛИКИ В РАСШИРЕНИИ И РАЗВИТИИ ТУРИЗМА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье изучена и проанализирована деятельность областных библиотек и их роль в развитии региона, особенно в популяризации истории и культуры, природы и различных сфер народного хозяйства в период независимости.

Областные библиотеки, наряду с другими учреждениями, являются одним из важных информационных, культурно-досуговых и образовательных центров области.

Автор опираясь на исследования ученых: Мухиддинова С., Гуломшоева С., Комилова М., Умаровой М., Изатовой М., которые в своих работах исследовали различные аспекты деятельности библиотек страны, в том числе отдельных ее регионов, обосновал теоретические основы роли областных библиотек в развитии туризма. По мнению автора, библиотеки как общественные институты формирования, сохранения, изучения и пропаганды отечественной истории адаптировали свою деятельность к требованиям времени независимости, способствовали расширению библиографической деятельности, играли координирующую роль в развитии туризма. В частности, очень велик вклад областных библиотек в расширение и развитие туризма в регионе. Большая работа проведена в областных библиотеках Ҳатлонской и Согдийской области путем подготовки, издания и презентации библиографических пособий по краеведению и тематических картатек посвященных отдельным регионам Таджикистана.

Автор отмечает, что для более эффективной реализации деятельности областных библиотек в направлении развития туризма и пропаганды народного творчества в областных библиотеках следует создать отдел пропаганды и туризма, обучить библиотекарей проведению экскурсий, включить библиотеку в региональный маршрут и поднять его статус для развития туризма.

Ключевые слова: областные библиотеки, туризм, краеведение, картотеки, библиографические пособия, обзор литературы, книжные выставки, историко-культурные памятники.

Mahmudov Gadobeg

THE ROLE OF THE REGIONAL LIBRARIES OF THE TAJIKISTAN IN THE EXPANSION AND DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

The article describes and analyzes the activities of regional libraries and their role in the development of the region, especially in the popularization of history and culture, nature and various spheres of the national economy during the period of independence. Regional libraries, along with other institutions, are one of the important information, cultural, leisure and educational centers of the region.

The author based on the researches of scientists: Muhiddinova S., Ghulomshoeva S., Komilova M., Umarova M., Izatova M., who in their works investigated various aspects of the activity of libraries of the country, including its individual regions, substantiated the theoretical foundations of the role of regional libraries in the development of tourism. According to the author, libraries as public institutions of formation, preservation, study and promotion of national history adapted their activities to the requirements of the time of independence, contributed to the expansion of bibliographic activities, played a coordinating role in the development of tourism. In particular, the contribution of regional libraries to the expansion and development of tourism in the region is very great. A lot of work has been carried out in the regional libraries of Khatlon and Sughd regions through the preparation, publication and presentation of bibliographic manuals on local history and thematic card files dedicated to individual regions of Tajikistan.

The author notes that in order to more effectively implement the activities of regional libraries in the direction of tourism development and promotion of folk art, a department of propaganda and tourism should be created in regional libraries, librarians should be trained to conduct excursions, include the library in the regional route and raise its status for tourism development.

Keywords: regional libraries, tourism, local history, card indexes, bibliographic manuals, literature review, book exhibitions, historical and cultural monuments.

ТДУ: 37тоҷик+371.4+371.398+008+370/371

Табаров Нурулло

ТАЪСИРИ ОМИЛҲОИ ГУНОГУН ДАР РАВАНДИ ТАРБИЯИ МАҶНАВӢ-АХЛОҚИИ ҶАВОНОН

Дар мақола омилҳои ба раванди тарбияи маҷнавӣ-ахлоқии ҷавонон таъсирасон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Сифатҳои арзишманди шаҳсро дар ҷомеа омилҳои гуногун: муносибатҳои оилавӣ, созмонҳои гуногуни ҷавонон, муассисаҳои фарҳангии варзӣӣ, воситаҳои ахбори омма ва гайра ташаккул медиҳанд.

Дар шароити кунунӣ мавҷудияти омилҳои гуногун раванди тарбияро душвор гардонида, таъсирҳои манғии онҳо ба фарҳангӣ маҷнавии ҷавонон эҳсос мешавад. Тарбияи маҷнавӣ-ахлоқӣ ақида ва ӯзгуни ҷавононро ташаккул дода, ироди ӯзгуни шаҳс якранг бошад ҳам, хислат, рафтор, кирдор ва ахлоқии тарбиятирандагон гуногун аст. Ба воситаи тарбия дар шаҳс хислатҳои маҷнавию ахлоқӣ, зебоитисандӣ, ватандӯстӣ, гамхорӣ, меҳрубонӣ рушд меёбад.

Дар тарбияи маҷнавӣ-ахлоқии наврасон тарбияи эстетикий нақши муҳим мебозад. Ба воситаи завқи эстетикий онҳо зебоиҳои табиат, мусиқӣ ва рассомиро дарк мекунанд. Тарбия кори душвор буда, раванди дуру дарозро фаро мегирад.

Системаи муосири маориф на танҳо таълим, балки тарбия ва инкишифи ӯзгуни ҳар як хонандаро дар бар гирифта, он омилҳое, ки дар самти тарбия монеаҳо ӯзгуни мекунанд, бартараф месозад.

Калидвозажаҳо: тарбия, таълим, ҷавонон, омил, маҷнавиёт, ахлоқ, ӯзду, маҳорат, ҷомеа, арзииҳо, кӯдак, оила, зебоитисандӣ, шаҳсият, худмустақилиӣ, муассисаҳои таълимию фарҳангӣ, волидайн, фаъолияти меҳнатӣ.

Вазъи имрӯзаи раванди тарбия дар ҳамаи муассисаҳои таълимиӣ, тарбиявӣ ва фарҳангӣ чустани роҳҳои нави кориро тақозо менамояд. Дар ин раванд, истифодаи ҳамаи роҳҳои нави корӣ самаранокии фаъолиятро таъсирбаҳш намуда, ба ноил шудан ба ҳадафҳо, яъне тарбияи маҷнавӣ-ахлоқии ҷавонон оварда мерасонад.

Тавре И. Н. Кузнетсов қайд менамояд: «Ахлоқ қисмати таркибии фарҳангии зоҳирӣ шаҳс ва ҷомеа мебошад» [5, с. 3]. Дар раванди таълим ва тарбия омилҳое вучуд доранд, ки ба шаҳс таъсири манғӣ расонида, ҳолати равонии ӯро носоз мегардонанд.

Аз ҷумла:

- сатҳи зиндагии шаҳсӣ. Оила таҳти таъсири истеҳсолот, муносибатҳои ҷамъиятиӣ, дараҷа ва инкишифи фарҳанг тағиیر ёфта, ба ташаккули шаҳсият таъсир мерасонанд. Иқтисодиёти ҳар оила аз буҷет, даромад ва ҳароҷоти он вобаста буда, сатҳи зиндагии аъзоёни оиларо инъикос мекунад. Чунин ақидае вучуд дорад, ки проблемаҳои психологӣ бештар дар оилаҳои носолим ва камбизоат зухур меёбад. Аммо мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар оилаҳои муваффақ низ ин мушкилот ба ҷашм мерасад;

– урфу одат ва анъанаҳо. Ҳар як ҳалқ урфу одат ва анъанаҳои худро дорад. Ин омилҳо ба тарбияи шахсони алоҳида ва гурӯҳӣ таъсир мерасонанд ва дар ниҳоди онҳо тарзи муносибат, масъулият, меҳр, яқдигарфаҳмӣ, самимият, бахшиш ва ташаббускориро парвариш медиҳанд;

– воситаҳои ахбори омма. Таъсири воситаҳои ахбори омма ба ташаккули шахс хеле зиёд аст. Ин таъсир ҳам мусбат ва ҳам манғӣ шуда метавонад. Ҷиҳатҳои мусбати ВАО дар он зоҳир мегардад, ки моро аз ахбори ҷаҳон ошно месозад, фазои холиро пур мекунад, бо барномаҳои шавқовар ва маърифатӣ бинандагонро хушҳол мекунад.

Таъсирҳои манғии ВАО, асосан ба психикаи инсон сурат мегирад. Масалан, дар шахс нутқи баён коста гардида, муошират кам мешавад, аз ҳақиқати ҳаётӣ инсонро дур месозад, шахс ба мутолиаи китоб кам майл мекунад, берҳамӣ дар ўзухур меёбад, таваҷҷуҳи вай ба таълим кам ва вобастагиаш ба ВАО, баҳусус интернет зиёд мегардад;

– ҳусусият ва сифатҳои фардии шахс. Ҳусусиятҳои шахс: хислат, табъ, рафттор, гуфттор, имову ишора, тафаккур, қобилият, маҳорат ва амсоли ин дар тӯли ҳаёт ташаккул ёфта, моҳияти фардии ўро нишон медиҳад.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки имрӯз одамони камсавод дар ҷаҳон тадриҷан меафзояд, зеро суръати афзоиши аҳолӣ нисбат ба соҳта ба истифода додани муассисаҳои таълимию фарҳангӣ зиёд гардидааст. Аз ин рӯ, бештари наврасон ва ҷавонон аз таълиму ҷорабинҳои фарҳангӣ дур мемонанд.

Аксари ҳатмқунандагон дар сатҳи зарурӣ таълими дуруст намегиранд. Сабаби ин, пеш аз ҳама, нарасидани мутахassisони ботаҷриба дар муассисаҳои таълими мебошад. Ҳушбахтона, ин масъала дар ҷумҳурии мо, роҳи ҳалли худро пайдо кардааст. Дар ҷумҳурӣ шуморай омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ 120 635 нафарро ташкил медиҳад, ки аз онҳо 68867 нафарашон занон мебошанд [12].

Тавре муҳаққиқон муайян кардаанд, роҳҳои бартараф кардани проблемаи тарбияи маънавӣ-аҳлоқии наврасон чунинанд:

Якум, таъсири равонӣ. Таъсири равонӣ ба шахс тавассути шароитҳои беруна: ҷисмонӣ, иҷтимоӣ ва маънавӣ расонида мешавад. Фишори равонӣ бевосита ба майнаи шахс таъсир расонида, дар ў ҳиссият ва эҳсосоти гуногунро ба вучуд меоранд. Аз ин лиҳоз, ташкили шароити хуб барои ташаккули шахс муфид ва созгор мебошад. Шароите омода кардан лозим аст, ки ҳиссият ва эҳсосоти мусбат дар шахс пайдо гардида, дар ин замина, тарбияи ў дуруст ба роҳ монда шавад.

Дар ҷое, ки шароити корӣ, ташкили меҳнат дуруст ба роҳ монда шудааст, норасони мутахassisон дида намешавад. Ва баръакс дар он корҳонаҳое, ки шароити меҳнат, буду боши коргарон, ҷиҳозонидани муҳити корӣ бо лавозимоти эстетикий ба таври кофӣ нест, норасони мутахassisони соҳа баръало мушоҳида мешавад. Мувафаққияти корҳонаҳое, ки тарзи дурусти шароити ҷисмонӣ ва меҳнатии коргаронро таъмин месозанд, маҳз дар ҳамин аст.

Масъалаи дигар ин аст, ки ҷаро шахсони тарбиятдида дар баъзан маврид худро идора карда наметавонанд? Ин масъаларо бисёри олимон ба мисли Қ. Ҳоҷаев, Р. Амиров, М. Лутфуллоҳода, М. Қодиров ва дигарон мавриди омӯзиш қарор додаанд. Шахс дар ҷомеа зиндагию фаъолият мекунад ва ҳодисаҳое пеш меоянд, ки ба асаби ў таъсир расонида, ҳолати

рухияшро бечо месозад. Бешак нақши муҳит ва таъсири он ба инсон хеле калон аст. Муносибат ва муоширати одамон омили ташаккули ахлоқии шахс аст. «Чузъи муҳими фарҳанги муошират ин дониш, маҳорат ва малакаи нутқ мебошад» [4, с.117].

Дуюм, шавқу рағбати шахс дар маърифати донишҳо ва арзишҳои маънавию ахлоқӣ. Шавқу рағбати шахс нишонаи бедории ҳиссиёти дохилии одамон буда, барои муносибат қумаки ҳамаҷониба менамояд. Дар ташаккули сифатҳои шахс шавқу рағбат, чехра ва муҳити диққатчалбунанда нақши муҳим мебозад. Шахс дар чунин муҳит руҳ илҳоми тоза гирифта, муносибаташ ба атрофиён беҳтару хубтар мегардад. Дар ин раванд, ў дар таҳаюли худ ҷаҳони зебоero эҷод мекунад.

Сеюм, шароити диққатчалбунанда, арҷузорӣ ба арзишҳои маънавӣ ва шахсони алоҳида. Раванди ҷомеақунонии шахс дар он сурат тезонида мешавад, ки дар колектив шароитҳои хуби корӣ вучуд дошта, шахс иқтидори қобилиятҳояшро нишон дода, талаботи маънавию ахлоқии худро қонеъ гардонад. Ҳангоми ворид шудан ба чунин муҳит ва аз бурду муваффақиятҳои дигарон ҳурсанд шудан омили асосии ба ҷомеа ворид гардидани шахс маҳсуб меёбад. Ин гуна шахсон дар колектив обрӯи хосса дошта, соҳиби иззату ҳурмат ва фахри дигарон мегарданд.

Барои соҳтани ҷомеаи мутараққӣ дар ҳамаи муассисаҳои таълимию фарҳангӣ дуруст ба роҳ мондан раванди таълиму тарбия муҳим аст. Ба воситаи тарбия дар шахс сифатҳои маънавӣ, ахлоқӣ, зебописандӣ, ватандӯстӣ, ғамхорӣ ва меҳр пайдо мегардад. Мавқеъ ва ҷойгоҳи тарбия барои ҷамъиятикунонии шахс басо муҳим буда, ояндаи ў аз тарбияи дуруст вобаста аст.

Омилҳои ҷисмонӣ ва равонӣ қисматҳои асосии тарбияи шахс маҳсуб меёбанд. Шахси солим ба меҳнату заҳмат тобовар буда, дар корҳои ҷамъияти ғаъолона ширкат меварзад. Ба мақсадҳои дар пеши худ гузаштааш мерасад.

Дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии ҷавонон тарбияи эстетикӣ нақши муҳим дорад, зоро ба воситаи завқи эстетикӣ шахс зебоиҳои табиат, мусиқӣ ва рассомиро дарк мекунад. Ҳар қадар шахс завқи зебописандӣ дошта бошад, ҳамон қадар дар ў ҳиссиёти латофату нафосат ҷой мегирад. «Қобилияти дарки зебоӣ, лаззат бурдан аз асарҳои санъат ва баъдан ба эҷодиёт даст задан оҳиста-оҳиста дар шахс пайдо мешавад» [16].

Тарбияи зебописандӣ раванди педагогие мебошад, ки дар натиҷаи он муносибатҳои зебоиписандии одам ба ҷаҳон, табиат, меҳнат, муносибатҳои байни одамон ва санъат ташаккул меёбад. Муҳаббат ба зебоӣ, истифодаи зебоӣ дар ҳаёт ва лаззат бурдан аз он аз вазифаҳои тарбияи зебоиписандӣ аст.

Тарбияи зебоиписандӣ ҳиссиёти олии инсонро бедор ва рушди онро таъмин мекунад. Тарбияи зебоиписандӣ ба ахлок, рафткор, тарзи фикрронӣ ва меҳнат таъсир мерасонад.

Шахси эстетикӣ дорои узви ҷаҳонфаҳмию маҳорати хоси пешгӯйӣ ва дорои қобилиятҳои гувоҳи дил (интуитсия) мебошад [14, с.121].

Муҳаббат ба табиат, адабиёт, театр, мусиқӣ, рассомӣ ва дигар навҳои санъат воситаҳои мебошанд, ки рушди ҳамаҷонибаи шахсиятро таъмин мекунанд. Тарбияи зебоиписандӣ барои ташаккули маънавиёт ва ахлоқ аҳамияти калон дорад. Ин нокоғист, агар шахс аз оғаридаи асарҳои зебоиписандӣ истифода бурда, худ зебоиро эҷод накунад. Барои ҳамин

вазифаи дигаре назди педагогҳо ва мутахассисони муассисаҳои таълимию фарҳангӣ меистад, тарбияи шахсияте аст, ки барои зебоии атроф қӯшиш ва эҷод кунад.

Дарки зебоиписандӣ дар шахс эҳсосоти муайянро тавлид мекунад, ки барои ташаккули онҳо шароит фароҳам овардан лозим аст [7].

Дар ҷавонон ҷунин ҳиссиётро ба монанди муносабати дилсӯзона нисбат ба фарҳанг, ойин, ањанаҳои миллӣ ва умуман тарзи дурусти ҳаёти солим густариш бояд дод.

Натиҷаи мусбати раванди тарбияи зебоиписандии ҷавононро дар асоси шароитҳои ташкили-педагогӣ бо дарназардошти омилҳои дохилӣ ба мисли таҷхизоти моддӣ-техникӣ, ороишӣ ва аёниятҳо ба даст овардан мумкин аст. Ба қавли А. П. Чехов «Дар одам бояд ҳама чиз зебо бошад: ҳам симо, ҳам либос, ҳам қалб ва ҳам фикр»[6]. Вокеан, вақте инсон аз ҷиҳати эстетикий комил аст, ў метавонад дар ҳама соҳа муваффақ гардад. Тарбияи зебоиписандии ҷавонон ҳангоми намоишномаву намоишгоҳҳо, осорхона, концерт ва шоу-барномаҳо баланд гардида, дар ин раванд, воситаҳои аҳбори омма: матбуот, радио, синамо, телевизион нақши муҳимро иҷро мекунанд. Дар илми педагогика зери мағҳуми тарбияи зебоиписандӣ таъсири мақсаднок барои ташаккули шахсият дониста мешавад [13].

Ёдовар бояд шуд, ки санъат дар тарбияи эстетикии ҷавонон мавқеи хосса дорад. Суҳанҳои адабӣ-бадеӣ, рангҳои омехта, овози форам ба шахс руҳу илҳоми тоза мебахшанд. Бадеяти мукаммал ва иқтидори баланди соҳаи санъат ба ҷаҳони маънавӣ, зебоиписандӣ ва завқи бадеии ҷавонон таъсири амиқ мерасонад.

К. Маркс навишидааст: «Фурӯшандай сангҳои қиматбаҳо танҳо ба нархи онҳо таваҷҷуҳ мекунад, на ба зоҳирӣ дурдонаҳо [2, с.143]. Бешак ҳамин тавр ҳам ҳаст. Ҳангоми тамошои мусаввара ва асарҳои рассомон бояд, ба маънои аслии он таваҷҷуҳ намоем ва донем, ки муаллиф ҷӣ мақсад ва ҷӣ маълумот медиҳад.

Шахси зебоиписанд тарҳи либос, рафткор, гуфтор, кирдор, муомила бо қалонсолон, бо падару модар ва, умуман ҳама кораш зебо аст.

Омили дигаре, ки ба раванди тарбия таъсир мерасонад норозигӣ баён кардани волидон аз фарзандони худ мебошад. Падару модар барои фарзанд ҳамаи шароитро таъмин намудааст. Пас сабаб чист, ки ин ҳолат руҳ медиҳад?

Сабаби ин, пеш аз ҳама, ба муҳиту шароити тарбия алоқаманд аст. Яъне, онҳо ҳисси шафқат, меҳрубонӣ, дӯстиву рафоқатро нисбат ба худу атрофиён кам зоҳир намуда, иродашон заиф аст.

Дар мавриди ахлоқ ва аҳамияти он дар тарбияи равонии шахс муҳаққиқ И. Л. Зеленкова ҷунин қайд намудааст: «Вазифаи ахлоқ дар раванди ҳаёт ва шахсони алоҳида сершумор аст. Фаҳмонидан душвор аст, ки чаро ахлоқ вуҷуд дорад, vale барои ҷӣ вуҷуд доштани вай бараъло равшан аст» [3, с. 85].

Рафткори шахсони заифиродаро дар ҳолатҳои гуногун донистан хело душвор аст. Ин гуна ашхосро «беирода» ва «бемасъулият» ҳам мегӯянд. Ба қавли дигар, онҳо ба рафткору кирдори худ ҷавобӣ набуда, дар зиндагӣ мавқеъ надоранд. Дар раванди зиндагӣ нақшаи ба танзим даровардани роҳи ояндаи худро низ надоранд.

На ҳамаи падару модар дарк мекунанд, ки ба қадом хотир хислати

иродавии фарзандонро мустаҳкам кард. Агар аз айёми кӯдакӣ фарзандро ба корҳои на он қадар мушкил, ки ўз аз уҳдааш мебарояд, ҷалб кунем, ўз дар оянда мустақилона баъзе корҳоро ба анҷом расонида метавонанд.

Тавре дар боло қайд гардид, падару модароне ҳастанд, ки тамоми ҳоҳишҳои фарзандонашонро ичро мекунанд, vale дар ҷавоб аз онҳо ичрои корро талаб намекунанд. Дар баъзе ҳолатҳо агар фарзанд ба коре даст занад, ба ўз мегӯянд: «Ту аз уҳдаи ин кор намебарой», «Ба ту ягон умедин лозим нест» «Ту бехунарӣ». Ин суханҳо ба руҳу равони фарзанд таъсири манғӣ расонида, ирова ва ҷуръати ўро паст мегардонад. Ўз монеаҳои зиндагӣ ба осонӣ баромада наметавонад. Низом ва тартибот яроқи асосӣ бар зидди беиродагӣ мебошад:

Назму тартиб ҳар кучоест пойдор,
Зиндагию кор мегирад барор.

Дар ҳама гуна муассисаҳои таълими, тарбиявӣ ва фарҳангӣ бояд назму тартиб риоя карда шавад. Дуруст аст, ки назму тартиб аз оила ва муассисаҳои таълимию фарҳангӣ манша мегирад. Зина ба зина аз муҳити оила, то ҷомеа тарбияи шаҳс бо таъсири омилҳои гуногун ташаккул мейбанд.

Таъсири тарбияро шаҳс дар тули ҳаёт дарк мекунад. Дар ҳар оила, пеш аз ҳама, речай низоми муайяншуда бояд бошад. Фарзанд дар вақти муайяншуда ба хона ояд, ҳӯрок ҳӯрад, дарс тайёр кунад, инҷунин дар ин раванд вақти сайру гашт ҳам маҳдуд карда нашавад. Ҳамаи ин амалҳоро ҳар рӯз назорат бояд кард. Дар натиҷаи ичрои ин амалҳо рафткорҳо ба танзим даромада, ирова ва ҷуръати шаҳсро тақвият мебахшанд ва бо гузашти вақт чунин хислатҳо дар ўз пайдо мешаванд:

Боварӣ – аз мушкилиҳо баромада тавонистан;
Ҷасурӣ – дар ҳолатҳои ҳаяҷоннокӣ худро идора карда тавонистан;
Мехнатдӯстӣ – бекор нанишастан;
Истодагарӣ – сабр ва худдорӣ кардан барои мақсадҳои худ;
Уҳдадорӣ – ба қавли худ истодан, масъулиятшинос;
Некбинона – боварӣ ба муваффақият ва ҳиссиётҳои ботинӣ;
Мақсаднокӣ – ба мақсад ва нияти худ ҳадафрас шудан.

Бояд қайд кард, ки аксар вақт кӯдак меҳоҳад, ҳама корро ҳудаш анҷом дихад. Мустақилий кӯдакро рӯхбаланд месозад. Талош кардан ба мустақилий дар овони хурдӣ нишонаи он аст, ки дар кӯдак орзу ҳавас пайдо мешавад. Ба ин орзу ҳавасҳои кӯдак набояд, назарногирона рафткор кард. Баръакс ҳамаи ин хислатҳоро дар вучуди вай бедор карда, ба ин васила руҳияи кӯдакро навозиш кардан лозим аст. Барои чунин амал бояд шароит фароҳам овард. Чунки ин амалҳо барои ҳудтакмилдигӣ ва ҳудфаъолиятии кӯдак замина мебошанд. Натиҷаи ин талошҳо пайдоиши меҳр, муҳаббат, раҳм, шафқат гардида, ўро барои ичрои амалҳои неки инсонӣ роҳнамой месозад.

“Оила институти ҷамъиятикунони кӯдак, сарҷашмаи ҳастӣ, ҳушбахтӣ ва арзиши маънавии инсон аст” [8]. Волидайн бояд садди роҳи кӯдак нагарданд, ўро барои ҳудфаъолияти ҷазо надиҳанд. Баръакс ба ўз вазифаҳое диханд, ки иҷрояшон фикр карданро талаб кунад. Ва ўро назорат намоянд, то аз монеаҳои пайдошуда дар вақти бозӣ ё машгулият наҳаросад ва кори ба зиммааш гузоштаро ба пуррагӣ ва то охир ичро кунад.

Вазифаи аввалини кӯдак дар хона он аст, ки худаш либосҳояшро ба бар кунад, ҳуҷраи хобашро ъатартиб, пойафзолашро тоза кунад, баъди тановул косаю пиёлаашро ба ҷои даркорӣ гузорад.

Дар зиндагӣ мушиҳида мегардад, ки агар кӯдаке аз уҳдаи баъзе амалҳо набарояд, падару модар аз ў норозӣ мешаванд. Волидон эҳсос намекунанд, ки дар ниҳоди кӯдак барои бедор кардани ҳисси нобоварӣ нисбат ба истеъододаш шароит фароҳам меоранд. Билохира кӯдак дар оянда шахси комил шуда наметавонад.

Бояд гуфт, ки роҳи осон барои тарбия ва худтарбиятӣ вуҷуд надорад. Ин раванди бениҳоят мушкил ва дуру дароз аст. Кӯдакро дастгирий кардан дар овони хурдсолӣ дар аввал бениҳоят заҳмати зиёдро талаб мекунад, валие натиҷааш самараҳаҳш буда, барои рушди шахс ва ҷомеа аз манфиат холӣ нест.

Дар марҳалай имрӯза мақсадҳои таълимику тарбиявӣ ба ташаккул ва инкишофи ҳамаҷонибаи шахсияти эҷодкор, инкишофи малакаи мустақилона аз худ намудан ва татбиқ кардани донишҳо, омода намудани онҳо ба фаъолияти минбаъдаи меҳнатию ҷамъиятӣ равона карда шудааст. «Дар раванди тарбия инсон бо арзишҳо ошно мешавад, онҳо тавассути дохилсозӣ ба мазмуни ботинии маънавӣ табдил мейбанд» [11].

Рушди босуръати илму техника ба соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон таъсир расонида, дар назди ў як қатор талаботро мегузорад. Танҳо тавассути таълим донишҳои маҳсуси технологӣ ва гуманитариро ба даст овардан мумкин аст. Ҷомеа аз муассисаҳои таълими, тарбиявӣ ва фарҳангӣ шахсони соҳибмаълумот, эҷодкор, дорои принсипҳои ахлоқӣ ва қобилияти ҳалли проблемаҳои иқтисодию иҷтимоиро интизор аст.

Таҷрибаи кишварҳои шарқӣ, пеш аз ҳама Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ ва Сингапур далели он аст, ки яке аз арзишманҷтарин сармоягузориҳо ин сармоягузорӣ дар соҳаи таълим мебошад. Тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ заминаи асосии рушди ҷавонон ба шумор рафта, ояндаи минбаъдаи онҳо маҳз аз ҳамин сарчашма манша мегирад.

Тавре мегӯянд: «Бо адаб дилҳо обод мешавад ва бо дониш орзухо уствор мемонад» [15, с. 118]. Дуруст аст, ки шахси боодаб дар ҳама ҷой, маҳсусан дар колектив мавқеи худро пайдо карда, маҳбуби ҳамагон мегардад.

Муассисаҳои таълими қисмати асосии системаи маориф буда, дар онҳо бояд шахсияти дорои тафаккури баланди эҷодӣ ва ахлоқӣ тарбия карда шавад. Мақсади раванди педагогӣ низ дар ҳамин асос меёбад. “Мактаб маконест, ки дар амри ба кӯдак омӯзонидани муносибати эҳтиромомез ба атрофиён нақши босазо ифо намуда, дар рушду такомули шахсияташ таъсири инкорнопазире мегузорад” [9, с.129].

Ҳамин тарик, системаи муосири маорифу фарҳанг на танҳо таълим, балки тарбия ва инкишофи эҷодии ҷавононро дар бар гирифта, он омилҳое, ки дар самти тарбия монеаҳо эҷод мекунанд, бартараф месозанд. Ин масъала дар ҳамbastagӣ бо аҳли омӯзгорон, кормандон ва ҷавонон амалий карда мешавад. Аз ин рӯ, корҳо дар самти ташкили муҳити созгор барои ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии ҷавонон зарур буда, заҳмати зиёдро аз мутахassisони соҳа талаб мекунад.

Адабиёт

1. Дружинин В.Ф., Демина Л.А. / В.Ф. Дружинин // Этика: Курс лекций. – М.: Экзамен, 2005. – 221с.
2. Ерошенков И.Н. Возрастные технологии социально-культурной деятельности / И.Н. Ерошенков. – М.: 2011. – 302 с.
3. Зеленкова И.Л. Беляева Е.В. Этика/ И.Л. Зеленкова. –Мн.: 1997. – 320 с.
4. Кибанов А.Я., Захарова Д.К., Коновалова В.Г. Этика деловых отношений/ А.Я. Кибанов. -М.: ИНФРА-М, 2005. – 368 с.
5. Кузнецов И.Н. Этика/ И.Н. Кузнецов. –Мн.: 2003. – 416 с.
6. Наталя Овчинникова, [Манбай электронӣ]: <http://www.-proza.ru/2007/01/17-172>(Санаи муроҷиат 26 феврали 2022)
7. Понятия эстетического воспитания. [Манбай электронӣ]: <https://zaochnik.com/spravochnik/pedagogika/teorija-vospitanija/ponjatie-esteticheskogo-vospitanija/>(Санаи муроҷиат 24 февраля 2022)
8. Роль семьи в воспитании личности. [Манбай электронӣ]: <https://scienceforum.ru/2017/article/2017039857>(Санаи муроҷиат 23 февраля 2022)
9. Сайдзода З. Густариши ахлоқи миллӣ – посух ба паёмадҳои манфии чаҳонишавӣ / З.Сайдзода. – Душанбе, 2014. –260 с.
10. Семейное воспитания. [Манбай электронӣ]: <https://vospitannie.ru/metody/semejnoe.html>(Санаи муроҷиат 15 февраля 2022)
11. Сидоренко О.В. Эстетическое воспитание. [Манбай электронӣ]: https://otherreferats.allbest.ru/ethics/00020194_0.html(Санаи муроҷиат 22 февраля 2022)
12. Сомонаи электронӣ: <https://maorif.tj/storage/Dokument's/-c214168-a6e0dccbaf49c429a1261c76f.pdf>
13. Сущность эстетического воспитания, его цели и задачи. [Манбай электронӣ]: <https://vospitannie.ru/metody/esteticheskoe-vospitaniya.html#-google-vignette>(Санаи муроҷиат 20 февраля 2022)
14. Файзализода Ҷ. Ҳ. Психологияи идоракунӣ/ Ҷ. Ҳ. Файзализода. – Душанбе: Эр-граф, 2018. – 292 с.
15. Ҳакимова С., Мирраҳим М. Илми ахлоқ ва одоб / С. Ҳакимова. – Душанбе, 2010. – 333 с.
16. Что такое эстетическое воспитание. [Электронный ресурс]: <https://vospitanie.guru/esteticheskoe/chto-takoe-2> (Санаи муроҷиат 25 февраля 2022)

Табаров Нурулло

ВЛИЯНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ФАКТОРОВ НА ПРОЦЕСС ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

В статье рассматриваются факторы, влияющие на процесс духовно-нравственного воспитания молодежи. Ценные качества человека в обществе формируются под воздействием различных факторов, такими как семейные отношения, различные молодежные организации, культурные и спортивные учреждения, средства массовой информации и др.

В современных условиях наличие различных факторов усложняет процесс воспитания, ощущается их негативное влияние на духовную культуру молодежи. Духовно-нравственное воспитание формирует идеи и убеждения молодежи, укрепляет ее волю и характер. Несмотря на то, что влияние духовно-нравственного воспитания на психику человека одинаково, однако характер, поведение, поступки и нравы воспитанников различны. Благодаря воспитанию в человеке появляются духовные и нравственные качества, красота, патриотизм, забота, любовь.

Эстетическое воспитание играет важную роль в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения. Через эстетический вкус они понимают красоту природы, музыки и живописи. Воспитание и самовоспитание является сложной задачей и предполагает длительный процесс.

Современная система образования включает в себя не только обучение, но и воспитание и творческое развитие каждого ученика, устранив те факторы, которые создают препятствия на пути к получению образования.

Ключевые слова: воспитание, образование, молодежь, фактор, духовность, нравственность, творчество, навыки, общество, ценности, ребенок, семья, красота, личность, самостоятельность, образовательные и культурные учреждения, родители, мечты, увлечения, трудовая деятельность.

Tabarov Nurullo

THE INFLUENCE OF FACTORS ON THE PROCESS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH

The article highlights the factors influencing the process of spiritual and moral education of youth. The personality of youth are formed by various factors, such as family relationships, various youth organizations, cultural and sports institutions, the media, and some others.

In the current situation, the presence of various factors complicates the process of education and their negative impact on the spiritual culture of young people. Spiritual and moral education shapes the minds and convictions of young people, strengthens their will and character. Although the impact of spiritual and moral education on the human cognizance is the same, the character, behavior, actions and morals of students are formed in different ways. Due to education, a person acquires spiritual, moral, aesthetic, patriotic, caring and humane qualities.

The role of aesthetic education in the spiritual and moral education of young people is enormous, because through aesthetic tastes they comprehend the beauties of nature, music and art. It should be noted that there is no easy way to bring up and educate the children. This is an incredibly complex and time-consuming process. Thus, the modern education system includes not only education, but also the upbringing and creative development of each student, the elimination of factors that create barriers to education.

Keywords: upbringing, education, youth, factor, spirituality, morality, creativity, abilities, society, values, child, family, personality,

ТДУ:02+024+024.1+023.3/4+027(575.3)

Зафари Шариф

САЛОҲИЯТИ ИННОВАЦИОНИИ КИТОБДОРОН – ҚАФОЛАТИ ХИЗМАТРАСОНИИ БОСИФАТИ КИТОБДОРИЮ ИТТИЛООТИ

Мақола ба проблемаи салоҳияти инноватсионии китобдорон дар раванди хизматрасонӣ ба истифодабарандагон баҳшида шудааст.

Салоҳияти китобдор дар шароити чомеаи муосири иттилоотӣ бо мӯҳит ва шароитҳое, ки ўбояд дар он фаъолият намояд, инҷунин вазифаҳое, ки бояд дар ояндаи наздик ҳал кунад, муайян карда мешавад.

Ба андешаи мо, ташаккули низоми сифатан нави хизматрасонии иттилоотию китобхонавӣ ба аҳолӣ, таъмини ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон нисбати дастрасии озодона ба иттилоот, аз ҷумла аз худ намудани арзииҳои миллӣ ва фарҳангӣ ҷаҳонӣ дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои мӯҳимтарини китобдорони тоҷик маҳсуб мейбад.

Мӯҳити созгори инноватсионӣ дар китобхона дар мавриде ташаккул мейбад, ки агар миёни тамоми соҳторҳои китобхона ва кормандони он, аз ҷумла ташаббускорону навоварон, барномаву лоиҳаҳои инноватсионӣ, субъектҳои раванди инноватсионӣ робитаву муносабатҳои муайян роҳандозӣ шавад ва раванди татбиқи ҳадафу вазифаҳои рушди инноватсионӣ гардад.

Мо мӯҳити инноватсиониро ба таври нисбатан васеъ, ҳамчун маҷмуи шароитҳои гуногун, ки ба тамоми субъектҳои раванди инноватсионӣ таъсир расонида, боиси тағйироти сифати шуморавӣ ва рушди бардавому устувори фаъолияти китобхона мегардад, арзёбӣ кардем.

Калидвоҷсаҳо: китобхона, китобдор, инноватсия, навғонӣ, фаъолияти инноватсионӣ, салоҳияти инноватсионӣ, фаъолияти китобдорӣ, дастрасӣ ба иттилоот.

Ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ – телекоммуникатсионӣ, рушди босуръати технология ва бозори иттилоотӣ, ҳамкориҳои байналмилалии китобдорӣ – иттилоотӣ, мубодилаи илмию техникӣ ва фарҳангӣ баёнгари раванди фаъоли воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи муосири иттилоотӣ мебошанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зарурати баланд бардоштани сатҳи пешрафти низоми миллии инноватсионии миллӣ ва масъалаҳои ба он вобастаро чунин муайян намудаанд: «Мо бояд дараҷаи рушди низоми инноватсияи миллӣ ва нишондиҳандаҳои азхудкунии технологияҳои иттилоотиву коммуникатсиониро бехтар гардонем» [10].

Аслан, роҳандозии низоми устувори инноватсионӣ ва дар доираи он ташаккул ёфтани боз як зернизом – зернизоми салоҳиятҳои инноватсионии китобдорон аз масъалаҳоест, ки қайҳо таваҷҷӯҳи олимону мутахассисони соҳаи китобдориро ҷалб намудааст. Дар кишварҳои пасошуравӣ олимону мутахассисони Россия дар ин самт дорои таҷрибаи ганитар ва интишороти бештар мебошанд. Пажӯҳишиҳои М.И Ақилина, М.Г. Анисимова, С.А. Бражникова О.В. Ветчанова, Н.Л. Голубева, А.А. Графова Е.Н. Гусева, Е.Ю.

Елисина, Н.С. Карташов, Е.Ю. Качанова, Е.С. Мартин, И.Ю. Матвеева, С.Г. Матлина, О.А. Ратникова, Е.В. Романова, С.С. Серейчик, Н.А. Толканюк ва дигарон манбаи боэътиими омӯзиши мавзуи мавриди таҳқиқ ба шумор рафта, дар онҳо моҳияти инноватсияҳо, ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии идоракунии инноватсияҳои китобдорӣ, шароитҳо, самтҳои ташаккул ва рушди назарияи инноватикии китобдорӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Муҳаққиқон Ю.Б. Авраеева, Н.В. Борисова, Л.Н Голенок, Л.Л. Диценко, Е.А. Ермакова, Е.Ю. Качанов, Е.С. Мартин, И.Ю. Матвеева, Нгуен Тхи Лан Тхан, Б. Нуриев, О.А. Ратникова, З.В. Руссак, Н.А. Толканюк, Н.Т. Чуприна ва дигарон ҷанбаҳои гуногуни инноватикии китобдорӣ, аз ҷумла татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳоро мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор дода, ташаккули салоҳияти инноватсионии китобдоронро ба сифати омили муҳим дар таъмин намудани самаранокӣ ва баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасонии китобдорию библиографӣ илман асоснок кардаанд.

Барои китобхонашиносии тоҷик даҳсолаи дуюми асри XXI дар омӯзиши масъалаҳои вобаста равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобдорӣ, аз ҷумла баланд бардоштани сатҳи салоҳиятнокии инноватсионии китобдорон давраи нисбатан пурмаҳсул маҳсуб меёбад. Муҳаққиқон Ё. Бердизода [1], Б. Боев [3], Г. Бутаева [4], Зафари Шариф [7], Ф. Ёрзода [6], Ш. Комилзода (Ш. Тошев) [8], М. Комилов [9], Н. Раҷабова [11], М. Ҷалилов [8], С. Шосаидзода (С. Шосаидов) [14;15] дар радифи масъалаҳои умумии инноватикии китобдорӣ, ба мавзуи салоҳиятнокии инноватсионии китобдорони тоҷик таваҷҷуҳӣ хосса зоҳир намудаанд. Нуктаи муҳимтарин дар таҳқиқоти олимону тоҷику рус ин кӯшиш ҷиҳати дарки моҳияти мағҳумҳои «инноватсия», «инноватсияҳои китобдорӣ» ва «фаъолияти инноватсионӣ» мебошад.

Ба андешаи С. Шосаидзода «сарчашмаи фаъолияти инноватсионӣ илҳоми эҷодии инсон аст. Пайдоиши инноватсияҳо ин натиҷаи саъю талоши инсон баҳри такомули фаъолияти мавҷуда, бартараф намудани тазод байни ҳолати (вазъияти) мавҷуда ва дилҳоҳ мебошад» [14, с. 12].

Дар қомуси китобдорӣ шарҳи зерини мағҳуми «инноватсияи китобдорӣ» ба назар мерасад: «инноватсияи китобдорӣ ин гоя, методика, лоиҳаи асил, гайристандартии аз қоидаву анъанаҳо ва шаклҳои мавҷудаи кор берун аст, ки муносибати нав нисбат ба мундариҷа, ташкили хизматрасонии китобдорӣ, технология ва идоракунии китобхонаро инъикос менамояд. Инноватсия, дар маҷмуъ, рушди китобхонаро таъмин намуда, ё ба сифат ва самаранокии унсурҳо, инчуни равандҳои фаъолияти он таъсири мусбат мерасонад» [2, с. 409].

Муҳаққиқ Е.Н. Гусева инноватсияҳоро ба фаъолияти эҷодии китобдорон алоқаманд маънидод карда, таъқид мекунад, ки «инноватсияҳо ба маъни иҷтимоӣ ин ихтирооти берун аз нақша ва (ё) ихтирооти асил, маҳсулни фаъолияти навваронест, ки ба эҷодиёт асос ёфтааст» [5, с. 111].

Гурӯҳи дигари олимон мағҳуми мазкурро ба дигаргуншавии сатҳу сифати фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ алоқаманд ҳисобида, зикр намудаанд, ки «инноватсияи китобдорӣ» - ин намунаи ҷорикардашудаи фаъолият, маҳсулот, хизматрасониҳоест, ки дорои сифати навғонии мутлақ ё нисбӣ мебошад; онро аз доираи суннатҳои азбаршуда берун баромадан; ба сатҳи усулан бехтаршуда ё сифатан нав баровардани фаъолият маънидод кардаанд» [5, с. 91]. «Аз доираи суннатҳои азбаршуда берун баромадан», «ба сатҳи усулан бехтаршуда ё сифатан нав баровардани фаъолият»-и китобдор

дар мавриде муюссар мегардад, ки агар китобдор дорои сатҳи баланди салоҳиятнокии инноватсионӣ бошад.

Китобхонаҳо ҳамчун муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва марказҳои мухими иттилоотӣ дар раванди иттилоотрасонии чомеа нақши калидиро мебозанд, аз ин рӯ, дар таъмини пешрафти фаъолияти иттилоотию библиографии онҳо муҳакқиқон татбиқи равандҳои инноватсиониро мухим арзёбӣ мекунанд.

Дар шароити рушди босуръати раванди ҷаҳонишавӣ ва фазои муосири иттилоотӣ тавассути технологияи муосири иттилоотӣ саривакт таъмин намудани дастрасӣ ба иттилоот яке аз вазифаҳои мухими иҷтимоии китобхонаҳо ба шумор рафта, татбиқи он аз баланд бардоштани сатҳи салоҳияти инноватсионии китобдорон вобастагии амиқ дорад. Зоро аз технологияи муосири иттилоотӣ танҳо китобдороне самаранок истифода бурда метавонанд, ки дорои сатҳи баланди салоҳиятнокии инноватсионӣ бошанд.

Аз ин лиҳоз, ташаккули низоми сифатан нави хизматрасонии иттилоотию китобхонавӣ ба аҳолӣ, таъмини ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон нисбати дастрасии озодона ба иттилоот, аз ҷумла аз худ намудани арзишҳои миллӣ ва фарҳангӣ ҷаҳонӣ дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои мухимтарини китобдорони тоҷик маҳсуб мебад.

Баҳри ошкор ва мушаххас намудани монеаҳои раванди ташаккули салоҳияти инноватсионии китобдорон мо тавассути пурсишнома ба китобдорон бо саволҳои «Оё Шумо барои аз худ кардани навғониҳои китобдорӣ омода ҳастед?», «Оид ба инноватсияҳои китобдорӣ чиро медонед?», «Инноватсияҳои китобдориро дар фаъолияти хеш чи гуна истифода мебаред?», «Шумо инноватсияҳои китобдориро бо қадом мақсад истифода мебаред?», «Барои омӯзиш, коркард ва ҷорӣ намудани навғониҳои китобдорӣ ба Шумо чи ҳалал мерасонад?» муроҷиат намудем. Дар таҳқиқоти озмоиши 205 нафар китобдорон, 33 нафар кормандони (методистони) марказҳои методии сатҳи ҷумҳурияйӣ ва вилоятӣ иштирок доштанд.

Дар маҷмуъ, 58,8 фоизи китобдорон иброз намуданд, ки онҳо барои аз худ кардани навғониҳои китобдорӣ омода ҳастанд, 18,0 фоиз ҷавоб додаанд, ки барои аз худ кардани навғониҳои китобдорӣ омода нестанд, 23, 2 фоизи бοқимонда мавқеи худро ҷиҳати аз худ кардани навғониҳои китобдорӣ муайян карда натавонистанд.

Дар таҳқиқоти озмоишии мо нишондиҳандай мухим ин *кам шудани шумораи китобдоронест*, ки сатҳи омодагиашон ба фаъолияти инноватсионӣ паст аст. Ноил шудан ба ҷунин нишондиҳанда дар натиҷаи ташкил ва гузаронидани корҳои озмоиши дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоиши муюссар гардид. Таҳлили натиҷаи корҳои озмоиши нишон дод, ки агар шумораи китобдорони сатҳи омодагиашон ба фаъолияти инноватсионӣ дар гурӯҳи назоратӣ 44 фоизро ташкил дидад, пас ҳамин нишондиҳанда дар гурӯҳи озмоиши ба 10 фоиз расида, аз натиҷаи мусбати корҳои таҷрибавӣ шаҳодат медиҳад.

Яке аз нишондиҳандаҳои мухим дар ҳама гуна намудҳои фаъолият, аз ҷумла дар фаъолияти инноватсионӣ ин ҳудбаҳодиҳӣ мебошад. Зоро натиҷаи ҳудбаҳодиҳӣ ин нишондиҳандаи воқеии дарки моҳияти масъала ба шумор меравад. Бо назардошти мухиммияти нишондиҳандаи мазкур ҷиҳати муайян намудани мавқеи китобдорон дар фаъолияти рӯзмарра мо дар ду марҳила –

сараввал соли 2021 ва сипас соли 2022, яъне пас аз ташкил ва гузаронидани силсилаи корҳои таҷрибай ба китобдорон (бо ҷалби намояндагони гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ) бо саволи «Шумо худро ба қадом категорияи зерини китобдорон мансуб медонед?» муроҷиат намудем. Натиҷаи таҳлили ҷавоби китобдорон сабт намуд, ки бо шарофати ширкат дар машғулиятҳои раванди корҳои таҷрибай ва худомӯзӣ, инчунин дарки мохияти фаъолияти инноватсионӣ онҳо (китобдорон) тадриҷан аз уҳдai муайян намудани мавқеи хеш дар фаъолияти рӯзмарраи китобхона баромада метавонанд, ҳамзамон вазъият дар китобхонаҳои давлатию оммавӣ аз ҷиҳати татбиқи равандҳои инноватсионӣ тадриҷан rӯ ба беҳбудӣ меорад. Зоро тақрибан дар тӯли як сол шумораи китобдороне, ки худро ба қатори пешсафон мансуб медонанд, 17,5 фоиз ва ба қатори навоварон мансуб медонанд 13,6 фоиз афзуда, тэйдоди китобдороне, ки худро ба қатори қаноатманҷон нисбат медиҳанд, 16,9 фоиз ва мутаносибан ба қатори анъанагароён – 6,5 фоиз ва шубҳадорон – 7,7 фоиз коҳиши ёфтааст.

Дар баробари ин, таҳқиқот нишон дод, ки самаранокии ҳалли масъалаҳои соҳавӣ, аз дурусту мақсаднок истифода бурда тавонистани навгониҳои инноватсионии замони муосир ва сатҳи дониши таҳассусии мутахассисон вобаста мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маркази асосии омӯзиш, иттилоърасонӣ оид ба навгониҳо, кӯмакрасонӣ ба китобдорон дар самти азхуднамоии навгониҳои китобдорӣ дар сатҳи миллӣ барои тамоми шаклу намудҳои китобхонаҳо новобаста аз тобеияти идоравӣ ва шакли моликият - «Китобхонаи миллӣ»-и Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар сатҳи вилоятҳо - китобхонаҳои вилоятӣ, дар сатҳи шаҳрҳо – китобхонаҳои марказии шаҳрӣ, дар сатҳи ноҳия – китобхонаҳои марказии ноҳиявӣ ба шумор мераванд. Аммо тақсимоти ҷавоби китобдорон ба саволи «Барои омӯзиш, коркард ва ҷорӣ намудани навгониҳои китобдорӣ ба шумо чӣ ҳалал мерасонад?» нишон дод, ки 42,1 фоизи онҳо (китобдорон) норасоии таъминоти методиро дар ин самти монеаи асосӣ мекисобанд.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар самти паҳннамоии навгониҳо ин вазъи иттилоърасонӣ оид ба инноватсияҳои китобдорӣ мебошад. Ба саволи «Ба андешаи Шумо вазъи иттилоърасонӣ оид ба инноватсияҳои китобдорӣ чи гуна аст?» 61,3 фоизи китобдорон иброз намуданд, ки иттилоот оид ба инноватсияҳои китобдорӣ ніҳоят кам буда, дастрас кардани он душвор аст.

Ташаккули эътиимидаи китобдорон нисбати зарурати ҷоринамоии навгониҳо ин пеш аз ҳама вазифаи марказҳои методӣ мебошад.

Фаромӯш набояд, кард, ки фонди китобхона ғанҷина ва ҳазинаи бебаҳои миллат аст ва истифодаи он ба рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад, ҷомеаи имрӯзаро ба асрҳову наслҳо мепайванданд, наслҳои имрӯзу фардоро бо фарҳангу тамаддун ва забони ҳалқҳои дигар ошно месозанд, маҳз тавассути китобхонаҳо ғанҷинаи маънавии ниёғонамон ҳифз ва нигоҳдорӣ карда мешавад [13, с. 332]. Бинобар ин, бо дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷандин барномаи давлатии рушди соҳаи китобдориро қабул ва татбиқ намуда истодааст, ки яке аз ҳадафҳои асоси онҳо таъминоти инноватсионӣ-методии фаъолияти китобхонаҳои кишвар маҳсуб меёбад. Муҳити созгори инноватсионӣ дар китобхона дар мавриде ташкӯл меёбад, ки агар миёни тамоми соҳторҳои китобхона ва кормандони он, аз ҷумла ташабbusкорону навоварон, барномаву лоиҳаҳои инноватсионӣ, субъектҳои раванди инноватсионӣ робитаву муносибатҳои муайян роҳандозӣ

шавад ва раванди татбиқи ҳадафу вазифаҳои рушди инноватсионӣ гардад. Ба андешаи мо мухити инноватсиониро ба таври нисбатан васеъ, маҷмуи шароитҳои гуногун, ки ба тамоми субъектҳои раванди инноватсионӣ таъсир расонида, боиси тағиироти сифатию шуморавӣ ва рушди бардавому устуори фаъолияти китобхона мегардад, арзёбӣ намудан мумкин аст.

Ҳамин тавр, барои он ки мухити китобхона ба воситаи неруманди ташхису тарҳрезии навгониҳои китобдорӣ мубаддал гардад, бояд дар заминаи муносабати мухитӣ модели низоми маҷмуии амалиёти мақсаднок бо мухит тарҳрезӣ гардад.

Вобаста ба ин, мо дар асоси методологияи мухитӣ гояҳои асосии муносабати мухитиро барои тарҳрезии низоми ҷалби китобдорон ба фаъолияти инноватсионӣ ба таври зерин муайян намудем:

- мухити китобхона омили асосӣ ва таъсиррасони раванди ҷалби китобдорон ба фаъолияти инноватсионӣ ва шарти зарурии тағиироти инноватсионӣ дар китобхона мебошад;
- зимни ҷалби китобдорон ба фаъолияти инноватсионӣ мухити китобхона бояд ба объекти мухими амсаласозии равандҳои инноватсионӣ табдил ёфта, ҳамчун мухити созгори инноватсионӣ арзёбӣ гардад;
- дар раванди хизматрасонии иттилоотио китобдорӣ робитаи муттасили китобдорон бо мухити инноватсионии китобхона барқарор мегардад, ки он дар тарҳрезӣ намудани худи мухит ва паҳн кардани навгониҳои китобдорӣ зоҳир мешавад;
- ҳудудҳои мухити инноватсионии китобхона тағиирпазир буда, онҳо аз қобилияти китобдорон ҷиҳати роҳандозии муоширату иртибот барои тарҳрезӣ ва паҳн намудани инноватсияҳои гуногун вобаста мебошанд;
- ҷалби китобдорон ба фаъолияти инноватсионӣ омили мухими раванди ташаккули бартарияти рақобатпазири мухити китобхона дар шароити бозори мунтазам рушдёбандай иттилоотӣ мебошад. Ҷалби самаранокии китобдорон ба фаъолияти инноватсионӣ дар заминаи ба инобат гирифтани фардият, шавқу завқ ва талаботи ӯ, истифодаи механизмоҳи худинкишофидҳӣ, нерую имконияти худро дар амал татбиқи карда тавонистани китобдор имконпазир мегардад. Дар ин маврид шахсияти китобдор ҳамчун субъекти фаъоли раванди инноватсионӣ ва объекти таъсиррасонии ҳадафманд мавриди таҳқиқ қарор дода мешавад.

Зимни тарҳрезии низоми ҷалби китобдорон ба фаъолияти инноватсионӣ тавассути истифодаи услуби илмии муносабати ба шахс равонашуда бояд нуктаҳои зерин ба инобат гирифта шаванд:

- барои иштирок дар фаъолияти инноватсионӣ бояд дар ниҳоди китобдор ҳадафҳои аз ҷиҳати иҷтимоию фарҳангӣ арзишманд ташаккул дода шаванд;
- сифатҳои аз нигоҳи инноватсионӣ арзишманди шахсияти китобдорро мақсаднок инкишоф додан лозим аст;
- шароитҳое, ки барои аз худ намудани навгониҳо аз китобдор хусусиятҳои шахсию қасбиро тақозо мекунанд, амсаласозӣ шаванд.
- симои қасбӣ ва салоҳиятнокии инноватсионии китобдор дар заминаи ҷамъбости натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ муайян карда шавад.

Ҳамин тавр, муносабати бонизом, мухитӣ ва ба шахс равонашуда барои таҳия ва татбиқи Консепсияи рушди таъминоти инноватсионӣ-методии фаъолияти китобхонаҳои давлатию оммавӣ, аз ҷумла баланд бардоштани сатҳи салоҳиятнокии инноватсионии китобдорон ҳамчун заминаи методологӣ

хизмат мекунанд. Ин имкон медиҳад, ки китобдори имрӯза фаъолияти хешро тавре роҳандозӣ намояд, ки бо шарофати он хонандае, ки аввалин маротиба ба китобхона ташриф овардааст, дар ниҳоди хеш майли пайваста ба ин даргоҳ омаданро ташаккул дидад.

Адабиёт

1. Бердизода, Ё. Самтҳои рушди инноватсионии китобхонаҳо: ҷанбаҳои назарияй // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / Мураттибон: Ш.Суфизода, С.Шосаидзода, Ё.Бердизода; муҳаррири масъул М.Гулиҳандони. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 215-222.
2. Библиотечная энциклопедия / Рос. гос б-ка.– М.: Пашков дом, 2007.– 1300 с.
3. Боев, Б. Фаъолияти инноватсионии Китобхонаи давлатии патентию техникӣ [Матн] // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / Мураттибон: Ш.Суфизода, С.Шосаидзода, Ё.Бердизода; муҳаррири масъул М.Гулиҳандони. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 157-171.
4. Бутаева, Г. Роҳҳои татбиқи инноватсия дар китобхонаҳо Тоҷикистон // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / Мураттибон: Ш.Суфизода, С. Шосаидзода, Ё. Бердизода; муҳаррири масъул М. Гулиҳандонӣ. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С.172-178.
5. Гусева Е.Н. Инновации в библиотеках страны: подходы, проблемы, проекты / Е.Н. Гусева // Библиотечное дело – XXI век: науч. – практ. сб.: вып.1 (19), 2010.– С.111
6. Ёрзода, Ф. Салоҳиятҳои эҷодӣ ва нақши онҳо дар рушди қасбии инноватсионии кормандони китобхонаҳо //Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / мураттибон: Ш.Суфизода, С. Шосаидзода, Ё. Бердизода; муҳаррири масъул М. Гулиҳандони. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 105-115.
7. Зафари Ш. Таъмини ҳамbastагии фаъолияти инноватсионӣ ва методӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / мураттибон: Ш.Суфизода, С.Шосаидзода, Ё.Бердизода; муҳаррири масъул М. Гулиҳандонӣ. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 143-156.
8. Комилзода, Ш., Ҷалилов, М. Компьютеркунонӣ ва иттилоотонӣ – талаботи ногузири раванди инноватсионии фаъолияти китобдорӣ // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / мураттибон: Ш. Суфизода, С. Шосаидзода, Ё. Бердизода; муҳаррири масъул М. Гулиҳандонӣ. – Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 10-54.
9. Комилов, М. Татбиқи низоми худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаи миллӣ // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо илмӣ: (Мачмуаи мақолаҳо) / мураттибон: Ш. Суфизода, С. Шосаидзода, Ё. Бердизода; муҳаррири масъул М. Гулиҳандонӣ. – Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 85-104.

10. Паёми Президенти Чумхурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон. –Душанбе, 22.12.2017.

11. Раджабова, Н.Ш. Управление инновационными процессами в сельских библиотеках Республики Таджикистан // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои илмӣ: (Маҷмуаи мақолаҳо) / мураттибон: Ш.Суфизода, С.Шосаидзода, Ё.Бердизода; муҳаррири масъул М.Гулихандони. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 116-130.

12. Раҳматуллаев, М. А., Аракелов, С. Р. Анализ тенденций развития компетентностного подхода в подготовке библиотечных кадров в условиях цифровизации высшего образования // Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои илмӣ: (Маҷмуаи мақолаҳо) / мураттибон: Ш. Суфизода, С. Шосаидзода, Ё. Бердизода; муҳаррири масъул М. Гулихандони. –Душанбе: Хирадмандон, 2022.– С. 72-84.

13. Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ: Маҷмӯаи мақолаҳо / Мураттиб Қ. Бӯризода . –Душанбе: Арҷанг, 2018.–332 с.

14. Шосаидзода, С. Инноватикаи китобдорӣ / муҳаррир Ш. Комилзода.– Душанбе: Арҷанг, 2019.– 248 с.

15. Шосаидзода, С. Моҳият ва марҳилаҳои асоси раванди инноватсионӣ дар китобхона // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон: Маҷмуаи мақолаҳо. Китоби 5 /мураттибон ва муаллифони пешгуфтор С. Нодирзода, М. Баёнӣ.– Душанбе: Арҷанг, 2022.– С. 8-18.

Зафари Шариф

ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БИБЛИОТЕКАРЕЙ – ГАРАНТИЯ КАЧЕСТВЕННОГО БИБЛИОТЕЧНО- ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

Статья посвящена проблеме инновационной компетентности библиотекарей в процессе оказания услуг пользователям.

Компетентность библиотекаря в условиях современного информационного общества определяется той средой и условиями, в которых он должен работать, и задачами, которые ему предстоит решать в ближайшее время.

По мнению автора статьи, формирование качественно новой системы информационно-библиотечного обслуживания населения, обеспечивающей конституционные права граждан относительно свободного доступа к информации, в частности, овладение национальными ценностями и мировой культурой является одной из важнейших задач таджикских библиотекарей в современных условиях.

Отмечается, что гармоничная инновационная среда в библиотеке формируется при взаимодействии всех структур библиотеки и ее сотрудников, в том числе инициаторов и новаторов, внедрении инновационных программ и проектов, субъектах инновационного процесса, определенные связи и отношения должны устанавливаться и в процессе реализации целей и задач инновационного развития.

Автор относительно широко описывает и даёт оценку инновационной среде, то есть совокупности различных условий, влияющих на все субъекты инновационного процесса, которая приведет к качественным и

количественным изменениям, а такие устойчивому развитию деятельности библиотеки.

Ключевые слова: библиотека, библиотекарь, инновация, новшества, инновационная деятельность, инновационная компетентность, библиотечная деятельность, доступ к информации.

Zafari Sharif

INNOVATIVE COMPETENCE OF LIBRARIANS AS A GUARANTEE OF LIBRARY SUPERIORITY AND INFORMATION SERVICE

This article is dedicated to the problem of innovative competence of librarians in the process of providing services to users. The competence of a librarian in the conditions of the modern information society is determined by the environment and conditions in which s/he must work, and the tasks that s/he will have to solve in the near future. According to the author, the formation of a qualitatively new system of information and library services for the population, ensuring the constitutional rights of citizens regarding free access to information, in particular, mastering national values and world culture is one of the most important tasks of Tajik librarians in modern conditions.

It is noted that a harmonious innovative environment in the library is formed through the interaction of all library structures and its employees, including initiators and innovators, the introduction of innovative programs and projects. The subjects of innovative process, certain connections and relationships should be established in the process of implementing the goals and objectives of innovative development.

The author relatively broadly describes and evaluates the innovation environment, that is, a combination of various conditions that affect all subjects of the innovation process, which will lead to qualitative and quantitative changes, and such sustainable development of the library.

Keywords: library, librarian, innovation, environment, innovative competence, access to information, library service, sustainable development.

УДК 78 + 782+39
Ульмасов Фируз

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ СОХРАНЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТАДЖИКСКОЙ ТРАДИЦИОННОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматриваются некоторые аспекты проблемы сохранения и развития традиционного музыкального наследия таджиков на современном этапе. Отмечается актуальность создания необходимых социальных условий, обеспечивающих преемственность и развитие национального искусства. Это деятельность учебных заведений, в которых осуществляется подготовка народных музыкантов на основе старинной системы «устод-шогирд»; концертная практика, включающая проведение различных конкурсов и фестивалей, поддерживающих живое функционирование традиционного музыкального искусства. Важным направлением осмыслиения проблемы сохранения музыкального наследия является разработка теоретических аспектов влияния современного звукового пространства на слуховую настройку и восприятие народного музыканта. В силу объективных обстоятельств они включают в себя одновременно две разные звуковые системы: современную, с ее многообразием жанров и видов, стилевых направлений, принципами звукообразования и сугубо традиционную, с ее этническими звуковыми формами национального музыкального искусства. Приводятся примеры из таджикской музыкальной культуры, предлагаются направления по изучению данного явления.

Ключевые слова: народный музыкант, звуковое пространство, слуховая настройка, информационные технологии, две временные формы наследия, одновременность существования разных звуковых систем.

Рассмотрение историко-теоретических аспектов сохранения музыкальных традиций таджиков является актуальной проблемой современного отечественного музыказнания. Здесь, с одной стороны, есть вопросы, которые вполне понятны относительно того, какую проблему они представляют и что нужно предпринимать, чтобы ее решать. Но с другой стороны, есть вопросы, которые до сих пор не совсем прояснены, требуют особого внимания, наличия соответствующих теоретических разработок.

К аспектам, которые вполне определены, относится понимание существа проблемы – необходимо сохранять музыкальные традиции. Здесь есть свои трудности, связанные, в частности, с реализацией определенных практических действий. Например, создавать соответствующие социальные условия для поддержки тех или иных традиций, жанров, форм. Это целый комплекс взаимосвязанных аспектов. Приоритетом является поддержание преемственности традиций посредством функционирования специализированных учебных структур, в которых осуществляется подготовка носителей музыкального наследия с использованием в обучении старинной системы «устод-шогирд». В этом отношении многое уже сделано. Фактически во всех учебных учреждениях культуры и искусства республики, среднего специального и высшего уровня образования созданы соответствующие отделения по специальностям «народное музыкальное

искусство». Особое внимание уделяется вопросам сохранения и развития устно-профессиональных традиций Шашмакома и Фалака [2; 3; 4; 12].

Следующим аспектом является концертная практика, традиционное исполнительское искусство в целом, поддерживающее живое функционирование музыкального наследия. С этим направлением связано также проведение различных конкурсов, фестивалей, направленных на сохранение и развитие высокого профессионального уровня и мастерства народных музыкантов. За последние десятилетия проведены несколько конкурсов и фестивалей по Шашмакому и Фалаку.

В этом же контексте отметим научные исследования, связанные с разработкой исторических и теоретических проблем таджикской традиционной музыки, кандидатские и докторские диссертации [1; 3; 6; 10; 13]. Большое значение имеет публикация научной и просветительской литературы о творчестве знаменитых носителей традиции, структуре и содержании жанров национальной музыки, принципах традиционного музыкального мышления [2; 12]. В этом же контексте подчеркнем особую важность сбора, записи и каталогизации традиционной музыки, выпуска и распространения аудио и видео материалов музыкального наследия.

Существенным вкладом в решение проблем сохранения музыкальных традиций является формирование соответствующих социальных институтов государственного, общественного и частного формата, направленные на сохранение и изучение традиционной музыкальной культуры. Отметим создание государственных ансамблей «Шашмаком» им. Ф.Шахобова и «Фалак» при Государственном комитете по телерадиовещанию. В свое время было открыто частное заведение – Академия макома (2003), которая внесла существенный вклад в процесс сохранения классического музыкального искусства Шашмаком [2].

Правительством Республики Таджикистан принято очень важное решение – утверждение государственных дат ежегодного празднования национальной музыки: 12 мая – Шашмакома и 10 октября – Фалака. Естественно, что к празднованию этих дат ежегодно проводится большая организационная и творческая работа, привлекаются много специалистов, талантливой молодежи, что, безусловно, позитивно отражается на вопросах сохранения музыкального наследия.

В рассмотрении процесса сохранения традиций необходимо учитывать следующие моменты. Есть традиции, которые сохраняются только как наследие, то есть, как особое явление в истории культуры народа, которое нужно изучать и поддерживать. Но эти традиции, а также некоторые жанры в определенном контексте теряют сегодня свою былую социальную значимость, они уже не столь востребованы как нечто актуальное в сравнении с предыдущими эпохами. Так, например, в Таджикистане эпос «Гургули» не представляет уже живую и востребованную традицию, а находится в основном в формате исторического наследия.

В определенном контексте это вполне объяснимо. Подобные жанры уже не выполняют свою первичную исходную социальную функцию и переходят из живой традиции в сугубо наследие. Аналогично по результатам происходит и с другими жанрами, преимущественно семейно-обрядовыми и трудовыми. В этом контексте возникает вопрос: а что же сохраняется и остается живой традицией? В основном это жанры устно-профессионального творчества, сохраняющие высокую эстетическую значимость, глубину

лирических и философских чувств, способных отражать мироощущение современного человека. В этом аспекте можно выделить два направления процесса сохранения традиций. Одно связано с теми жанрами, которые переходят в формат наследия, сохраняются в основном для изучения и поддержки в качестве исторического объекта национальной музыкальной культуры. Другое направление – это те традиционные жанры, которые сохраняют свою социокультурную и эстетическую значимость, высокую востребованность обществом.

Обратимся к другому аспекту, который не совсем понятен, что он означает по существу. Это проблема развития традиционной музыкальной культуры. Здесь возникают вопросы, которые требуют своего точного определения: что такое развитие традиции? На данный момент в отечественном музыкознании нет специальных научных разработок этой проблемы.

Представляется, что развитие связано, прежде всего, с активизацией индивидуального творчества народных музыкантов, соединяющих в себе две основополагающие функции традиционного музыкального искусства: сочинение и исполнение. Только в этом двуединстве по существу сохраняется и продолжает развиваться традиция. Развитие в данном случае понимается как рождение новых направлений и жанров, внесение в музыкальный язык, композиционную структуру новых явлений.

Обратимся к следующему аспекту проблемы сохранения музыкального наследия. В XX веке принципиально изменился в структурном отношении звуковой мир, доступный для восприятия. Он продолжает сегодня изменяться в сторону все большего расширения. В этом обширном и многообразном пространстве сосуществуют различные музыкальные традиции и культуры. Если сравнить структуру, форму и объем звукового пространства, которые наличествовали в конце XIX века и существуют в данный период времени, учитывая произошедшие за последние сто лет изменения, то можно констатировать – они представляют разные звуковые системы.

В контексте особенностей восприятия отметим следующее. Сейчас все многообразие современного звукового пространства доступно для восприятия. Подобной доступности не было ранее. Она стала формироваться со второй половины XX века в результате социальных и культурных преобразований, произошедших во многих странах мира, которые привели к активизации интеграционных процессов, распространению современных информационных технологий, интернета, предоставившие широкие возможности воспринимать звуковые события из разных музыкальных традиций и стилевых направлений. Например, есть специальные труды о звуковом мире музыки тюркских народов [11], о «Неклассическом» звуковом пространстве музыкальных композиций начала XX века [5].

В процессе восприятия огромного и разнообразного мира звуков неизбежно корректируется восприятие, мышление, слуховая настройка. Соотношения разных звуковых явлений, музыкальных традиций, которые прямо или косвенно оставляют следы в памяти народного музыканта, вносят определенные изменения в его способность воспринимать и модулировать те или иные музыкальные структуры. В многомерном континууме восприятия звуковых образов сосуществуют и взаимодействуют одновременно совершенно разные интонационные миры, в которых происходят определенные изменения в установленных и многозначных связях между

звуком и смыслом. Последние, как справедливо считает М. Старчеус, находятся в основе музыки как особом виде искусства [7, с. 379]. Изучение этого процесса имеет высокую степень актуальности, в ходе разработки которого могут быть прояснены особенности одновременного сосуществования в слуховой настройке народного музыканта разных звуковых феноменов.

Отметим следующий аспект. Реальность сегодняшнего мира, его звуковое многообразие и широкая доступность для восприятия в определенном отношении может подавлять потребность в сохранении некоторых качеств музыкального наследия. В частности, это отражается на выборе фокуса внимания, когда стилизация и имитация, выступающие часто как формы подачи внешних атрибутов, становятся доминирующими над внутренними качествами наследия, которые обуславливают саму специфику конкретной национальной музыкальной традиции, включая её этнический звуковой идеал [8, с.285-286; 14].

Рассмотрим обозначенную проблему в контексте возможных изменений определенных качеств артикулирования звука, слуховой настройки народного музыканта в целом, которые происходят в результате взаимодействия с современным звуковым пространством. Слух носителей традиционного музыкального наследия открыт для восприятия всего многообразия звуков. В силу объективных условий сегодняшнего мира он не может ограничиваться только той интонационной сферой, где музыканты себя творчески проявляют. Проблема заключается в том, что во внутреннем музыкальном представлении народного музыканта формируются и существуют две разные звуковые сферы, взаимодействующие друг с другом в тех или иных формах.

С одной стороны – это звуковой мир музыкальной традиции, в котором наряду с другими, например, жанровыми, композиционными аспектами, особую значимость, в плане определения своеобразия, индивидуальности, имеет место само качество звука, его произношение. Оно во многом обусловлено особой загруженностью звука внутренним, внутризонным содержанием, которое отражается также на своеобразии акустических размеров интервалов [9]. Здесь наблюдается другая мерность, присутствие тембровой составляющей, которая во многом определяет этническую характерность звука и звуковых соотношений.

С другой стороны – это совсем иной звуковой мир, с иной конструкцией внутреннего содержания и соотношения звуков, обусловленные другим типом музыкального мышления и соответствующими традициями культуры, а также теми возможностями, которые сегодня представляют информационные звуковые технологии.

Отметим следующую тенденцию. Все больше происходит разрастание и влияние современного звукового мира на традиционную интонационную сферу. Он открыт для восприятия. Здесь нет жестких, специально созданных барьеров. Народный музыкант не может сегодня полностью обходиться без многообразия звукового пространства, в котором он живет, без тех духовных ценностей, которые в нем представлены. Новые звуковые образы становятся важной составляющей творческой деятельности музыканта. Для многих носителей традиционной системы этот иной звуковой мир, его определенные формы приобретают самостоятельную эстетическую значимость, входят в духовный мир носителей как их ценностный атрибут.

Сосуществование в восприятии, в памяти, в переживаниях и чувствах народного музыканта двух в определенном контексте разных звуковых систем, на наш взгляд, безусловно, оказывает определенное влияние на его слуховую настройку, на качество звуковой артикуляции во время исполнения, на творческие поиски иных решений. Изменения здесь происходят постепенно, могут быть совсем незначительными и не всегда выступают как сознательный выбор музыканта. Их можно обнаружить и зафиксировать, например, если сравнить разные по времени записи исполнения тех или иных композиций. И чем больше временной промежуток между ними, тем явственнее могут проступать отличия.

В этом контексте музыкальное наследие предстает как бы в двух временных формах: современное состояние и, например, форма бытия в начале XX века. При этом, жанровая принадлежность, общая схема композиции и другие аспекты могут сегодня сохраняться в том виде, как существовали в прошлом, но само качество подачи звука – его артикулирование может меняться.

В конце XIX – начале XX века были записаны выступления выдающихся таджикских макомистов – Ходжи Абдулазиза Расулова (1852-1936), Домулло Халим Ибодова (1878-1940), Содирхона Бобошарифова (1847-1931), Леви Бобохонова (1873-1926) и др. В сравнительном плане можно отметить, что сегодня народные музыканты исполняют аналогичные произведения из музыкальной классики, в частности из Шашмакома. Но что касается подачи звука, его произношения оно выступает уже в несколько иной форме, чем было прежде.

Относительно современной ситуации. Сейчас это не просто соприкосновение с другим звуковым миром, а сосуществование в одновременности разных звуковых систем, в пространстве которых находятся многие народные музыканты, их восприятие. Современные звуковые формы в определенном отношении становятся им близкими и интересными в аспекте новых возможностей художественных проявлений.

Одним из методов прояснения процесса взаимодействия в слуховом восприятии народного музыканта разных звуковых феноменов является определение структурных особенностей стратификации акустических форм: что реально звучит в обществе, является объектом восприятия, какая часть общества в большей степени подвержена влиянию иных звуковых традиций, как она может менять содержательные и структурные аспекты музыкального наследия.

Наиболее активные процессы сосуществования различных звуковых образов происходят не в сельских поселениях, а в городах, в особенности в столицах. Есть факты, когда один и тот же музыкант ярко проявляет себя в сугубо традиционном музыкальном наследии, но также в новых формах музыкального искусства. Так, например, в Таджикистане, выдающийся оперный певец, народный артист СССР, знаменитый исполнитель партий Каварадосси (Дж. Пучини «Тоска») и Канио (Р.Леонкавалло «Паяцы») Ахмад Бобокулов (1931-1990) в свое время был руководителем ансамбля макомистов в гостелерадио республики и ярчайшим представителем традиционного классического искусства – Шашмаком. Сам Бобокулов являлся сыном известного таджикского макомиста Бобокула Файзуллоева (1899-1964), видного представителя Бухарской макомной школы. В творчестве Ахмада Бобокулова, в его слуховой настройке и восприятии

удивительным образом совмещались совершенно разные певческие традиции, иные приемы подачи звука, иные звуковые представления.

Подобных примеров достаточно много, может не таких ярких, как Ахмад Бобокулов, но они наличествуют и свидетельствуют о том, что сосуществование двух разных звуковых систем в чувствах и восприятии народного музыканта, в его слуховой настройке и в процессе воздействия на его творческую деятельность, есть реальный факт нашей действительности. Данное явление требует самостоятельного изучения: как оно отражается на особенностях сохранения и развития музыкального наследия, что меняется в нем в результате сопряжения разных звуковых феноменов.

В контексте изложенного представляется возможным сделать следующие предварительные выводы.

Первое. Пространство восприятия звуковых явлений сегодня принципиально разомкнуто, открыто и во многих отношениях не может быть ограниченным.

Второе. Учитывая вовлеченность по тем или иным причинам носителей традиционного музыкального наследия в другой – новый для них звуковой мир, имеет место тенденция расширения и усиления процесса воздействия современной звуковой системы на слуховую настройку и восприятие народного музыканта, осуществляя тем самым определенные изменения в наследии.

Третье. Происходящие изменения, помимо общих структурных аспектов, которые можно наблюдать при исполнении тех или иных традиционных жанров и произведений, затрагивают также внутреннее содержание звука, включая его внутризонные и межзонные соотношения, параметры мерности звуковых проявлений. Прояснение этого аспекта требует проведение специальных акустических исследований.

Четвертое. Существует проблема определения особенностей двух временных форм бытия музыкального наследия – что было когда-то и что есть сегодня в контексте сравнения разных периодов звучания музыки и качеств произношения звука. При этом нужно не ограничиваться только показом структуры жанра и композиции произведения, его содержательных аспектов.

Представленные соображения можно рассматривать как основание для проведения специальных исследований, которые могут расширить и углубить понимание закономерностей процесса взаимодействия различных по своему происхождению звуковых образов в восприятии народного музыканта, а также уточнить вопрос – что реально сохраняется в наследии. Наиболее явственно определяются жанровая принадлежность и композиционная структура, включая смысловое содержание тех или иных сторон наследия. Но есть также те аспекты, прежде всего само качество звука, его артикулирование, которые подвержены определенным изменениям в контексте взаимодействия с новым и многообразным по формам проявления звуковым миром современности. Изучение процесса сосуществования разных звуковых феноменов, вносящих определенные коррективы в слуховую настройку и восприятие народного музыканта, представляется одним из важных современных направлений разработки проблемы сохранения музыкального наследия.

Изложенные в статье аспекты сохранения музыкального наследия таджиков демонстрируют общее видение проблемы, которая является одним

из актуальных направлений теоретических разработок отечественного музыкоznания.

Литература

1. Абдурашидов А. Танбур и его функция в изучении ладовой системы Шашмакома: автореферат дис. кандидата искусствоведения. – Душанбе, 1991.–26 с.
2. Абдурашидов А. Шашмақом ва масоили инқишифи он. Душанбе, 2012.–120 с.
3. Азизи Ф. Маком и фалак как явления профессионального традиционного музыкального творчества таджиков: автореферат дис. ... доктора искусствоведения.–Новосибирск, 2009. – 58 с.
4. Донишномаи Шашмаком.–Душанбе, 2009. – 422 с.
5. Исхакова С. «Неклассическое» звуковое пространство: музыкальная композиция начала XX века в контексте идей времени: автореферат дис. кандидата искусствоведения.–Москва, 1998. – 25 с.
6. Низамов А. Суфизм в контексте музыкальной культуры народов Центральной Азии: автореферат дис. ... доктора искусствоведения. – Ташкент, 1998. – 38 с.
7. Старчеус М. Слух музыканта: психолого-педагогические проблемы становления и совершенствования. Диссертация доктора педагогических наук. – М., 2005. – 432 с.
8. Ульмасов Ф. Духовные искания // Очерки истории и теории культуры таджикского народа. –Душанбе.: Дониш, 2001. – С. 276-287.
9. Ульмасов Ф. Некоторые аспекты взаимодействия внутризонного и межзонного компонентов звуковысотного пространства восточной монодии // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. – 2016.– № 36. – С. 154-162.
10. Ульмасов Ф. Многомерность восточной монодии в контексте сольного вокально-инструментального музицирования: на материале таджикской и узбекской традиционной музыки: автореферат дис. доктора искусствоведения. – Новосибирск, 2017. – 48 с.
11. Утегалиева С. Звуковой мир музыки тюркских народов: теория, история, практика (на материале инструментальных традиций Центральной Азии). – М.: Композитор, 2013. – 528 с.
12. Фалак и художественные традиции народов Центральной Азии.– Душанбе, 2004. – 220 с.
13. Хакимов Н. Инструментальная культура иранских народов (древность и раннее средневековье): автореферат дис. кандидата искусствоведения.–М., 1986. – 27с.
14. Bose Fr. Musikalische Völkerkunde. Freiburg im Breisgau: Atlantis, 1953.

Улмасов Фирӯз

ОИД БА БАЪЗЕ ҶАНБАХОИ ҲИФЗ ВА РУШДИ ФАРҲАНГИ МУСИҚИИ АНҶАНАВИИ ТОЧИКОН

Дар мақола баъзе ҷанбаҳои ҳифз ва рушди мероси мусиқии анҷанавии тоҷикон дар замони мусир баррасӣ шудааст. Қайд мегардад, ки барои таъмини давомнокӣ ва инкишофи санъати милӣ ташкили шароити иҷтимоӣ муҳим ва зарур аст. Аз ҷумла беҳтар кардани фаъолияти муассисаҳои таълимие, ки дар асоси низоми классикии «устод-шогирд» навозандагони ҳалқӣ тайёр мекунанд; амалияни консертӣ, аз ҷумла гузаронидани озмуни фестивалҳои гуногун, ки ба фаъолияти табиии санъати мусиқии анҷанавӣ мусоидат менамоянд. Самти муҳими дарки проблемаи ҳифзи мероси мусиқӣ коркарди ҷанбаҳои назариявии таъсири фазои садои мусир ба оҳангӣ шунавоӣ ва мусиқии ҳалқӣ мебошад. Вобаста ба шароитҳои объективӣ онҳо дар як вакт ду системаи садоии гуногунро дар бар мегиранд: замонавӣ, бо гуногунрангии жанру навъҳо, услугҳо, принсипҳои ташаккули садо ва сирф анҷанавӣ, бо шаклҳои садоии этникии санъати мусиқии милӣ. Дар мақола аз фарҳанги мусиқии тоҷик мисолҳо оварда, самтҳои омӯзиши ин падида пешниҳод шудаанд.

Калидвозжаҳо: навозандай мардумӣ, фазои садоӣ, танзими шунавоӣ, технологияҳои иттилоотӣ, ду шакли муваққатии мерос, ҳамзистии баробарии системаҳои гуногуни садо.

Ulmasov Firuz

ON SOME ASPECTS OF CONSERVATION AND DEVELOPMENT OF THE TAJIK TRADITIONAL MUSICAL CULTURE

In this article the author discusses some problems of preserving and developing the traditional musical heritage of Tajiks at the present stage. The relevance of creating the necessary social conditions that ensure the continuity and development of national musical culture is noted. These are the activities of educational institutions that train folk musicians on the basis of the traditional teaching system of “ustod-shogird”; concert practice, including the holding of various competitions and festivals that support the live functioning of traditional musical art. An important direction in understanding the problem of preserving the musical heritage is the development of theoretical aspects of the influence of modern sound space on the auditory tuning and perception of a folk musician. Due to objective circumstances, they simultaneously include two different sound systems: modern, with its variety of genres and types, styles, principles of sound formation, and purely traditional, with its ethnic sound forms of national musical art. Examples from the Tajik musical culture are given, directions for studying this phenomenon are suggested.

The aspects of the preservation of the musical heritage of the Tajiks described in the article demonstrate a common vision of the problem, which is one of the topical areas of theoretical developments of Russian musicology.

Keywords: folk music, musician, sound space, auditory tuning, information technology, two temporary forms of heritage, simultaneity of coexistence of different sound systems.

ТДУ: 78точик+9точик+008/+782.1/6+782точик

Шарифзода Манучехр

ДАР БОРАИ ФАҶОЛИЯТИ ТЕАТРИ ДАВЛАТИИ АКАДЕМИИ ОПЕРА ВА БАЛЕТИ ТОЧИКИСТОН БА НОМИ С. АЙНӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Дар мақола фаҷолияти Театри давлатии академии опера ва балети Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ дар давраи ташкил шудани давлати соҳибистикол - Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Рушди театр дар заминai таърихӣ ва фарҳангии ду марҳила сурат гирифтааст.

Дар давраи ибтидоии ташаккули Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон диққати асосӣ ба дарки мушкилоти фаҷолияти театр дар охир асри XX - аввали асри XXI равона шудааст. Қайд карда мешавад, ки солҳои 90-уми асри XX санъати касбии мусиқӣ, театр опера ва балет рӯзҳои душворро аз сар гузаронида, мушкилоте, ки пас аз барҳамхӯрии ИҶШС ба миён омаданд, ҳаллу фасл мегардиданд. Самти муҳим ин ҷустуҷӯи шаклҳои инқишиф дар шароити нав буд, ки дар эҷодиёти операвӣ ба дастовардҳои назарраси оварда расонд.

Давраи дуюм аз соли 2009 то 2019 мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ҳамкории байнамилалии эҷодӣ бо чеҳраҳои намоёни театрҳои мусиқии кишварҳои ИҶМ фаҷолона рушд мекунад, ки он ба ҳалли масъалаҳои қадрӣ ва эҳёи фаҷолияти эҷодии театр таъсiri назарраси мусбат расонидааст.

Калидвозожаҳо: *Театри опера ва балети тоҷик, фаҷолияти эҷодӣ, мушкилоти рушд, фаҷолияти театр дар давраи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ду марҳилаи рушд, даҳсолаи охир асри XX, ҳамкориҳои байнамилалӣ.*

Театри давлатии академии опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ дар соҳтори муассисаҳои фарҳангӣ ҳунар мавқеи хос дорад. Бо ташабbus ва дастгирии ҳамаҷонибаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати ҳалли мушкилоти мавҷуда, ҷустуҷӯи имкониятҳои нави амалисозии фаҷолияти ҳунарӣ, ба саҳна гузоштани намоишномаҳои нави опера ва балет, омода намудани мутахассисони баландихтисос корҳои зиёде анҷом дода мешаванд.

Театр аз соли ташкил ёфтаниш (1940), роҳи дуру дароз ва пурсамари рушду тавсеваро тай намуда, дар давоми тамоми таърихи фаҷолияти худ маркази баргузории ҷорабиниҳои сатҳи баланди ҳаётӣ фарҳангии ҷумҳурий буд. Даврони шуравии ташаккули театр мусиқӣ дар Тоҷикистон (1917-1991), дар таҳқиқотҳои олимони тоҷик, бавижага осори арзишманди олими варзида Н. Нурҷонов бозтоб шудааст [1; 2; 3; 4; 6; 7].

Айни замон, перомуни фаҷолияти ҳунарии театр дар солҳои соҳибистиколии Тоҷикистон, ки дар таърихи театри опера ва балет пурсамар ва шоистаи таҳсии аст, асаҳрои маҳсуси илмӣ таълиф нашудаанд, Мақолаи мавриди назар ба ҳамин давраи фаҷолияти театр бахшида шудааст.

Фаъолияти хунарии театр дар солҳои соҳибистиқлолии Тоҷикистон (1991-2020) аз ҷанд марҳила иборат аст. Марҳилаи аввал даҳсолаи баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ буд, ки бо вазъи душвори иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ аз дигар марҳилаҳо фарқ мекард. Фурӯпошии кишвари бузург ва қанда шудани равобит дар соҳаҳои гуногун, байни давлатҳои тозаистиқлол, дар таъриҳ як гардиши куллӣ ба вучуд овард ва ба фаъолияти бисёре аз соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи тоҷик, аз ҷумла Театри опера ва балет, ки дар татбиқи нақшаҳои хунарӣ давраи душворро аз сар мегузаронд, таъсири манғӣ расонд.

Масъалаҳои вобаста ба фаъолияти театро дар шароити нав зуд ҳал кардан, самти фаъолияти минбаъдаро муайян намудан, ба саҳна гузоштани асарҳои бастакорони ватаний ва ҳориҷӣ, эътибор додан ба арзиши мусиқӣ ва сенариявию драмавии онҳо, аз ҷумла муайян кардани афзалиятҳои бадеии опера ва балет зарур буд. Барномаву намоишномаҳои театр бояд ба талаботи замон ва ҷомеа ҷавобгӯ таҳия мешуданд. Ба хотири ба амал баровардани фаъолияти хунарӣ театр барномаҳои консертиву намоишномаҳои худро дар доираи имкон, ҳам дар доҳили ҷумхурӣ манзури тамошобинон мегардонид ва ҳам ба сафарҳои хунарӣ баромада, фарҳангу санъати тоҷикро ба ҳориҷиён муаррифӣ мекард. Мавриди зикр аст, ки муҳтаво ва ҷиҳатгирии фарояндҳо (принсипҳо) дар ҳавзаи хунар ва фарҳанг, дар давраи мавриди баррасӣ, аз ҷумла ҷанбаҳои муҳталифи мавҷудияти хунар ва мусиқӣ дастхуши тағйироти ҷашмгирие шудааст [8, с. 4].

Солҳои 90-уми асри XX на танҳо аз рӯи самтҳои муайяни инкишофи санъати мусиқии ҳирфай фарқ мекард, ҳамчунин давраи ҷустуҷӯи фаъолонаи самтҳои тараққиёт дар шароити нав буд, ки масалан, дар опера ба дастовардҳои назаррас оварда расонд [4, с. 83-84].

Баҳои одилонаи ин замонро аз ҷониби Б. Қобилова меорем: «Бо вучуди он ки ин даҳсола бо печидагӣ ва ноҳамоҳангизҳо қобили таваҷҷӯҳ аст, ҳанӯз замони ҷустуҷӯи роҳи худии рушд буд, ба манзури бознигарӣ ба таърихи худ, дар сатҳи нав, дарки худ, гузаштаи таърихии ҳалқи худ» [1, с. 130].

Дар авоҳири солҳои 80-ум, қабл аз зуҳури равандҳои ҷиддии иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар Душанбе ду оркестри мустакили симфонӣ – Филармонияи давлатӣ ва Театри давлатии академии опера ва балети ба номи С. Айнӣ фаъолияти худро идома медоданд. Консертҳо ва намоишномаҳои опера ва балет таҳия шуда, манзури тамошобинон гаштанд, ки барномаҳояшон асарҳои классикони мусиқии ҷаҳон ва бастакорони тоҷикро дар худ фаро мегирифт. Аммо, мутаассифона, ба вучуд омадани низоъҳои шадиди иҷтимоию сиёсии вобаста ба ҳодисаҳои ҷангӣ шаҳрвандӣ боиси аз кор рафтани бисёр хунармандони ҳирфай гардида, ба фаъолияти театр, умуман хунари касбии мусиқӣ таъсири манғӣ расонд [6, с. 13].

Бастакорони тоҷик ба вазъияти душвори мавҷуд нигоҳ накарда, эҷоди асарҳоеро давом доданд, ки вазифаҳои замони нав – бунёди соҳтмони давлати нави соҳибихтиёри тоҷиконро дар худ инъикос мекарданд. Дар ин замина, маҳсусан, ду опера: «Рустам ва Суҳроб»-и Т. Сатторов ва «Амир Исмоил»-и Т. Шаҳидиро метавон зикр кард. Намоишҳои операҳои дар солҳои 1999-2001 ба саҳна гузошташуда, ба яке аз қуллаҳои дураҳшони эҷодиёти оҳангозони тоҷик, як рӯйдоди бузург дар ҳаёти мусиқӣ, дар фаъолияти Театри опера ва балет табдил ёфт. Арзи вучуд кардани операҳои

Т. Сатторов, Т. Шаҳидӣ ва концепсияи идеевии онҳо бештар ба ҷашни 1100-солагии таъсиси нахустин давлати тоҷикон – Сомониён робита дошт. Бастакорон ба қаҳрамонони афсонавӣ ва таърихии ҳалқи тоҷик таваҷҷуҳӣ беш доштанд. Аз ҷумла, образҳо аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ – Рустам ва Суҳроб ва образи асосгузори аввалин давлати тоҷикон (асрҳои IX-X) – Амир Исмоили Сомонӣ дар маркази таваҷҷуҳашон қарор дошт. Ин операҳо "дарки ҳунар ва ба тасвир қашидани муҳимтарин сафҳаҳо дар таърихи мардуми тоҷик, таҷрибай маънавии ганини онҳо дар ҳалли мушкилоти пеҷидаи зиндагӣ ва ҷомеаи башарӣ"-ро анҷом додаанд [4, с. 85].

Дар оғариданни операи «Рустам ва Суҳроб» орзуву омоли оҳангсоз Т. Сатторов барои дар шакли бадей инъикос намудани фоҷиаи мардуми тоҷик дар ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) амалӣ гардид. Тавре медонем, дар фоҷеае, ки дар сатҳи баланд А. Фирдавсӣ тасвир кардааст, Рустам ва Суҳроб бидуни он, ки донанд падар ва писар ҳастанд, бо ҳамдигар ҷанг мекунанд.

Дар операи «Амир Исмоил» (1999)-и Т. Шаҳидӣ, ки дар театри мусикии тоҷик бори нахуст симои бадеии асосгузори давлати Сомониён ба намоиш гузошта шудааст, як самти идеологии то андозае дигар таҷассум ёфтааст [4, с. 86].

Афзалияти ба саҳна гузоштани асарҳои операвӣ дар театр тамоман тасодуфӣ набуд. Маҳз жанри опера ба бастакор имкон медиҳад, ки фарояндҳои иҷтимоиву фарҳангиро, ки дар ҷомеа иттилоқ меафтанд, ба таври комил бозтоб дихад. Тавре маълум аст, опера яке аз жанрҳои душвортарини мусиқист. Он «ҳам аз ҷиҳати азҳуд намудани воситаҳои зарурии бадеӣ, ҳам аз ҷиҳати дарк кардани хусусиятҳои драматургии опера, биниши фазой ва саҳнавии амали мусиқӣ ва ҳам аз назари иҷрои вокеии анъанаҳои ҳунари миллӣ ин сабки комилан нави санъати мусиқиест барои тоҷикон» [7, с. 22].

Бамавқеъ аст, агар ба фаъолияти хори Театри опера ва балет, аз ҷумла ширкати он дар Ҷаҳонвораи байналмилии хори академӣ ва фолклорӣ, ки соли 1998 дар шаҳри Анқара – пойтахти Туркия баргузор шуда буд, назар афканем. Ҳамон тавр, ки сарҳормейстери вақти театр X. Маҷидов ба хотир меорад, шартҳои озмун хеле саҳт буд. Таҳия ва иҷрои асаре аз классикони ҷаҳон, якчанд асари бастакорони тоҷик, ҳамчунин асаре аз бастакорони мамлакати мизbon зарур буд. Иҷрои барномаи озмун аз дириҷёр ва иҷроқунандагон маҳорати баланди қасбиро талаб мекард. Натиҷаи кори муқаддамотӣ ишғол кардани мақоми дуюм дар байни 39 кишвари иштирокии озмун буд [3, с. 179].

Дар бораи ин рӯйдоди муҳими фарҳанѓӣ театршиноси маъруфи тоҷик Н. Нурҷонов навиштааст: «Моҳи ноябрри соли 1998 хори театр бо донишҷӯёни Донишкадаи санъати ба номи М. Турсунзода, инҷунин дигар иҷроқунандагон – чор баритон ва чор тенор дар Анқара, дар озмуни байналхалқии ҳорҳои Академияи ҷаҳонӣ ва ҳорҳои фолклори ҷаҳон баромад карда, ҷои дуюмро ишғол карданд. Ин хизмати сарҳормейстери театр Холаҳмад Маҷидов буд» [5, с. 199].

Тавссеи фаъолиятҳои ҳунарӣ ва ташкилии театр ба мақсади ҳалли як қатор масоили мураккабе буд, ки театр дар охири асри 20 ва ибтидои асри 21 бо он мувоҷех шуд. Дар ин хусус ҷанбаҳои зеринро метавон мушахҳас кард:

аз ҷониби навозандагони навкори боистеъдод ва ояндадор барқарор кардан ва такмил додани сохтори кадрии театр; ин як мушкилест, ки ба ҷустуҷӯи мавзӯъҳо, ғояҳо, асарҳои нави аслӣ марбут аст. Мушкилоти кадрҳо агар, аз як тараф, ба оқибатҳои ҷонги шаҳрвандӣ вобаста бошад, аз тарафи дигар, бо сабабҳои табиӣ, тадриҷан таназзул ёфтани устодони санъати қалонсол буд. Чунин шуд, ки барои ҳалли пурраи ин масъала, мутаассифона, воридшавии зарурии мутахассисони ҷавон, ки дорои маҳорати баланди қасбӣ буданд, қифоя набуд. Театр бо қувваи худ қӯшиш мекард, то мутахассисони ҳирфаиро барои хор тарбият қунад. Сарфи назар аз он, ки таркиби хор доимо тағтиир меёфт, «хормейстерҳо X. Муллоқандов, А. Мелехин, X. Маҷидов (хатмкардаи консерваторияи Тошкент) миқёси садои хор, рангҳои равшани тембрро ҷустуҷӯ карда, дар ин самт, ба дастовардҳои назаррас ноил гардианд» [5, с. 198].

Таносуби овози зану мард масъалаи дигари мавриди таваҷҷуҳ буд. Норасони овози занон бештар ба назар мерасид. Ин масъала тавассути барқарор намудани алоқаҳои дӯстона ва робитаҳои фарҳангӣ бо муассисаҳои таълимию ҷҷодии қишварҳои узви ИДМ ҳалли худро ёфт. Мубодилаи ҳунармандон, дар асоси шартнома, барои тайёр кардан ва ба саҳна гузоштани намоишномаҳои гуногуни опера ва балет, давлат намудани мутрибони намоёни хориҷӣ ба рушди театр мусоидат намуд. Дар марҳалайи ҳозира ҳамкорӣ бо ҳамкасбони узбек умебахш аст. Сарони давлатҳои Тоҷикистону Узбекистон барои ҳамкориҳои судманд тамоми шароити заруриро фароҳам овардаанд. Театри давлатии опера ва балети ба номи С. Айнӣ барои чунин ҳамкориҳо ва ҳалли мушкилоти кадрӣ бо дигар театрҳо ва муассисаҳои таълими қишварҳои ИДМ омода аст.

Рушду тавссеи фаъолияти Театри давлатии опера ва балети Тоҷикистон дар марҳалайи ҳозира ба ҳалли як қатор мушкилоти техниқӣ ва ҳунарӣ алоқаманд аст. Ҳалли ин мушкилот вобаста ба дарёфти идеяҳои бадеии марбут ба анъанаҳои миллӣ, инчунин истифодаи техникаву технологияи муосир дар асарҳои саҳнавӣ мебошад. Тадвини як мавзуи замонавӣ ва равшан кардани ҷавоби саволи қаҳрамони замони мо кист дар ҷорҷубаи мутолиботи ҷомеаи муосири тоҷик низ мавриди зикр аст. Чи ҷизе дар самти идеявиу услубӣ тағтиир кардааст ва чи ҷизе иртиботи худро ҳифз кардааст? Инҳо саволҳоенанд, ки ба онҳо ҳатман посух бояд дод.

Ҷаҳони муосир ба таври пӯё (динамикӣ) дар ҳоли тағтиир аст, барои татбиқи ғояҳои ҳунарӣ бо истифода аз технологияҳои нави иттилоотӣ имкониятҳои нав ба вучуд меоянд. Мисоли ин дар бисъёර театрҳои ҷаҳон васеъ паҳн шудани истифода аз ҷилваҳои савтӣ ва нурист, ки метавонад фазои саҳнаро ба кулӣ тағтиир дихад ва онро мувофиқи вазифаи ҳунарӣ бо рангҳову тасвирҳои асил пур қунад. Пуштивонаи фанний саҳнаи театрни муосир як ҷаҳони маҳсусест, ки танҳо бо имконоти номбаршуда маҳдуд намешавад. Он, бешубҳа, дар самт худ мураккабтару мутановеътар аст. Бояд гуфт, ки ин манбаи фанний ва ҳунарист. Истифодаи пурраи он яке аз мушкилот аст, ки бояд ҳал шавад. Дар ин самт омӯзиши таҷрибаи истифодаи ин манобеъ дар театрҳои қишварҳои дигар ҳам аз ҷиҳати сирф фанний (навъҳои гуногуни таҷҳизоти техниқӣ) ва ҳам аз назари усули корбурди он барои ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳунарӣ муҳим аст.

Яке аз самтҳои афзалиятноки фаъолияти театр ҳамкорӣ бо театрҳои мусикии мамолики дигар, даъвати ҳунармандон, дирижёрҳо, хореографҳо ва коргардонҳо барои ширкат дар намоишномаҳои опера ва балет, дар ҷорабинҳои муштараки консертӣ мебошад. Дар ин самт корҳои зиёд ба анҷом расонида шудааст, ки мо баъзе аз онҳоро зикр мекунем.

Моҳи январи соли 2014 ба театр ҳатмкардаи Донишкадаи санъати театрии Русия М. А. Левитская омад ва ба ҳайси балетмейстер ба фаъолият шурӯъ кард. Ӯ солҳои 2017 - 2018 вазифаи сарбалетмейстери Театри опера ва балети Тоҷикистон ба номи С.Айниро бар дӯш дошт. Левитская дар ин театр ба инкишофи балети мусосири тоҷик саҳми босазо гузашт. Таҳти роҳбарии Ӯ бисёр асарҳои балетии бастакорони ҳориҷӣ ва тоҷик таҳия гаштаву намоиш дода шуданд. Аз ҷумла, балети А. Ҳачатурян барои қӯдакон «Саргузашти Чиполлино» (2014), С. Баласанян «Лайлӣ ва Маҷнун» (2015), «Золушка»-и С. Покофьев (2016) ва «Зол ва Рудоба»-и композитори тоҷик Ш. Ашӯров, ки намоиши он ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудааст (2016).

Яке аз асарҳои аввалин ва беҳтарини таҳиякардаи Левитская балети «Нозанини хуфта»-и П. Чайковский буд, ки нахустнамоиши он 22 майи соли 2014 баргузор шуд. Балет ба як рӯйдоди барҷаста дар ҳаёти театрии Ҷумҳурий ва пойтаҳти он – шаҳри Душанбе табдил ёфт. Замони намоиши он бо таҷлили ҷандин санаҳои таҳриҳӣ ба ҳукми анъана даромад ва дар ҷашни зодрузи балеринаи барҷастаи тоҷик Малика Собирова, 175-солагии П. Чайковский ва 200-солагии хореографи машҳӯр М. Петипа намоиш дода шуд.

Аз соли 2009 то соли 2019 дар намоишномаҳои театр ҳунармандони зиёди ҳориҷӣ ширкат варзиданд. Аз ҷумла, ҳунарпешаи Театри миллии опера ва балети А. Молдибоеви Ҷумҳурии Қирғизистон Сўймоналиев Нурлан дар операҳои Ҷ. Россини «Сартароши Севиля» ва Ҷ. Верди «Трубадур», ҳунарпешаи «Балети Кремл»-и Москва Ирина Аблитсова ва дирижёри Театри давлатии академии опера ва балети Челябинск Михаил Евгенов дар таҳияи балети «Нозанини хуфта»-и П. Чайковский ширкат доштанд. Ҳамчунин директори Театри миллии опера ва балети Қирғизистон ба номи Малдибоев Сартбоев Искандар ва ҳунарпешаи Театри давлатии академии опера ва балети Челябинск ба номи М. Глинка Даренских Наталья дар таҳияи операи Ҷ. Пуччини «Ҳасрат» иштиrok намуданд.

Дар рушди фаъолияти ҳунарии театр дирижёри итолиёвӣ Ҳерардо Коллело, ки аз соли 2009 то соли 2011 сардириҷёр буд, саҳми бузург гузаштааст. Саҳми босазо ва дураҳшони Ӯ дар таҳия ва манзури тамошбинон гардонидани операи «Аида»-и Ҷ.Верди ба забони аслӣ — итолиёвӣ буд. Барои иҷрои қисмҳои асосии опера ҳунарпешагони намоёни Театри давлатии опера ва балети Қазоқистон ба номи Абай Сара Ишанова ва Римма Валтер даъват шуданд.

Соли 2010 аз ҷониби роҳбарияти театр ҷуфти балети Театри опера ва балети Қирғизистон – Эмил Акматов ва Ҳунарпешаи шоистаи Қирғизистон Айзада Акматова ба кор даъват шуданд. 22 майи соли 2011 дар театр консерти умумии устодони балет ба ёди дураҳшони балеринаи бузурги мо, Ҳунарманди ҳалқии Иттиҳоди Шуравӣ Малика Собирова барпо гардид. Ин консерт ба 20-солагии Озмуни байналхалқии устодони балет ба номи

М.Собирова ихтисос дошт. Дар консерт устодони санъати балет аз Санкт-Петербург, Москва, Перм ва дигар шаҳру кишварҳои ИДМ ширкат доштанд.

Бахшида ба 20-умин солгарди Истиқолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2011 барои таҳия кардан ва ба саҳна гузоштани операи «Абуалӣ ибни Сино» ва соли 2014 барои рӯи саҳна овардани операи «Борбад» оҳангсози узбек Мустафо Бафоев даъват шуда буд.

Дар давраи аз 21 то 24 ноябри соли 2016 бахшида ба 100-солагии Ҳунарпешаи ҳалқии СССР Фаффор Валаматзода ҷашнвораи байналмилалии «Рақс моро муттаҳид меқунад» баргузор гардид, ки дар он дастаҳои рақсӣ аз Русия, Ҷумҳурии мардумии Чин ва Тоҷикистон ширкат варзишанд. Театри давлатии академии опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ дар ин давра фаъолияти ҳунарии байналмилалии худро самаранок инкишоф медиҳад, ки ба мустаҳкам шудани мавқеи он ҳамчун муассисаи базавии давлатҳои аъзои ИДМ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи мусиқӣ ва санъати театрӣ мусоидат меқунад.

Яке аз рӯйдодҳои муҳим дар ҳаёти Театри опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ воҳӯрии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо аҳли зиё дар толори театр буд. Дидору мулодот 19 марта соли 2009 баргузор шуд. Ин рӯйдоди муҳим ба рушду тавсеаи минбаъдаи театр ва фаъолияти минбаъдаи он ба сифати маркази пешбарандай санъати мусиқии Тоҷикистон мусоидат кард.

Адабиёт

1. Қобилова, Б. Таърихи эҷодиёти бастакорӣ дар Тоҷикистон / Б. Қобилова. – Душанбе: Дониш, 2008. – 154 с.
2. Маъбади санъати зебо. – Душанбе, 2010. – 260 с.
3. Маҷидов Ҳ. Саҳнаи ҳунарҳои илҳомбахш // Маъбади санъати зебо. – Душанбе, 2010. – С.176-179.
4. Мирзоева Ш. Опера тоҷик: мархилаҳои ташаккул ва афзалиятҳои соҳавии тасвирӣ / Ш. Мирзоева. – Душанбе, 2012. – 258 с.
5. Нурҷонов Н. Опера ва балети Тоҷикистон / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2010. – 424 с.
6. Сатторов Т. Бо умед ба оянда // Фарҳанги мусиқии тоҷик дар ибтидои асри 21: афзалиятҳои рушд. – Душанбе, 1999. – С. 12-14.
7. Улмасов Ф. Опера // Мусиқии тоҷик. – Душанбе: Дониш, 2003. – С. 176-208
8. Ҳасанова М. Ҳаёти мусиқии Тоҷикистон дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI. Автореферат барои дарёftи дараҷаи номзади илмҳои таърих / М. Ҳасанова. – Душанбе, 2017. – 21 с.

Шарифзода Манучехр

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТАДЖИКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АКАДЕМИЧЕСКОГО ТЕАТРА ОПЕРЫ И БАЛЕТА ИМ. С. АЙНИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье рассматриваются некоторые аспекты деятельности Таджикского государственного академического театра оперы и балета им. С.

Айни в период формирования нового независимого государства – Республики Таджикистан. Развитие театра осуществлялось в историко-культурном контексте двух временных этапов. Период начального становления государственной независимости Таджикистана. Основное внимание сосредоточено на осмыслиении проблем функционирования театра в конце XX - начале XXI века. Отмечается, что 90-е годы XX в. профессиональное музыкальное искусство, театр оперы и балета переживали трудное время, решались проблемы, возникшие после распада СССР. Важным направлением становится поиск форм развития в новых условиях, который привел к существенным достижениям в оперном творчестве. Рассматривается второй период – с 2009 по 2019 годы. Активно развивается международное творческое сотрудничество с видными деятелями музыкальных театров стран СНГ, оказавшие существенное позитивное влияние на решение кадровых проблем и активизацию творческой деятельности театра.

Ключевые слова: таджикский театр оперы и балета, творческая деятельность, проблемы развития, деятельность театра в период государственной независимости Таджикистана, два временных этапа развития, последнее десятилетие XX в., международное сотрудничество.

Sharifzoda Manuchehr

CONTEMPORARY ACTIVITIES OF THE TAJIK STATE ACADEMIC THEATER OF OPERA AND BALLET NAMED AFTER S. AYNI

The article highlights some aspects of the activities of the Tajik State Academic Opera and Ballet Theater named after A. S. Ayni during the independence years of the Republic of Tajikistan. The development of this theater was carried out in the historical and cultural context of two time stages. The period of the initial formation of the state independence of Tajikistan. The main attention is focused on understanding the problems of the theater functioning at the end of the XX - beginning of the XXI century. It is noted that the 90s of the twentieth century, professional musical art, Opera and Ballet Theater experienced difficult times, problems that arose after the collapse of the USSR were being solved. An important direction is the search for forms of development in new conditions, which led to significant achievements in operatic creativity. The second period is being considered from 2009 to 2019. International creative cooperation with prominent figures of musical theaters of the CIS countries is actively developing, which had a significant positive impact on the solution of personnel problems and the revitalization of the theater's creative activity.

Keywords: Tajik Opera and Ballet Theater, creative activity, development problems, independence period of Tajikistan, stages of development, musical art, international cooperation

ТДУ: 9точиқ+39точиқ+8точиқф+37точиқ+398

Мирзоев Саъдӣ

НАҚШИ АНСАМБЛИ ФОЛКЛОРИЙ-ЭТНОГРАФИИ “НАҚШ” ДАР ГУСТАРИШИ СУРУДУ РАҚСХОИ МАРДУМӢ

Ансамблҳои фолклорий-этнографий дастаҳои ҳунарие мебошанд, ки репертуари худро бо истифода аз фолклор ва рақсу таронаҳои ҳалқӣ таҳия намуда, барои аҳли ҷомеа намоишҳои ҷолибу дидани пешкаш менамоянд.

Яке аз чунин ансамблҳо дастаи “Нақш”-и ноҳияи Мастҷоҳ мебошад, ки аз нахустин рӯзҳои таъсисёбии репертуари худро мунтазам бо фолклор ва рақсу таронаҳои алоқаманд ба расму оин ва анъанаҳои миллий ганӣ гардонида, ниёзи маънавии сокинони Тоҷикистонро таъмин менамояд.

Дар мақола нақши ансамбли фолклорӣ – этнографии “Нақш” дар эҳё ва густарии расму оин ва рақсу сурудҳои мардумӣ ниишон дода шуда, мактаби ҳунарии бархе аз аъзои ансамбл, вижагиҳои намоишҳои он ва фарқи репертуари ин ансамбл аз дигар ансамблҳои фолклорий-этнографий таҳқиқу баррасӣ шудааст.

Ансамбли фолклорӣ – этнографии “Нақш” муаррифгари суруду мусиқии мардуми болооби Зарафшон буда, дар тарғибу ташвиҳи намунаҳои беҳтарини асарҳои фолклориву этнографий, расму оин ва анъанаҳои хуби мардумӣ, ҳамчунин санъату ҳунари тоҷик дар хориҷи кишивар саҳми босазо дорад.

Ансамбли «Нақш» дар ҷондии фестивалу озмунҳои ҷумҳуриятию байналмилалӣ ширкат варзида, соҳиби ҷойҳои намоён гаштааст.

Аъзои ансамбл дорои сабку услуги вижсаи сурудани рубоиву дубайтиҳои мардумӣ мебошанд. Маҳз чунин вижсагӣ боиси шуҳрат пайдо карданি ансамбл шудааст.

Калидвозжаҳо: ансамбл, фолклор, нақш, нақшиҳонӣ, рақс, суруд, мусиқӣ, ҳунар, сабк, вижса, Зарафшон, Мастҷоҳ, тарона, расму оин, маросим.

Ҷойи баҳс нест, ки дар байни мардуми водии Зарафшон, аз Кӯҳистони Мастҷоҳ сар карда, то Айниву Панҷакенти бостонӣ, байту рубоихонӣ нисбат ба дигар жанрҳо бештар роиҷ аст. Бинобар ин, дар маъракаҳои тӯёна ва ҷорабиниҳои фарҳангӣ баъди сурудҳое, ки руҳияи иҷтимоӣ доранд, дар ниҳояти базм суруди маъмулу машҳури “Ёр-ёр” садо медиҳад. Дар ин зимн замзамаи таронаи “Нақш” аз мавзеи маъракаи тӯёна дар ҳалқаи ёру ҷӯраҳои домод ва дугонаҳои арӯс сурат мегирад. Чунончи муҳаққиқ Г. Каримова навиштааст: “Тадқиқу таҳлили ҷашнҳу маросимҳои арусија яке аз мавзузъҳои умдаи илмҳои этнография ва фолклоршиносӣ ба шумор меравад. Мардумшиносони қаблӣ ва имрӯзai тоҷику рус аз қабили О. А. Сухарева, Н. А. Кисляков, М. С. Андреев, Е. Ершов, Р. Амонов, Н. Шакармамадов, Р. Аҳмадов, Ф. Зехниева, Р. Қодиров, А. Мардонова, Р. Раҳмонӣ, Д. Раҳимов, С. Бобоев, Р. Ҷумъаев, Н. Бобоева, М. Шарипова, А. Аминов ва дигарон дар рисолаву мақолаҳои худ роҷеъ ба расму ойинҳои суннатии тоҷикон ибрози назар карда, таҳқиқотҳои илмӣ анҷом додаанд” [9, с. 137].

“Нақш” дар фарҳангӣ забони тоҷикӣ ба якчанд маъно омадааст: 1. пай, из ва асаре, ки аз ҷизе бар рӯи ҷизе мемонад: нақши по. 2. гулкорӣ, ки ба

коғаз, девор ё ба чизи дигаре кашида мешавад; расм ва сурати касе ё чизе; нақшу нигор гулкорӣ, расму тасвир, ороиши рӯи чизе; нақш бар об, кори бефоида” ва “нақшхонӣ – сурудани нақш (4), нақш хондан” [7, с. 934-936].

Низомии Ганҷавӣ дар ашъораши “Нақш”-ро ба маъни як навъ баёни фикр истифода кардааст:

*Айши кас ба камоли дил меронд,
Нақши хубину хушидилӣ меҳонд.*

Ё Саъди Салмон “Нақш”-ро ба маъни зебову дилкаш истифода бурдааст:

*На чун қадди ту сарве ба бӯстон,
На чун рӯи ту нақшие ба Қандакор.*

Муҳаммад Фиёсуддин – муаллифи «Фиёс-ул-лугот» ҳангоми шодии никоҳ ичро гардида “Нақши арусӣ”-ро шарҳ додааст: «Нақш – чинсе аз суруди қавволон, ки вазъкардаи хуросониён аст» [4, с. 351].

Ҳар як маросим вобаста бо вижагиҳои хеш дар ҳаёти маънавӣ ва иҷтимоии мардум мақоми хос дорад. Нақшхонӣ дар аксар манотиқи мамлакат ба назар расад ҳам, ҳусусиятҳои хоси он бештар дар мастҷоҳиён мушоҳида мешавад. Нақшхонӣ жанри қадимаи мусикии мардуми тоҷик буда, суннатҳои ҳунарии он дар силсилаандии суруду мақомоти даврони пешин нақши муассир гузаштааст:

“Мусикии мардуми тоҷик ба дарахти азиме шабоҳат дорад, ки решоҳояш ба умки қарнҳо фурӯ рафт, аз танаи устувор, шоҳу барги ҳамешасабз, гулҳои рангоранг ва меваҳои асалину шаҳдбор мураттаб гардидааст. “Шашмақом”-у “Фалак”, “Мавригӣ”, “Нақш”, “Гӯрӯғлий” ва дигар суруду навоҳои мардумӣ маҳсули тафаккур ва эҳсоси олии ҳалқ мебошанд, ки тӯли садсолаҳо ташаккулу такомул ва таҳқим ёфта, то замони мо расидаанд” [6, с. 5].

Имрӯз ҳам дар баъзе манотиқе кишвари мо, дар тӯйҳои арусӣ, ҳангоми таҷлили идҳои баҳориву ҷаҳонгирӣ Наврӯзи оламафрӯз нақшхонӣ сурат мегирад.

Дар рисолаҳои мусикии донандагони илму амали мусикии тоҷик, аз ҷумла Сафиуддини Урмавӣ, Абдурӯдиири Мароғай, Кавқабии Бухорӣ ва дигарон дар бораи асари калонҳаҷми силсилавии савтӣ – овозӣ будани Нақш, тарзу қонунҳои ичрои он маълумоти ҷолиб дода шудааст.

“Нақш ҳамчун сурудҳои дорандай шакли муайянӣ мелизмавӣ (тобиши оҳангӣ) дар мусикии Шарқи Наздик ва Осиёи Хурди асрҳои 13-16 пахн шуда буд. Нақш ҳамчун яке аз шаклҳои суруд дар байни мутрибони касбии асрҳои 15-16-и Осиёи Миёна низ вучуд дошт, ки ба тарона наздик буда, бар матни рубой таҳия мешуд” [11, с. 370].

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки Нақш ва нақшхонӣ таърихи бою қадима дошта, садсолаҳо инҷониб дар қатори дигар навъҳои сурудҳонии ҳалқи тоҷик арзи ҳастӣ кардаву бо ҳама қашмакашҳои ҳуҷрезиҳои таъриҳ, то замони мо омада расидааст. Муҳаққиқ А. Зубайдӣ бар он ақидааст, ки “нақш суруди гурӯҳиест, ки мардон бо ҳамроҳии сарнақшон ичро менамоянд. Нақшхонӣ асосан дар баъзе навоҳии вилояти Суғд, аз ҷумла, Исфара, Конибодом, Ҳуҷанд, Истаравшан, Маҷҷорӣ дода мешавад, ки ки аз 3 қисми пайиҳам ва аз ҷиҳати лаҳну зарб ба ҳамдигар мухолиф иборат аст: Нақши қалон, Нақши миёна ва Нақши хурд” [8, с. 114].

Масалан дар ноҳияи Айнӣ ду намуди нақш ва нақшхонӣ мавҷуд аст, ки хусусиятҳои ба ҳуд хосро дороянд:

1. Нақши «Шамъ» оҳангӣ ба ҳуд хоси тӯёна дошта, аз ҷониби яккаҳон ва гурӯҳи мардон бо мад қашидани овоз иҷро мегардад. Матнаш асосан аз дубайтиву рубоиёти мардумӣ иборат буда, зарбаш се ҷоряк аст ва аз ин рӯ валсмонанд суруда мешавад:

*Рафтем раҳи дуродур-е,
Овардем ниҳоли гул-е.
Ин гула қучо монем-е,
Дар ҳавлии Мирзогул-е...*

2. Нақши «Мулло», ки оҳангаш нисбатан шӯҳ буда, зарби шикастай шашҳаштакӣ дорад, бо як руҳияи баланди тӯёна ва муфарраҳ иҷро мегардад:

*На чаман на гул на бӯстон,
Кӣ канад гул аз гулистон?
Хабарест, ки нав расидаст,
Ту магар ҳабар надорӣ?*

«Дар солҳои 80-уми асри гузашта бо саъю талоши хунёғари нотакрори миллат Зафар Нозим дар назди Филармонияи давлатии Тоҷикистон ансамбли этнографии «Ганҷина таъсис ёфт. Ҳадаф аз таъсиси ин ансамбл эҳёи суруду таронаҳои фолклорӣ буд. Агар ин иқдом аз ҷониби Зафар Нозим роҳандозӣ намешуд, ба гумони голиб беҳтарин анъанаҳои таронасароии ҳалқӣ ва суруду оҳангҳои фолклорӣ барои ҳамешаҳӣ дар гӯшаи фаромӯшӣ мемонданд» [10, с. 6].

Ин хидмати шоёни устод Зафар Нозимро хунёғари босалиқа Муҳаммадшариф Шодизода дар ноҳияи Маҷҷӯҳ тақрор кард. Бо ҷаҳду талоши ўсоли 1983 ансамбли созӣ – овозии “Наргис” таъсиси дода шуд, ки бадеҳаҳои “Духтари ҳамсоя” ва “Дилбари зарафшонӣ” дар фестивал – озмуни ҷумҳуриявии “Бӯстон-3” садо дода, сазовори ҷойи арзанда гардидаанд. Баъд аз ин, соли 1987 ансамбли фолклорӣ – этнографии “Нақш” таъсис дода шуд, ки соли 1991 унвони “Ансамбли ҳалқӣ”-ро гирифт. Соли 1988 ансамбли мазкур дар фестивали байналхалқӣ дар шаҳри Москвава тӯли солҳои гуногун дар як қатор озмунҳои доҳиливу ҳориҷӣ ширкат варзидааст. Ансамбли фолклорӣ – этнографии «Нақш» аз соли 1988 инҷониб дар назди хонаи маданияти ҷамоати Маҷҷӯҳ ва аз соли 2010 дар назди филармонияи ҳалқии ба номи Рустамбек Ботурови ноҳияи Маҷҷӯҳ амал мекунад. Ташиббускори ташкил намудани ин даста Муҳаммадшариф Шодиев мебошад. Ў бо дастгирии ҳамрасонаш, аҳли ҳунар ва санъатдӯстони хонаи маданияти ноҳияи Маҷҷӯҳ Маҳмадсаид Назаров, Абдуфатоҳ Қурбонов, Шодиева Гулнур ва дигарон дастаи этнографиро иборат аз 22 нафар санъаткорону ҳаваскорони ноҳия созмон додааст.

Сурудҳои «Майдо», «Нақши туёна», «Остин», рубоиҳонӣ бо панҷ сабк, рақсҳои «Ҷавлон», «Якка», ки аз нахустин падидаҳои барномаи ансамбли «Нақш» буданд, ба тамошобинон пешкаш карда шуданд ва дар як муддати кӯтоҳ ансамбли «Нақш» дар байни мардуми ноҳия ва берун аз он машҳур шуд. Махсусан, рақсҳои таҳиянамудаи ансамбл писанди дилу хотири тамошобинон мегаштанд. Сабаби таваҷҷӯҳи беш доштани мардум ба рақсҳои зарафшонӣ, бавижга маҷҷӯҳӣ дар он аст, ки ин рақсҳо вижагиҳое хосе дар тарзи иҷро доранд. Муҳаққиқи варзидаи санъати рақси тоҷик Н. Қличева оид ба ин

намуди санъат дар манотики вилояти Суғд андешаронӣ намуда, бархе вижагиҳои онро муҳтасар зикр мекунад: «Рақсҳои манотики Маҷтоҳ, Айнӣ, Панҷакент аз рақси дигар навоҳии вилоят на танҳо бо ритми мусиқавӣ, балки бо тарзи ичроиш низ фарқ мекунанд» [1, с.92].

Мақсади гурӯҳи ҳунарии «Нақш» на танҳо эҳё ва пешкаши мардум гардонидани рақсу сурудҳои ниёғони мост, ҳамчунин тавассути саҳна нишон додани навъҳои либос, расму ойинҳои суннатии тоҷикон низ мебошад. Дар барномаи ансамбл бо образҳои бадеӣ бозиҳои миллии қадимаи тоҷикӣ, маросимҳои тӯю тамошо ба тамоми хусусияташон таҷассуми бадеӣ ёфтаанд. Қисме аз анъанаҳои санъати миллии мардуми кӯҳистон маҳз бо ташабbusи «Нақш» зинда шуданд. Ансамбли этнографии «Нақш» ба гули сари сабади ҳар базму маҳфил табдил ёфта, чун дастаи этнографию фолклорӣ бо барномаҳои консертӣ пайваста баромад мекунад. Доим ба сафарҳои ҳунарӣ баромада, дар озмунҳои гуногуни ноҳиявӣ, вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ ширкат меварзад. Масалан соли 1988 аввалин бор ҳайати нақшҳонони ансамбл тавассути телевизиони ҷумҳурий барномаи консертӣ намоиш доданд. Ҳуди ҳамон сол дар озмуни вилоятии нақшҳонон иштирок намуда, ҷои дуюмро сазовор гаштанд.

Ансамбли «Нақш» моҳи ноябрисоли 1988 дар фестивали байналхалқӣ бахшида ба 70–солагии Комсомоли ленинӣ дар шаҳри Ҷаҳонӣ баромад намуд. Моҳи майи соли 1990 дар фестивали осиёмиёнагӣ ба ифтихори 1400–солагии Борбади Марвазӣ, дар шаҳри Панҷакент бомуваффақият баромад кард.

Дар ноҳияи Маҷтоҳ соли 1991 фестивали ҷумҳуриявии сурудҳои туёна» баргузор гардид, ки ансамбли «Нақш» голиби озмун дониста шуд... Ба муносибати ҷаҳони 25–солагии Истиклолият дар толори Қасри Арбоби шаҳри Ҳуҷанд ансамбли ҳалқии «Нақш»-и ноҳияи Маҷтоҳ бомуваффақият баромад намуда, аз ҷониби Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳттараам Эмомалӣ Раҳмон баҳои баландро сазовор гардид.

Холо дар ҳайати дастаи ҳунарӣ ҳаваскорони боистеъдоди синну соли гуногун ҷалб гардида, ҳафтае ду маротиба дар назди филармонияи ҳалқии ноҳия машғулиятҳо баргузор менамоянд. Нақшҳои эҷодии гуруҳи «Нақш» дар оянда ҳело ҷолиб аст. Рақси «Остин» маҳсули эҷод ва суннати мардуми Маҷтоҳ буда, яке аз ҳунарҳои вижаву латифи ансамбли «Нақш» ба ҳисоб меравад. Пеш аз ҳама сарулибоси иҷроқунандагони ин жанр ҳеле ҷолиб аст. Ҷомаи бодумча, сарбандак, рӯймоли ғиҷим, остинҷаи гулӯзӣ ва кафшу маҳсӣ аз як ҷиҳат намунаи либоси миллӣ – этнографӣ бошад, аз ҷиҳати дигар зеббахши ҷинси латиф аст. Раққоса баробари ба саҳна ворид шудан ҷоҳраи ҳудро бо остинаш пӯшонда, оҳиста-оҳиста остинро поин бурда, нахуст ҷашмон ва баъдан рӯяшро мисли офтоби аз паси абр баромада намоён мекунад.

«Рақси остин» на танҳо дар ноҳияи Маҷтоҳ, балки дар навоҳии Айнӣ ва Истрӯшан низ машҳур аст: «Ин рақс дар Ӯротеппа, аз ҷониби модаркалони домод, ҳангоми ба ҳонаи шавҳар овардани арӯс ва дар гирди оташ давр занонидани ў иҷро мегардад. Раққоса дасти росташро дар тарафи чап гузошта, дасти нимқати дигарашро дар рӯбарӯяш дароз намуда, остини дарози қуртаашро ин сӯ он сӯ мечунбонад, сипас ҷои дастҳоро иваз намуда, ин ҳаракатро такрор мекунад. Баъд як дасташро дар пушташ дошта, дасти дигарашро нимқат ба пеш дароз намуда, остин мечунбонад. Боз ҷои дастҳоро иваз намуда, ҳаракатро такрор мекунад. Иҷроқунанда шояд тавассути рақс

роҳи сафедро баён дорад. Раққоса остинҳояшро ҷунбонида, гӯё ки роҳро барои аъзи нави оилааш аз ҳар гуна чизҳои зааровар тоза мекунад” [5, с. 143].

То соли 1980 занони мастҷоҳӣ дар тӯю маъракаҳо ба таври худ доира зада, раксу бозӣ мекарданд. Қобили зикр аст, ки ин навъи рақс байди таъсис ёфтани ансамбли фолклории “Нақш” шуҳрат ёфт ва он имрӯз дар тамоми тӯю маъракаҳои мастҷоҳӣ макому манзалати хоссае дорад.

“Дар варианти рақси мастҷоҳӣ саростинчаҳои дарози раққоса аз матоъҳои сурх, гулобранг ё сафеди гулдӯзӣ духта шудаанд, ки онҳо аз панҷаи даст 20 см берунтар баромадаанд. Занҳо бо чунин остинҳо таҳти навои доира ё суруд бо зарби мусикии 6/8 мерақсанд” [3, с. 46].

“Рақси остин”-ро гурӯҳи раққосаҳои Ансамбли фолклорӣ-этнографии «Нақш» дар ҳавои таронаи “Рақси остин” хеле хеле диданиву хотирмон иҷро кардаанд. Таронаи мазкур аз тарафи шоир Ҷӯра Юсуфӣ эҷод шуда, М. Шодизода ба он оҳанг бастааст:

*Рақс бикун ҷавлон бизан эй дилбари мастҷоҳӣ-e,
Шод мегардад дилам, ҳар гаҳ, ки дар рақс оӣ-e.
Садқаи ҷаимони ҷодуят мани шайдоӣ-e,
Ошиқи зорат шудам, аммо ту бепарвой-e.
Оӣ, ҷаимон дорио ситораи сармойӣ,
Оӣ, остина ба гардани кӣ мепартоӣ.
Оӣ, ҳайрон шудиям ҷура ба ин аргушиот,
Оӣ, рӯймолчара пинҷон мекунӣ дар мушиот.
Оӣ, рӯймолчара те, ҷура, ки хокам бод шуд,
Оӣ, шояд, ки ба дасти ман расад ангушиот.
Оӣ, остинаи тура ба дидоҳо мемолам,
Оӣ, эй дилбарак-e зи диданат меболам.*

Суруди куҳантари дигаре, ки байни нақшҳонон маъмул аст, “Нақши Палдорак” буда, шеър аз Аҳмади Ҷомӣ ва оҳангаш аз ҳалқ аст.

*Моҳи ман то шонаро бар зулфи анбарбӯзадаст,
Ҳанҷаре бар ҷони ман аз новаки абрӯзадаст.
Дар миёни хоб будам омадаст он гулбадан,
Ҷунки воқиф гаштаам, тасвири он абрӯзадаст.
То нигаҳ кардам ба сурат ақлу ҳуши аз ман бибурд,
Тири новак бар дилам он кофари бадхӯзадаст.
Гар кунам васфи ҷамоли он паририухсорро,
Бар тани маҷрӯҳи ман захме ба ҳар паҳлӯзадаст.
Ман, ки афтодам ба доми ҳалқаи зулфи нигор,
Ҳалқа- ҳалқа ҳарду зулфаи то сари зонӯзадаст.
Аз фироқи ёр нолонамчу абри навбаҳор,
Ошиқе аз баҳри маъшуқ нола бар ҳар сӯзадаст.
Як насиҳат бар ту мегӯjam ба кас зоҳир макун,
Аҳмади Ҷомӣ сухан аз баҳри гуфтугӯзадаст.
Аз ҷаимони сурмасои нақидори масти ёр мо мегардем-e.
Оҳ, мо мегардем-e, оҳ, мо мегардем-e.*

Яке аз сурудҳои дигар, ки саромади нақшонӣ аст, суруди “Майд” мебошад. Ин суруд аслан меҳнати пурмашаққати занону мардонро дар гандумдаравӣ ва хирманкӯбӣ тароннум мекард. Ҳамин тавр оҳиста – оҳиста аз сурудҳои халқиву шоирони бузург суруду рубоиҳо ва раксу таронаи фаромӯшшуда рӯйи саҳна меомаданд. Рақси “Ҷавлон” ва “Остин” бошанд, ба онҳо таровату обуранги даҳчанд зам мекард.

Баъди баромади ансамбл дар озмуни суруду таронаҳо ва ҳунарҳои миллии ниёгон овозаи “Нақш” дар ҳама ҷо доман паҳн кард. Ҳатто дар маросими никоҳ ва арӯсбарон низ ҳондани ин гуна суруду таронаҳо мӯд шуд. Масалан, суруди “Буро-буро аз хона” ҳангоми гусели арӯс ба никоҳ ва “Ёр-ёр” дар хонаи домод аз ин қабил аст. Матни пурраи суруди “Ёр-ёр”чунин аст:

*Рафтем раҳи дуродур, ёр-ёр, ёроне,
Овардем ниҳоли гул, ёр-ёр, ёроне.
Ин гула куҷо монем, ёр-ёр, ёроне,
Дар ҳавлии Мирзогул, ёр-ёр, ёроне.*

*Аз боло об меояд, ёр-ёр, ёроне,
Бӯи палов меояд, ёр-ёр, ёроне.
Хонаро ҷорӯб занед, ёр-ёр, ёроне,
Меҳмони нав меояд, ёр-ёр, ёроне.*

*Туҳфаи мо ба янга, ёр-ёр, ёроне,
Рӯймоли шоли ранга, ёр-ёр, ёроне.
Зебанда аст барояши, ёр-ёр, ёроне,
Гӯивори танга-танга, ёр-ёр, ёроне.*

Яке аз фаъолиятҳои ҳунарии ин ансамбл рубоисароӣ мебошад. Рубоисароӣ яке аз жанрҳое мебошад, ки бо сабку услуби хос ва муҳталиф дар водии Зарафшон маъмулӯ машҳур аст. Ин мероси гаронбаҳо аз насл ба насл то имрӯз омада расидааст. Дар деҳоти Қӯҳистони Маҷтоҳ сабки сурудани рубоиёт гуногун аст. “Ҳатто дар як деҳа сабкҳо гуногунанд. Масалан дар Мадрушкат сабкҳои “Нурмуҳаммадӣ”, “Нормуҳаммадӣ” ва “Бич-дол-дол” (Бибии Субҳатпочно) маъмулӯ машҳуранд” [2, с. 78].

Саҳми ҳунарманди маъруф Лола Азизова дар машҳур гаштани рубоихонии маҷтоҳӣ басо бориз аст. Ӯ тавонист, дар қатори дигар навъи суруду таронаҳо бо рубоиву дубайтиҳои зарафшонӣ ба дилу дидаи шунаванда роҳ ёбад. Ҷойи таассуф аст, ки “дар шароити имрӯза бо таъсири омилҳои гуногуни иҷтимоӣ, алалхусус, тараққиёти босуръати техникий таваҷҷуҳи мардум нисбат ба санъати иҷроӣ, маҳсусан, навоҳтани асбобҳои миллӣ, сароидани сурудҳои халқӣ камтар ба назар мерасад” [8, с. 49].

Бо дарки ин нукта, имрӯз нақшонони ин гуруҳи ҳунарии мардумӣ дар саҳнаи санъати тоҷик барои эҳёву рушди анъанаҳои миллӣ ҷидду ҷаҳди мутаасил доранд. Фаъолияти хуби эҷодии ҳайати ансамбли фолклорӣ – этнографии “Нақш”-и ноҳияи Маҷтоҳро ба инобат гирифта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати фарҳанги ҶТ ба Шодиев Муҳаммадшариф ва Зокиров Сабурҷон медали “Ҳизмати шоиста” ва ба сарояндагону навозандагон Шодиев А., Назаров М., Раҳматов М., Неъматов Э., Бадиев Р. ва дигарон нишони “Аълоҷии фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон” додааст. Дар

ҳоли ҳозир ҳунармандони ансамбли “Нақш” барномаҳои ҷолибу дидани гуногунеро барои намоиш ба аҳолии кишвар омода намуда истодаанд, ки қимати баланди бадеиву фарҳангӣ доранд.

Адабиёт

1. Клычева, Н.А. Танцевальное искусство таджиков: история и современность: Сборник статей / Н. Клычева. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 560 с.
2. Қурбонов, А., Шодиев А.“Нақш” дар дилҳо / А. Қурбонов, А. Шодиев. – Ҳуҷанд. – 2018. – 90 с.
3. Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон / Мураттиб Д. Раҳимов. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 280 с.
4. Муҳаммад, F. Фиёс-ул-лугот. – Ч. 2. / F. Муҳаммад – Душанбе: Адиб, 1988. – С. 351.
5. Нурҷонов, Н. Олами беканори рақси тоҷик / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2004. – 340 с.
6. Таърихи мусиқии қасбӣ – композитории тоҷик / Мураттиб А. Зубайдӣ. – Душанбе: ПИТФИ, 2016. – 32 с.
7. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969.– Ч. 2.– 947 с.
8. Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик: Натиҷаҳои экспедицияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии минтақаи Ҷохари вилояти Ҳатлон/ Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 240 с.
9. Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик: Натиҷаҳои экспедицияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии вилояти Суғд / Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов; – Душанбе: Аржанг, 2017. – 240 с.
10. Холиқ, С. Гавҳаре зи «Ганҷина» / С. Холиқ // Адабиёт ва санъат. – 2023. – №7 (2186).
11. Тоҷикова З. Нақш // Энциклопедияи советии тоҷик. Ч. 5. – Душанбе, 1984. – С. 127-128.

Мирзоев Сайди

РОЛЬ ФОЛЬКЛОРНО – ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО АНСАМБЛЯ «НАҚШ» В РАЗВИТИИ НАРОДНЫХ ПЕСЕН И ТАНЦЕВ

Фольклорно-этнографические ансамбли – это творческие группы, которые развиваются своей репертуаром, используя народный фольклор, народные танцы и песни, и представляют публике интересные выступления.

Одним из таких коллективов является ансамбль «Накш» Мастчинского района, который с первых дней своего создания регулярно обогащает свой репертуар фольклором, танцами и песнями, связанными с национальными обычаями и традициями, и удовлетворяет духовные потребности жителей Таджикистана.

В статье показана роль фольклорно-этнографического ансамбля «Накш» в возрождении и расширении народных обрядов, танцев и песен, художественная школа некоторых участников ансамбля, особенности его

выступлений, отличие репертуара этого ансамбля от других фольклорно-этнографических ансамблей.

Фольклорно-этнографический ансамбль «Накш» является представителем песни и музыки народов Верхнее течение Зарафшан и вносит ценный вклад в пропаганду лучших образцов фольклорно-этнографического творчества, добрых народных обычаяев и традиций, а также таджикского декоративно-прикладного искусства за рубежом.

Ансамбль «Накш» принимал участие в ряд национальных и международных фестивалей и конкурсов и занимал почетные места.

У участников ансамбля особая манера исполнения народных песенок и куплетов. Эта особенность сделала ансамбль знаменитым.

Ключевые слова: ансамбль, фольклор, роль, пение накша, танец, песня, музыка, искусство, стиль, специальность, Зеравшан, Мастчох, напев, обычай и традиции, обряд.

Mirzoev Saadi

THE ROLE OF FOLKLORE AND ETHNOGRAPHIC ENSEMBLE "NAKSH" IN THE DEVELOPMENT OF FOLK SONGS AND DANCES

Folklore and ethnographic ensembles are creative groups that develop their repertoire using folk traditions, folk dances and songs, and present interesting performances to the public. One of such collectives is the ensemble "Naqsh" of Mastchoh district, which from the first days of its creation regularly enriches its repertoire with folklore, dances and songs related to national customs and traditions, and satisfies the spiritual needs of the inhabitants of Tajikistan.

The article shows the role of the folklore and ethnographic ensemble "Naqsh" in the revival and expansion of folk rituals, dances and songs, the art school of some members of the ensemble, the peculiarities of its performances, the difference in the repertoire of this ensemble from other folklore and ethnographic ensembles.

Folklore and ethnographic ensemble "Naqsh" is a representative of the song and music of the peoples of the upper reaches of Zarafshan and makes a valuable contribution to the promotion of the best examples of folklore and ethnographic creativity, good folk customs and traditions, as well as Tajik decorative and applied art abroad.

The ensemble "Naqsh" took part in a number of national and international festivals and competitions and took places of honor. The members of the ensemble have a special manner of performing folk songs and couplets. This feature made the ensemble famous.

Keywords: ensemble, folklore, role, naqsh singing, dance, song, music, art, style, specialty, Zarafshan, Mastchoh, chant, customs and traditions, ritual.

ТДУ:007+005+002+001(0928+8точик+1+3точик

**Муродӣ Мурод,
Носиров Осимбой**

ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТИ ЭЧОДИИ БАҲРИДДИН АЗИЗӢ

Дар мақола рӯзгор ва осори нависанда ва публистики тоҷик Баҳриддин Азизӣ бо назардошти сиёсати замон мавриди баррасии илмӣ қарор гирифтааст.

Баҳриддин Азизӣ дар замони хеле душвор ва мураккаби солҳои 1920-1930 ба фаъолияти эҷодӣ машгул шуда, бо вучуди муборизаҳои сиёсиву синғӣ дар ташаккули адабиёт ва публистикаи шуравии тоҷик хидмати босазо кардааст. Ў ҳамчун фарзанди замони худ, бо ҳаёту фаъолияти эҷодиаш ҳамқадами даврон гашта, масъалаҳои муҳум ва мубрами иҷтимоиро дар қолаби жанрҳои гуногуни насри мустанаҷӯӣ инъикос ва тасвир намудааст. Маҳсули қалами рӯзноманигорӣ, публистикии адабии ў аз воқеяияти муҳими замонӣ манишъ гирифта бо аносури ҳунаригу бадеӣ алоқаманд шудааст.

Фаъолияти гуногунпаҳлуи Б. Азизӣ дар адабиётшиносии замони шуравӣ мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифта бошад ҳам, аммо аксари муҳакқиқон бо ҷурми он ки ў қурбони сиёсати замон шуда буд, ба осораш муносибати рӯяқӣ намудаанд.

Омӯзиш нишон медиҳад, ки Б. Азизӣ дар замони мураккаби солҳои 1920-1930 кору фаъолият намуда, бо ноадолатиҳои замон мубориза бурдааст, вазифа ва шугли қасбиашро ҷиддан ва виҷдонан иҷро намудааст. Дар нимаи дуюми даҳсолаи 1930 бо ҷурми шаҳсиятпаратии сталини ў ба гирдоби яъсу ноумедӣ ва тақдирӣ фалокатбор дучор шудааст. Солҳои 1936-1937 барои Б. Азизӣ марҳалайи пурмаҳсули эҷодӣ будааст, зоро бештарӣ мақолаву ҳикояёташ дар матбуоти даврӣ, аз ҷумла дар маҷаллаи адабии “Барои адабиёти сотсиалистӣ”, маҷаллаи ҳаҷвии “Бигиз” ва дигар нашрияҳои даврӣ дар ҳамин солҳо ба табъ расидаанд.

Б. Азизӣ дар инъикос ва тасвири масъалаҳои гуногуни иҷтимоӣ аз имкониятҳои жанрҳои гуногуни публистикуи адабӣ кор гирифта бошад ҳам, дар эҷодиёти ў ҳикояҳои ҳаҷвии мустанаҷӯӣ ва фелетон мавқеи назаррасро шигол мекунанд. Ҳикояҳои ҳаҷвии ў, ки асосан воқеаҳои номатлуби солҳои 20-30-юми асри гузаштаро фаро гирифтаанд, аз нигоҳи вижагии жанрӣ ба фелетон шабоҳат доранд.

Калидвоҷсаҳо: *Баҳриддин Азизӣ, публистикаи тоҷик дар солҳои 1920-1930, сиёсати замон ва публистика, осори адабӣ ва публистики, насри реалистии тоҷик, осори Б. Азизӣ, симоҳои сиёсӣ ва адабӣ, танқиди сиёсӣ ва иҷтимоии замон, шаҳсиятпаратӣ.*

Омӯзиш ва таҳқиқи публистикаи тоҷик дар солҳои 20-30-юми асри гузашта яке аз ҳадафҳои муҳими публистикашиносӣ маҳсуб меёбад, зоро бо вучуди ба нашр расидани мақола ва рисолаҳои ҷудогона ҳанӯз ҳам моҳияти аслӣ ва таҳаввулоти эҷодии ин даврони мураккаб ба таври зарурӣ омӯхта ва мавриди шиносоии амиқ қарор нагирифтааст. Дар рисолаҳои Л. Демидчик [5], X. Мирзозода [11, 12], М. Шакурӣ [24],

С. Табаров [19], А. Сайфуллоев [18], М. Раҷабӣ [16], Д. Раҷабӣ [15], А. Набавӣ [13], М. Муродӣ [12], С. Аъзамзод [4] ва дигарон шинохти публистикаи солҳои 1920-1930 ба назар расад ҳам, аммо манзараи куллии мароҳили публистикаи тоҷик дар ин давра ба таври муқаммал арзёбӣ нагардидааст. Ин муҳаққиқон зимни пажӯҳиши масъалаҳои адабиёт ва фаъолияти эҷодии публистиқону адібон, доир ба вазъи публистиқӣ ва адабии ин давр маълумоти муҳими илмӣ ироа намудаанд, аммо шинохти муқаммали муҳити публистикаи ин ё он даваро бо омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти ду-се нафар публистиқист муайян кардан номумкин аст.

Ҷойи тазаккур аст, ки аксари мақола ва рисолаҳои марбут ба публистикашиносӣ ва адабиётшиносии муҳаққиқони тоҷик ва, умуман аҳли илми замони шуравӣ дар асоси нақди марксистӣ-лениниӣ ва реализми сотсиалистӣ рӯйи кор омадаанд, ки дар ин маврид низ мунаққидон дар нақди навини тоҷик андешаҳои муҳим иброз доштаанд. Аз ҷумла адабиётшиносон ва мунаққидони тоҷик Ҳолиқ Мирзозода, Шарифҷон Ҳусейнзода, Расул Ҳодизода, Муҳаммадҷон Шакурӣ, Соҳиб Табаров, Ҳудоӣ Шарифов, Абдунабӣ Сатторзода, Абдуҳолиқ Набавӣ, Абдулҳай Маҳмадаминов, Субҳон Амирқулов ҳарчанд дар шинохти адабиёт ва публистикаи тоҷики солҳои 1920-1930 қӯшиш намуда, асарҳои арзишманде таълиф намудаанд, аммо афкору андешаи эшон асосан, дар маҳдудаи нақди шуравӣ буда, мулоҳиза ва баррасиҳои аксарияти онҳо тибқи тақозои сиёсати замон шакл гирифтааст. Табиати нақди ин замон ҷунин будааст, ки ҳар адibe ҳеч набошад, як зарра фикри муҳолиф пайдо карда, шахси мавриди назарро танқид мекард ва худ дар радифи шаҳсони пешқадам қарор мегирифт, яъне арзёбии вазъи адабиёти солҳои 1920-1930 маҳз дар доираи ҳамин гуна нақд ҷараён гирифтааст. Аммо бо ин наметавон гуфт, ки дар ин давра андешаҳои муҳим дар шинохти публистика ва адабиёти тоҷик иброз нашудаанд.

Абдуқодир Маниёзов публистикаи ин даваро дуруст дарк карда, перомуни он ҷунин ибрози назар кардааст: “Публистика ҳамчун як жанри фаврӣ (оперативӣ), ки мавзуъҳои рӯзмарраи замонро дар бар гирифта, ба манфиати синфи мубориз – синфи революционӣ ҳизмат менамояд, аҳмияти ниҳоят қалон қасб намуд” [9, с. 71]. Вокеан, ҳусусияти публистикаи ин давра дар тарғиб ва ташвиқи сиёсати нави давлатдорӣ зоҳир мешуд ва журналистон бо ҷунин шакли нигориш мавқеи эҷодии худро равshan менамуданд. Дар ин давра дар радифи журналистика адабиёт низ хидматгори сиёsat буда, аз мақсад, аҳдоф ва натиҷаҳои кори он қисса мекард.

Ҳолиқ Мирзозода ҳусусияти адабиёт ва мавқеи адібони ин давронро дар доираи нақди тавсифии марксистӣ ҷунин арзёбӣ намудааст: “Беҳтарин шоирон ва нависандагони тоҷик роҳи ҳақиқатан озоди эҷодӣ ва ба ҳалқу ватан ҳизмат намуданро дар соҳаи адабиёти советӣ дида, тамоми фаъолияти эҷодӣ-адабии худро ба тараққии адабиёти советии тоҷик нигаронидаанд” [10, с. 90]. Дар ин иқтибос нуктаи ҷолиб ин аст, ки адабиётшинос аз озодие сухан меронад, ки дар асл вучӯд надошт. Шакл гирифтани адабиёт ва публистикаи пролетарӣ ва аз рӯйи ҳоҳиш ва ё иҷборӣ муҳтавои асарҳои худро ба ин раванди сиёсӣ бахшидани публистиқон ва адібон далели ин гуфта аст. Азбаски ҷиҳатҳои пешрафтаи адабиёт ва журналистика, пеш аз ҳама, дар озодии фардӣ ва

фикрии адибону журналистон арзёй мегардад, нақди марксистӣ низ ин хусусиятро ба адабиёт ва журналистикаи шуравӣ нисбат медод. Дар ин замина метавон иброз намуд, ки журналистикаи советии тоҷик ҳамчун як шакли фаъолияти ҳизбӣ таърихан ба вучуд омад ва инкишоф ёфт. Яъне, дар аксар ҳолат ҳам журналистика ва ҳам адабиёти ин давра асосан барои баёни ҳадаф, нақша ва мақсадҳои ҳизбӣ хидмат намудаанд. Дар давраи мавриди назар аксари осори адабӣ дар рӯзномаву маҷаллаҳо ба нашр мерасиданд ва матбуот чун воситаи муассири фазосоз ва таъсиррасон хидмат намуда, ҳамчун пule байни эҷодкор ва ҳалқ қарор дошт. Умуман, пас аз равнӣ ёфтани соҳаи матбуот ва рӯзноманигорӣ барои адибон низ марҳалаи нави эҷод оғоз гардид. Онҳо чун рӯзноманигор мақолаву мухбирнома, ҳабару репортаж навиштанро омӯхтанд.

Адабиётшиноси тоҷик Соҳиб Табаров ҳарчанд дар мавриди моҳият ва табииати адабиёти шуравӣ вобаста ба рӯхияи замон мулоҳиза меронад, андешаҳои ў нисбат ба нақд ва адабиётшиносии ҳамон замон низ сидқ мекунад, зоро аксари осори адабӣ ва публисистии замони шуравӣ, ки эҷоди моҳиятан марксистӣ-лениниро ташкил медод, дар доираи ҳамин гуна нақд баррасӣ карда шудааст. Нақди мавсуф дар аксари вакт ҷанбаҳои миллатгарои осори публисистон ва нависандагонро нодида гирифта, (аз ҷумла Азизиро – М. М., О. Н) аз “як катор норасоиҳо ва камбудиҳо”-и онҳо ёдрас шудааст. Ҷунон ки зимни бозгӯи мавқеи адабии Бахриддин Азизӣ мавсуф чунин мулоҳиза меронад: “Ӯ, ки таълими мадрасавӣ гирифта, адабиёти классикиро ҳам хуб медонист, дар адабиёти советии тоҷик, маҳсусан ба соданависӣ аҳамияти қалон медод ва ба забони ҳалқӣ-шевагӣ эҷод намудани асарҳои бадеиро талқин мекард, худаш бо ҳамин услугу асар эҷод менамуд ва дар ин масъала бо бисъёр адибони кухнапараст мубоҳиса ва мунозира мекард. Албатта, дар ин роҳ як катор норасоиҳо ва камбудиҳо ҳам содир карда буд...” [19, с. 18].

Агар ба моҳияти андешаҳои С. Табаров наздикий ҷӯем, маълум мешавад, ки дар баъзе маврид мавсуф ба Бахриддин Азизӣ эрод гирифтааст. Ҷунон ки “Бахриддин Азизӣ ба норасоӣ ва камбудиҳо, ки маҳсусан дар солҳои бистум ва сиом дар ҳаёти ҷамъиятии советӣ кам набуданд, баъзан ҳамчун мушоҳидакори бетараф менигарад [19, с. 151]. Ба мушоҳида мерасад, ки мунаққид аз нуқтаи назари нақди замони шуравӣ, ки дар равияни нақди марксистӣ-ленини ҷараён дошт, нисбат ба шаҳсият ва осори Бахриддин Азизӣ муносибат кардааст. Ҷунон ки аз мулоҳизоти адабиётшинос маълум гашт, огоҳии комили нависанда аз адабиёти гузашта ва таълим гирифтани ў дар мадраса боиси баҳсу мунозира ба кухнапарастон гардида, муҷиби саҳву норасоиҳо шудааст. Ҳамчунин, Б. Азизиро мушоҳидакори бетараф номидани С. Табаров, пеш аз ҳама, дар он аст, ки ў аксаран ба рӯйдодҳои замони шуравӣ бетарафона муносибат мекардааст ва ҳангоми эҷод низ ҳамин бетарафӣ дар осораш ба назар мерасидааст. Омӯзиш ва таҳқиқи мо нишон дод, ки аксари навиштаҳои Бахриддин Азизӣ, ки муҳаққиқони тоҷик онҳоро нақду баррасӣ намудаанд, аз нигоҳи жанр, оҳанги баён, муносибати журналист ба мавзӯъ хусусиятҳои журналистиро қасб намудаанд ва дар инъикоси ҷоқеаҳо муаллиф, бетараф, бочурат ва объективона муносибат менамояд, ки яке аз талабот ва хусусияти журналистика ба шумор

меравад. Аммо бо ин наметавон гуфт, ки Баҳриддин Азизӣ дар ҳама корҳои эҷодии хеш шахси бетараф будааст. Масалан, дар ҳикояҳои фелетонгунаи “Худкардаро даво нест”, “Зани директор”, “Як қубба қӯқнорӣ”, “Сартароши сергап” ва гайра мавқеи муаллиф дар рад кардани урғу одатҳои қуҳна ва ё эътироф намудани сиёсати нав равшан ба назар мерасад. Маълум мешавад, ки чунин тарзи таҳқиқ ва нигориши С. Табаров ба осор ва шахсияти адабии замони ҳуд хоси нақди марксистӣ-ленинӣ будааст. Агар моҳияти нақди С. Табаровро нисбат ба шахсият ва осори Баҳриддин Азизӣ мушаххас баён намоем, дар чанд маврид мавсуф аз ҷанбаҳои (ба назари ҳуди ў) заифи осори нависанда ёдрас гардидааст. Яке аз эродҳои ў ба ҳикояи фелетонгунаи «Ғуломи ҳӯҷаин ё ғуломи бодинҷон» чунин мазмун дорад: “Бинобар ин дар баъзе ҳикояҳои ҳаҷвии ў образҳои мусбат на танҳо ғошкунандай амалиёт ва кирдукори зарарноки персонажҳои манғӣ мегарданд, балки онҳо ё ба ин гуна рафтори ношистай дуздон, ҳушомадгуён, лаганбардорон, тӯраҳо, қаллобон, авбошон ва гайраҳо бетарафона менигаранду онҳоро ғош намекунанд ва ё ҳудашон гоҳо ба онҳо ҳамфир ва ҳатто ҳамкор шуда мемонанд, ки чунин ҳолат ба персонажи мусбати ҳикояи «Ғуломи ҳӯҷаин ё ғуломи бодинҷон» рӯй додааст” [19, с. 151].

Табиист, ки инсонҳои бад низ хислатҳои некӯ доранд, ки ин нукта ҷойи баҳс надорад ва публисист дар оғаридани образ бо вучуди манғӣ буданашон муносибати хуб мекунад. Ба ғош накардани рафтори дуздон, ҳушомадгуён, лаганбардорон, тӯраҳо, қаллобон, авбошон айборд кардани публисист аз ҷониби адабиётшинос агар аз назари нақди марксистӣ-ленинӣ дуруст бошад ҳам, аммо аз нигоҳи нақди ростин бо диди нав ҷандон саҳех нест. Азбаски публисистикашиносӣ ва адабиётшиносии замони шуравӣ ҳусни маводи журналистӣ ва осори адабиро дар фарогирии бештари танқиди иҷтимоӣ баҳусус танқиди иҷтимоиву фарҳангии замони гузашта дониста, ҳамчунин бештар ба хосторҳои сиёсат қадам бардоштааст, аз ин сабаб дар шинохти нуктаҳои зиёде муваффак нагардидааст. Дар ин давра аслан журналистика ва адабиёт барои сиёсат ва тарғибу ташвиқи он хидмат мекарданд. Ҳосса журналистика барои сарнагун кардани соҳти давлатдории қуҳна ва барпо кардани соҳти нави ҷамъиятӣ хидмат менамуд [1, с. 4].

Баҳриддин Азизӣ чун рӯзноманигор ва як фарди ҷомеа набзи зиндагиро эҳсос карда, доир ба мавзӯъҳои мубрами ҷомеа мақола ва фелетонҳо эҷод намудааст. Ҳусусияти эҷодиёти мавсуф дар матни қӯтоҳ баёни масоили муҳими рӯзгор мебошад. Табиист, ки дар матни ҳурд образҳои бадӣ ташакқул намеёбанд ва баёни мақсад дар ҷойи аввал қарор мегирад. Ҳамчунин, дар ин давра жанрҳои журналистӣ ва бадӣ ба таври комил ташакқул наёфта буданд. Баҳриддин Азизӣ дар доираи фаҳмиш, дониш ва маҳорат асарҳои журналистӣ ва бадӣ эҷод карда, то андозае барои шаклгирии қолабҳои жанрӣ саҳм гузаштааст. Аммо бо ин наметавон тамоми асарҳои адабони ин давваро пурра ташакқул наёфта номид. Масалан, асарҳои нисбатан қалонҳаҷми Баҳриддин Азизӣ ба монанди “Зарбдор ва зарбадор”, “Як қубба қӯқнорӣ”, “Никоҳи дилҳоҳ” аз қабили он навиштаҳое ба ҳисоб мераванд, ки дар онҳо образҳои бадӣ ташакқул ёфтаанд ва қаҳрамонҳо вазифаҳои хешро ба пуррагӣ иҷро менамоянд.

Дар ин замина муҳаққиқ Лариса Демидчик бар хилофи андешаҳои Соҳиб Табаров навиштааст: “дар наси солҳои сӣ персонажҳои «бетараф» вуҷуд надоранд. Мувоғиқи он ки онҳо киянду аз қадом табақаанд – золиманд ё мазлум, давлатманданд ё бенаво, аз рӯйи муносибати онҳо ба меҳнат, ба моликияти ҳусусӣ, ҳам муаллиф ва ҳам ҳонанда ба онҳо бадбинӣ ё ҳурмат, душманиӣ ё некбинӣ мепарваранд, ҳуллас ба гуруҳи қаҳрамонҳои «манғӣ» ё «муслебат» ҳамл мекунанд” [5, с. 183].

Бо ин ҳама набояд дар ин андеша буд, ки Соҳиб Табаров шахсият ва осори Баҳридин Азизиро ҳамеша мавриди танқид қарор дода бошад. Мавсүф дар аксари маврид ба шахсияту арзиши осори журналист ва адаб мунсифона баҳо додааст. Ба далели фикр: “Дар ҳақиқат, Б. Азизӣ яке аз адабони машҳури тоҷик буд, ки маҳсусан дар инкишофи ҳаҷв дар адабиёти советии тоҷик хизмати босазое кардааст. Бинобар ин ҳоло ҳам ҷандин ҳикояҳои ҳаҷвии ў, аз қабили «Як қубба кукнорӣ», «Қурбонӣ», «Ғуломи ҳӯҷаин ё ғуломи бодинҷон» ва монанди инҳо намунаҳои хуби насири ҳаҷвии адабиёти тоҷик ба шумор мераванд” [19, с. 151].

Омӯзишу таҳқиқи мо нишон медиҳад, ки тақризҳои дар он давра доир ба асарҳои Б. Азизӣ иншогардида дар баробари танқид ва инкори афкори журналист ва адаб ҷанбаҳои мусбати асари муаллифро низ фаро мегирифтаанд, ки яке аз талаботи асосии жанрӣ маҳсуб мешавад. Дар тақризи С. Табаров низ ин талабот риоя гардидааст ва мавсүф дар радифи камбуҷидо мувваффакиятҳои эҷодиёти Баҳридин Азизиро низ зикр намудааст.

Дар осори М. Шакурӣ низ перомуни вазъи адабӣ ва сиёсии солҳои 1920-1930 андешаҳои арзишманд изҳор гардидаанд, ки фарогири ҷанбаҳои гуногуни адабиёти тоҷикии ин даврон мебошанд. Муаллиф дар мавриди симои қаҳрамонони насири солҳои мавриди назар ҷунин изҳори назар менамояд: “Қаҳрамонони насири советии солҳои бисту сӣ дар фикру андеша ва фаъолияти амалии худ, асосан, имрӯзу фардоро дар назар доштанд, таърихи нав бунёд мекарданд. Замонҳои гузашта, моҳияти иҷтимоиву фалсафии таърих ҳанӯз мавриди андешаҳои маҳсуси онҳо қарор наёфта буд” [24, с. 290]. Аз андешаҳои ин муҳаққиқ метавон ҷунин бардошт намуд, ки қаҳрамонони оғаридаи нависандагони он даврон дар ташхиси моҳияти иҷтимоиву фалсафии таърих ҳанӯз омода набудаанд. Албатта, ин назари муҳаққиқ дар шинохти мавқеи қаҳрамонҳои насири солҳои бисту сӣ аҳамият дорад, аммо ҷанбаи заифи насири ҳамон солҳо донистани ин падидаи адабӣ он қадар саҳех намебошад. Табиист, ки нависандай реалист дар тасвир ва ё оғаридан қаҳрамонҳо наметавонад аз воқеяти замон ҷашм пӯшида, қаҳрамонҳои худро аз ҳар ҷиҳат комил тасвир созад. Агар дар насири солҳои бисту сӣ қаҳрамонҳо имрӯзу фардоро дар назар дошта, таърихи нав бунёд кунанд ва моҳияти иҷтимоиву фалсафии таърихро наандешанд, пас воқеан ҳамин гуна симоҳо будаанд. Ҳар падидае, ки дар адабиёт рӯҳ медоду ба ҷашми сиёсати замон ҷандон писанд набуд, аз ҷониби адабиётшиносон нуқси осори адабӣ шуморида шудааст. Ба андешаи мо дар меҳвари асари бадей мавҷуд будани қаҳрамонҳои воқеӣ, камтасвириву камгӯӣ, мавҷудияти масъалаву муммо ва нишон додани роҳи ҳалли асарро ба журналистикаи он давр наздик менамояд. Яке аз падидаҳои хуби замони Б. Азизиро М. Шакурӣ дар сафарҳои кории журналиситон ва нависандагон донистааст,

ки ин ҳам барои муайян намудани ҷараёни эҷодии давр мусоидат менамояд.

Маврид ба таъкид аст, ки барои баррасӣ ва баёни муаммои давр дар матбуоти даврии солҳои 20-30-юми садаи XX дар радифи мақолаҳои журналистиқӣ матлабҳои адабӣ низ ба табъ мерасиданд. Насру назм аз он ки дар аксар ҳолат нахуст дар матбуот нашр мегардад, як ҷузъи журналистика гардида буд. Ҳамчунин, баъзан ҳусусиятҳои журналистика – воқеъбаёнӣ, фаврият, мавҷудияти муаммо ва масъалаи муҳим дар жанрҳои адабии ин давра ба мушоҳида мерасад. Бино ба таъкиди адабиётшинос Атахон Сайфуллоев “мубориза дар роҳи озодию истиқлоли миллӣ ва барпо намудани ҷамъияти сотсиалистӣ, ки моҳияти ҳаёти сиёсию иҷтимоии ҳалқ буд, ғояи асосии насрин солҳои бист қарор ёфт” [18, с. 187]. Аз ин мулоҳиза маълум мешавад, ки мавзуи адабиёт аз ҷониби сиёsat ҳанӯz дар марҳалаи аввали ташаккули он муайян карда шудааст. Бинобар ин, метавон таъкид дошт, ки адабиёт ва публистикаи тоҷик дар солҳои бистум ва минбаъд низ фарогири мавзӯъ ва масъалаҳои марбут ба сиёsatи замон будааст. Дар марҳалаи аввали пайдоиш ва ташаккули журналистика ва насрин тоҷик дар қабзаи саҳти сиёsatи сотсиалистӣ гирифтор шуда, минбаъд дар роҳи нишондодаи ин сиёsat таҳаввул ёфтааст. Дар ин маврид А. Сайфуллоев дуруст менигорад: “Солҳои бист давраи пайдоиш ва ташаккули насрин советии тоҷик мебошад. Аз публистикаи «Шуълаи инқилоб» (1919-1921) то нашри повести Айнӣ «Одина» давраи пайдоиши насрин нави реалистӣ ҳисоб шавад, давраи ташаккули онро солҳои 1927-1930 шуморидан мумкин аст” [18, с. 188].

Бо ин ҳама, ҷанд таҳқиқе ба анҷом расонида шудаанд, ки дар онҳо адабиёти солҳои мавриди назар ба тарзу шевai нави ниғориши мавриди омӯзиш ва баррасии илмӣ қарор гирифтааст. Ин ҷо метавон аз таълифоти адабиётшиноси тоҷик М. Раҷабӣ “Таърихи танқид ва адабиётшиносӣ” [16] ёд кард, ки фарогири андешаҳои ҷолиб ва навназарӣ мебошанд. М. Раҷабӣ аз адабиётшиносонест, ки моҳияти адабиёти сотсиалистӣ ва нақди адабии марксистӣ-лениниро дуруст дарк карда, дар аксари маврид падидаҳои адабии он давронро, ки тибқи хосторҳои сиёsatи адабии замон буданд, зери тозиёнаи танқид гирифтааст. Андешаҳои ӯ дар мавриди ҷараёни адабии даврони мазкур бо дарназардошти дигарандешӣ ва тозагии услуби ниғориши нисбат ба адабиёти солҳои 1920-1930 ҷолиб ва андешаангез аст. Мавсуф таъкид медорад, ки “Ҳизби Коммунистӣ бист сол (1917-1937) барои бо қалами пролетариати сотсиалистӣ ба вучуд овардани адабиёт мубориза бурда, маблагу нерӯи зиёди зеҳни чомеаро ба ҳарҷ дод, вале бо пролетариат адабиёт ба вучуд оварда натавонист” [16, с. 68].

Ин андешаи адабиётшинос аз он ҷиҳат дуруст аст, ки воқеан адабиётро бо сиёsat ба вучуд оварда намешавад. Маълум аст, ки аксари осори мондагори адабӣ аз озодии фардӣ ва мағкуравии аҳли эҷод вобаста мебошад. Ин муносибат ба журналистика низ тааллук дорад. Журналистикае дар ҳоли рушд қарор дорад, ки дар он озодии эҷодӣ таъмин карда шудааст. Навназариҳои мавсуф барои муайян намудани муҳимтарин нуктаҳои марбут ба ин даврон заминai мусоид фароҳам овард. Таҳқиқоти М. Раҷабӣ аксари ноадолатиҳо ва пинҳонкориҳои сиёsatи сотсиалистӣ дар матбуот, нақду адабиётшиносии тоҷикро ошкор

соҳт. Аз мундариҷаи таҳқиқоти М. Раҷабӣ метавон ба чунин хулоса омад, ки замони зиндагӣ ва эҷодиёти аксари журналистон ва нависандагон, аз ҷумла Баҳридин Азизӣ як давраи ниҳоят мураккаб ва пурпечутобро фаро гирифта, ахли қалам бо вучуди эҷоди осори гуногунмавзӯй дар доираи мағкураи ягонаи сиёсӣ қарор доштанд.

Нақду баррасии вазъи сиёсии солҳои 1920-1930 аз ҷониби А. Набавӣ низ ҷолиб ҷараён гирифтааст. Ҷавсуф дар китоби “Нарзуллои Бектош ва илму адаби тоҷики солҳои 20-30 садаи XX” [13] аз муҳимтарин нуктаҳои журналистика ва адабиёти тоҷик дар ин даврон сухан ронда, муносибати сиёсату намояндагони онро ба ахли адаб муайян менамояд. Ибтикори А. Набавӣ дар ин аст, ки ў яке аз аввалинҳо шуда, шахсони ба истилоҳ “душмани ҳалқ”-ро аз нуктаи назари илмӣ сафед кард. Вазифаи ин кӯшиш ва ин рисола ҳам он аст, ки Баҳридин Азизии замоне “душмани ҳалқ” бо диду назари нав “сафед” карда шавад, осори публистишиаш аз нуктаи назари нақди ростин мавриди таҳқиқ қарор гирад ва муҳимијату мубрамияти мавзуъҳои осораш зикр гардад.

Аз мутолиа ва баррасии маводи мавҷуда доир ба сиёсати маҳкумкунӣ маълум мешавад, ки маҳз бо таъсири вазъи номуносиб ва фишороварии даврони Б. Азизӣ аксарияти журналистон, нависандагон ва омӯзгорон бо баҳонаҳои гуногун қурбони ҳамин гуна сиёсат гардидаанд. Муносибати сиёсат ба журналистика, адабиёт ва журналистону адабон як мавзуи ниҳоят муҳим ва дардовари публистикашиносӣ, адабиётшиносӣ ва таърихи афкори тоҷикон дар асри XX мебошад, ки дар ин замина низ мақола ва рисолаҳои муфид рӯи кор омадаанд.

Дар натиҷаи омӯзиши мо маълум шуд, ки ба ин раванди сиёсати замон – маҳкумкунии сталини гирифткор гардидаанд ахли илму адаб на танҳо барои журналистика, фарҳангу адабиёт, балки барои миллату ҳалқиятҳои гуногуни шуравӣ фочиаангез будааст, ки ҳалқи тоҷик низ аз он истисно нест. Яке аз равишҳои ба коми бало қашидан дар байни ахли илму адаб айнноманависӣ нисбат ба яқдигар буд.

Ҷалол Икромӣ, ки худ қурбони ҳамин сиёсат шуда, 18 моҳи умри худро дар зиндон бо азобу укубати гӯшношунид гузаронидааст, перомуни ин даврон ва ҷараёни нангин чунин навишиштааст: «Дар моҳи сентябр ва октябри соли 1937 аз тарафи якчанд ҷӯра ва ошноҳои худамон дар саҳифаҳои газетаҳои мақолаҳои буҳтонкорона ва душманона ҷоп шудаанд, ки дар он як қатор нависандагони хуб, пешқадам ва ростқавлу бегуноҳ, чун душмани ҳалқ, чун миллатӣ муттҳаҳам карда мешуданд. Дар он рӯйхат Ҳаким Карим, Ғанӣ ва Рашид Абдулло ва падари онҳо, Расулий, Қосимов, Мирзозода, Обид Исматӣ, Баҳридин Азизӣ, Алихуш, Ҷалол Икромӣ зикр ёфта буданд» [8]. Бино ба таъкиди Ҷалол Икромӣ муаллифони мақолаҳои буҳтонӣ ҷанде аз адабони даврони худашон будаанд ва барои амалий кардани сиёсати талҳи сталини дар матбуот мақолаҳои шӯрангез менавишиштаанд. Дар ин давра низ матбуот аз аҳдов ва мақсадҳои сиёсии замон мавқеъ гирифт ва сабабгори паси панҷара рафтани журналистон ва равшанфирон шуд. Афзун бар ин, Икромӣ дар ёдномаи “Он ҷӣ аз сар гузашт” сарнавишти талҳи худро дар ин даврон ниҳоят ғамангез ва моҳирона ба қалам додааст. Аз андешаҳои Икромӣ маълум мешавад, ки журналистон ва нависандагони ин даврон дар ҳақиқат аз тарси ҷони худ дар ҳаққи яқдигар буҳтоннависӣ кардаанд. Дар ин маърака ҷандин нафар аз равшанфирони тоҷик кушта шуда ва

кисми зиёди эшон умри худро солҳо дар бадарғаву зиндан гузаронидаанд [8]. Инчунин, дар маҷаллаву рӯзномаҳо бо мақсади маҳкум кардани адибоне, ки ҳанӯз дар озодӣ буданд, ашхосе бо тахаллусҳои гуногун мавод менавиштанд ва маҳкумшудагонро шадидан танқид мекарданд.

Публистики тоҷик Додочон Раҷабӣ низ дар маҷмуаи очеркҳои “Осмони ҳамида” ин даваро равшан шарҳ дода, зикр мекунад, ки адибон ва журналистонро ба ҷурми «зиёёни буржуазӣ - кулакӣ», «душмани ҳалқ», «ғаддорони аксулиниқилобӣ» гунаҳкор карда, ба маҳкама мекашиданд: «...боди яъси бадгумонӣ рӯзгори Дайламӣ, Фани Абдулло, Рабеӣ, Муинзода, Ҷалол Икромӣ, Рашид Абдулло, Алихуш андаке дертар Ҳаким Карим, Бектош, Аҳмадҷони Ҳамдӣ, Баҳриддин Азизӣ ва дигаронро пургубор намуда, якero аз паси дигаре, гӯё дар ҳамин кор ҳам “бо навбат”, ғалтону ҳезон дар дорулаҳлок бурд” [15, с. 8].

Бо таъкиди А. Набавӣ “дар ин марҳала гунаҳкору бегунаҳ, хушку тар баробар месӯҳт, дӯст ва душманони собиқ баробар гунаҳкор карда мешуданд” [13, с. 50]. Яке аз сабабҳои ба нашр нарасидани осори Баҳриддин Азизӣ дар тӯли солҳои 1937-1962 бевосита ба гуноҳи душмани ҳалқ гирифтор шудани ў маҳсуб мешавад. Зимни омӯзиш ва таҳқики мо маълум шуд, ки пас аз душмани ҳалқ эътироф шудани Баҳриддин Азизӣ (соли 1937) бори аввал перомуни шаҳсият ва муҳтавои эҷодиёти мавсуф танҳо соли 1957 дар маҷаллаи “Шарқи сурҳ” таҳти рақами №8 Ҷалол Икромӣ изҳори назар кардааст. Аммо дар ин давра нашри комили осори ў ҷараён нағирифтааст.

Додочон Раҷабӣ марҳилаҳои раванди репрессияро дар се давра нишон додааст. Мавсуф марҳилаи дуюми ин даваро (1936-1940) авчи душмансозии сиёсати замон аз ҳисоби аҳли илму фарҳанг ба шумор овардааст, ки дар ин радиф Баҳриддин Азизӣ низ истисно нест [15, с. 125-226].

Дар мақолаи “Душман ва ҳомиёни онҳо дар Союзи нависандагони Тоҷикистон”, ки соли 1937 бидуни зикри муаллиф дар рӯзномаи “Тоҷикистони сурҳ” ба табъ расидааст, Баҳриддин Азизӣ дар қатори дигар журналистон ва нависандагон “душмани ҳалқ” эътироф шудааст. Муаллифи мақола Мирзо Турсунзода ва Раҳим Ҷалилро ба он айборд мекунад, ки «...то вақтҳои охир бо миллатчӣ Баҳриддин Азизӣ, Муинзода, Фани Абдулло ва гайраҳо алоқаи хуб доштанд, лекин онҳо дар ин бора даҳан намекушоянд...» [6]. Дар ин мақола Баҳриддин Азизӣ миллатчии буржуазӣ ном бурда мешавад, ки соли 1936 вақти ба Сталинобод (Душанбе) рафтаниш дар хонаи Мирзо Турсунзода ва Ҳаким Карим зиндагӣ мекардааст ва мақолаву ҳикояҳояшро бо маслиҳату машварати ин адибон навишта, бо пешниҳоди онҳо дар рӯзномаҳо нашр менамудааст. Як нукта ба мо ҷолиб аст, ки муносибати Б. Азизӣ ва М. Турсунзода ҳанӯз оғози солҳои сиом бад шудааст. Ҷ. Икромӣ дар мақолаи “Сухан ба ман”-и худ зикр менамояд, ки дар сафари Қазон М.Турсунзода камбудиҳои сиёсии Бектошро фош карданӣ шуд ва Б. Азизӣ ҷонибдори Бектош буданашро маълум намуду байни онҳо баҳси гарме ба вуқӯъ пайваст. Дар ин баҳс Баҳриддин Азизӣ дуруштгуфторӣ намудааст. Дар интиҳои мақолаи мазкур муаллиф худро барои он гунаҳкор мекунад, ки зид будан ба бектошчиғиашро дар он баҳс баён накардааст ва бар зидди Б. Азизӣ ҳарфе баён надошта, ҳомӯш будааст [8, с. 32-38]. Ин мақола низ яке аз буҳтонномаҳое буд, ки минбаъд

сарнавишти сангини Б. Азизӣ бо он алоқаманд аст. Аз мутолиаи мақолаи Ҷ. Икромӣ равшан мешавад, ки Б. Азизӣ барои он Бектошро ҳимоят намудааст, ки ўз пантуркистӣ даст кашида, ариза навиштааст ва барои илму адаби тоҷик хидматҳои шоёне анҷом додааст.

Ба андешаи мо яке аз сабабҳои ба “душмани ҳалқ”, “ғаддори аксулинқилобӣ”, “зарааррасони сотсиалистӣ” гунахкор шудани Баҳриддин Азизӣ дар он аст, ки ўз ҳатмкардаи мадраса буд ва аз адабиёти классикии тоҷик огоҳии хуб дошт. Ҳамчунин, падараш дар замони худ муфтиву мударрис буда, Баҳриддин Азизӣ таълими нахустини худро аз ў гирифтааст. Яке аз сабабҳои асосии дар феҳрасти “душманони ҳалқ” қарор гирифтани номи Б. Азизӣ шояд дар он бошад, ки мавсуф дар бештари мақолаҳояш, аз ҷумла “Ӯзбакии зӯракӣ”, “Ба муносибати тақсимоти минтақаӣ”, “Дар бораи забони адабии тоҷик”, “Ӯротеппа дар майдони кишту кор” аз манфиатҳои миллӣ ҳимоя карда, дар аксар ҳолат аз тоҷик будани мардуми Самарқунду Бухоро ва атрофи он, дар мактабҳои миёнаи Тоҷикистон бо забони узбекӣ ҷараён гирифтани дарсҳо ва ғайри тоҷик будани роҳбарону аграномҳо дар колхозу совхозҳо ибрози назар карда, шадидан маҳкум мекунад. Бо вуҷуди ҷустуҷӯҳои зиёд ба мо санади маҳкумкунии Б. Азизӣ дастрас нагардид.

Д. Раҷабӣ зимни муайян намудани сарнавишти сиёҳи Бектош ёдрас мешавад, ки зани Баҳриддин Азизӣ низ ба монанди занони дигар адабон дар маҳбас азобу шиканча кашидааст. “Ин зани муштипар (Вергина Вишневская – зани Бектош) дар утоқи тангу тори маҳбас бо занҳои ҳамқисматони шавҳараш – завҷаҳои Обид Исматӣ, Ҳаким Карим, Маъруф Расулий, Баҳриддин Азизӣ аз як сол шаборӯз соату дақиқа шумурда баромад” [15, с. 89-90].

Ба назари мо ин андеша баҳсангез менамояд, зоро Кенҷабой Юсуфзода дар сарсухани китоби “Зани директор” аз забони духтари Баҳриддин Азизӣ – Мусаввада Азизова меорад, ки соли 1937, пас аз кӯҷ бастани идораи маҷаллаи “Бигиз” аз Самарқанд ба Тошканд Баҳриддин Азизӣ руҳсатии меҳнатӣ гирифт ва дар Истаравшан буд. Дар ин вақт завҷааш вафот мекунад ва ў дар маросими дағн иштирок менамояд [ниг. 2, с. 6]. Аз ин гуфтаҳои шоҳиди ҳол маълум мешавад, ки ҳамсари Баҳриддин Азизӣ пеш аз маҳкум шудани ў фавтида будааст.

Баъд аз солҳои 50-уми асри XX ва тағиیر ёфтани сиёsat нисбат ба шахсиятҳо ва эҷоди онҳо имкон фароҳам омад, ки асарҳои эҷодкорони маҳкумшуда аз нав ба нашр расанд. Соли 1962 бо ташабbus ва кӯшиши Шукрӣ Иброҳим маҷмууи ҳикояҳои Баҳриддин Азизӣ таҳти унвони “Ҳикояҳо” аз чоп баромад, ки аз рӯзномаву маҷаллаҳои солҳои 20-30-уми асри XX бо ҳуруфи форисии арабиасос ва лотинӣ ҷамъоварӣ ва ба ҳатти сирилик баргардонида шуда буданд.

Муҳтавои ин маҷмуу нишон медиҳад, ки ба таъбири X. Мирзозода “бехтарин шоирон ва нависандагони тоҷик роҳи ҳақиқатан озоди эҷодӣ ва ба ҳалқу ватан хизмат намуданро дар соҳаи адабиёти советӣ дида, тамоми фаъолияти эҷодӣ-адабии худро ба тараққии адабиёти советии тоҷик нигаронидаанд” [10, с. 90], ки Баҳриддин Азизӣ истисно буда наметавонад.

Аз муҳтаво ва мазмуни ҳикояҳои ҳаҷвӣ, мақола, фелетон ва лавҳаҳои Баҳриддин Азизӣ ба хулоса омадан мумкин аст, ки ў бо тамоми ҳастӣ қӯшидааст то воқеаву рӯйдодҳои аҳамиятноки замони навро бо

шахоматашон тасвир намояд ва барои афзалият додани онҳо ҳаёти гузаштаро зери тозиёна танқид қарор дихад. Ин муносибат на танҳо ба ў, балки ба тамоми адабиёту публитистики давр хос буд. Бо вучуди ин осори Б. Азизиро танҳо ба маҳкум кардани ҳаёти гузашта нисбат додан дуруст нест. Дар аксарияти ҳикоя ва фелетонҳои ў рафтору амалҳои номатлуби курсинишинони замонаш ба риштai танқиду мазаммат кашида шудааст.

Ҳамин тавр, Баҳридин Азизӣ дар замони мураккаби солҳои 1920-1930 кору фаъолият намуда, бо ноадолатиҳои замон мубориза бурдааст, вазифа ва шуғли касбиашро сидқан ва вичдонан ичро намудааст. Дар нимаи дуюми даҳсолаи 1930 бо ҷурми шахсиятпаратӣ ба гирдobi яъсу ноумедӣ ва тақдири фалокатбор дучор шудааст. Солҳои 1936-1937 барои Баҳридин Азизӣ марҳалаи пурмаҳсули эҷодӣ будааст, зоро бештари мақолаву ҳикоёташ дар матбуоти даврӣ, аз ҷумла дар маҷаллаҳои “Барои адабиёti сотсиалистӣ”, “Бигиз” ва дигар нашрияҳои даврӣ дар ҳамин солҳо ба табъ расидаанд. Бахусус дар ҳар як шумораи маҷаллаи ҳаҷвии “Бигиз” нигоштаҳои публитисти ў манзури хонандагон гардидааст. Бо вучуди ин, адиб ва публитисти номвар дар айни ташаккули фикрӣ ва камолоти эҷодӣ ба ҳабс маҳкум шудааст.

Омӯзишҳои мо нишон медиҳанд, ки Баҳридин Азизӣ ва дигар олиму нависандагон дар марҳалаи дуюм қурбони режими сангини сталини шуданд. Ба назари Д. Раҷабӣ “...тири “ҳуҷум” бештар бар зидди кормандони маданият ва санъат – шоирон, нависандагон, рассомон, оҳангозон, актёри кино ва театр, ба муқобили олимон, омӯзгорони мактабҳои ибтидойӣ, маълумоти умумӣ, миёна ва олӣ, мураббиёни МТС-ҳо, омӯзишгоҳу техникумҳо нигаронида шуд [15, с. 125-126]. Дар ин марҳала зиёён ва фаъолони чомеа, арбобони илму маърифат ва сиёсат, ки дар гузашта саҳифаи сиёҳ доштанд, гӯяндагони ормонҳои миллӣ буданд, мавриди таъқибот қарор мегирифтанд. Дар ҳар се марҳала сабаби асосии маҳкумсозӣ - бадарғакунӣ бино ба сиёсати вақт нигоҳ доштани оромии чомеа будааст.

Ба назар мерасад, ки ба меъёрҳои айборкуни сиёсӣ шахсият ва зиндагиномаи журналистон ва адибон мувофиқати бештар доштааст. Маъракаи айборкуни низ бо даҳолати худи журналистон ва адибон сурат мегирифтааст, ки албатта ин найрангҳои сиёсӣ маҳсуб мешавад. Ин найрангҳо эшонро маҷбур кардааст, ки барои саломат ва бе гуноҳ мондани худ тухматеро дар ҳаққи ҳамкасби худ раво бинанд ва ўро ба “душмани ҳалқ” айбор намоянд. Ҳатто нашри матлабе дар рӯзнома, ки ин ё он журналист, муаллим ва ё адибро “душмани ҳалқ” эълон кардааст, кифоя буд, то ўро ба маҳкама кашанд.

Баҳридин Азизӣ дар чунин муҳити сангини сиёсӣ ба камол расид, ба печутобҳои зиндагӣ тоб овард, ҳамчун публитист ва нависанда шинохта шуд. Аммо роҳи зиндагии давраи туғулият ва наврасиаш низ ҳамвор набудааст. Ў соли 1895 дар шаҳри Ӯротеппа (ҳоло Истаравшан) дар оилаи муфтӣ ба дунё омадааст. Падараш, ки яке аз равшанфирони замон буда, бо таҳаллуси Ҳазмӣ шеър ҳам менавиштааст, фарзанди худро ба ҳатту савод ошно кардааст. То понздаҳсолагиаш дар зодгоҳи худ таҳсилро давом дода, соли 1910 ба мадрасаи Девонбегии шаҳри Бухоро дохил шудааст. Қенҷабой Юсуфов – мураттиби маҷмуаи “Зани директор” ёдовар мешавад, ки Баҳридин Азизӣ соли 1910 бо тасмими падараш дар

синни понздаҳсолагӣ ба мадрасаи Девонабегими шаҳри Бухоро дохил мешавад ва таҳсили илм менамояд [2, с. 4]. Дар “Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик” ин маълумот ба тарзи дигар зикр шудааст, ки чунин аст: «... Баҳриддин Азизӣ аввалан дар мадрасаи Ӯротеппа (Истаравшан), сипас соли 1916 дар мадрасаи Девонабегими Бухоро таҳсил намудааст» [с. 112]. Ба назари мо, иттилои Кенчабой Юсуфов, яъне соли 1910 дар мадрасаи Девонабегим таълим гирифтани Баҳриддин Азизӣ саҳехтар аст, зеро ў соли 1917 шуъбаи гоибонаи омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Тошкандро хатм намудааст. Вақте ки ҷадидкушӣ дар Бухоро (1918) оғоз мегардад ва бо фармони амир муллобачаҳоро таъқиб мекунанд, Баҳриддин Азизӣ Бухороро тарқ карда, ба зодгоҳаш бармегардад. Дар зодгоҳаш ўро ҳамчун ҳодими маориф дар роҳи инқилоби мадани эътироф мекунанд ва вазифаи мудири маорifi шаҳри Истаравшанро ба дӯшаш мегузоранд. Ў чун нахустин мудири маорifi шаҳри Истаравшан дар самти мактабу маориф, бунёди мактабҳои нав, ба роҳ мондани низоми таълими сифатан замонавӣ корҳои зиёдеро ба сомон расонидааст. Таъсиси як қатор мактабҳои шуравӣ, ташвиқи тарғиби илму маориф дар шаҳри Ӯротеппа бо номи Баҳриддин Азизӣ алоқаманд аст.

Аз соли 1925 сар карда, ўро дар комитети иҷроияи шаҳр ба кор таъйин мекунанд. Баъдан, ҷанд муддат дар суди ҳалқии шаҳри Ӯротеппа ва дар суди олий низ хизмат кардааст. Нависандай маъруфи тоҷик Ҷалол Икромӣ перомуни шаҳсият ва масъулияти Баҳриддин Азизӣ менигорад, ки «Баҳриддин Азизӣ аз соҳаи муаллимӣ ва маориф бо тақозои қобилияти ҷабилии худ, ки ба соҳаи адабиёт дошт, ба корҳои нашриёт ва матбуот гузашт. Дар он солҳо дар матбуоти республика бо асарҳои худ фаъолона иштирок мекард» [8].

Баҳриддин Азизӣ дар марҳалаи аввали фаъолияти эҷодӣ бо имзои «Азмӣ» шеърҳои узбекӣ менавиштааст. Нахустин маҷмуаи шеърҳои ўзбекии ў таҳти унвони «Янги шукуфа ё худ миллий адабиёт» соли 1917 дар шаҳри Тошканд ба табъ расидааст. Баъдан ў дар наср истеъододи ҳудро санҷид ва ҳикояҳои ҳаҷвиаш тибқи иттилои профессор Мурод Муродӣ дар матбуоти даврии он замон чун «Овози тоҷик», «Раҳбари дониш», «Мушғиқӣ», «Бигиз» ва гайра бо имзоҳои мустаори «Афандӣ», «Тарсончак», «Тарсакӣ», «Шаккок», «Нимтарсончак», «Нотарс» ба нашр расидаанд [12, с. 154-155].

Мақолаҳои бахшида ба забони адабӣ ва алифбо иншо кардаи Баҳриддин Азизӣ то ҳол барои бознамои вазъ ва муаммои ин соҳа дар замони пуршури таъриҳӣ хидмат карда метавонанд. Ҳосса мақолаҳои “Алифбои зарбдор”, “Бо забони дарӣ дурри сухан суфтан меҳоҳам”, “Забони адабии тоҷик”, “Беқоидагиҳои қоидаҳои имло” ва гайра доир ба мушкилии забони адабӣ, алифбо ва хат маълумоти муғид пешниҳод мекунанд. Аз мутолиаи мақолаҳои зикргардида метавон дарк кард, ки Баҳриддин Азизӣ дар қатори журналистону равшанфирони замони худ барои тақдирӣ забони адабии мусоири тоҷик бетараф набуда, бо пешниҳодҳои мушаххаси илмӣ барои шаклгирии он асос гузаштааст.

Ҳамчунин, Баҳриддин Азизӣ ба таълифи мақолаҳои илмӣ ва проблемавӣ низ таваҷҷуҳ зоҳир намудааст. Ў дар қатори Садриддин Айнӣ, Сотим Улуғзода, Тӯракул Зеҳнӣ, Ҷалол Икромӣ, Ҳаким Карим ва дигарон дар адабиёти ва публистикаи солҳои 1920-1930 ҷойгоҳи маҳсусеро соҳиб аст. Осори публистистӣ ва адабии мавсуф фарогири

муҳимтарин масъалаҳои публитсистика, адабиётшиносӣ, забони адабӣ, нашр ва тарҷумаи осори адибони ватаниву хориҷӣ мебошад.

Баҳриддин Азизӣ бо мағкураи инқилобӣ ва андешаҳои маорифпарварӣ ба замони сотсиалистӣ зуд ворид гардида, дар ин рӯхия мақолаҳои публитсистӣ, шеъру ҳикояҳо навиштааст. Бо вучуди он ки “журналистикаи коммунистӣ чун як ҷузъи кори ҳизбӣ амал мекард” ва ҳарчанд аксарияти қаҳрамонҳои фелетону ҳикояҳои ҳаҷвии Азизӣ давраи феодалиро маҳкум намуда, тарғибари давраи нав буданд, аммо ин журналист низ ба доми «покизакунон»-и Ҳукумати Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон афтод. Дар тухматнома, аз ҷумла омадааст, ки миллатчии буржуазӣ Баҳриддин Азизӣ ба Сталинобод омада дар хонаи Ҳаким Карим ва Турсунзода истиқомат карда, дар ин замон пайесаи “1916 сол” ном доштаашро “читка” намудааст. Ҳарчанд мо барои пайдо кардани ин пайеса қӯшиш кардем, аммо аз матбуоти даврӣ пайесаи “1916 сол”-и Азизӣ пайдо нашуд. Шояд ин асар низ дар қатори асарҳои дигари ба нашр нарасидаи публитсист дар замони маҳкумкӯй мусодира ва ба коми нестӣ рафтааст.

Таъриҳ ва макони вафоти Баҳриддин Азизӣ то ҳол мушаххас нест. Дар ин ҳусус маълумотҳои «Энциклопедияи советии тоҷик», «Тазкираи адибони вилояти Суғд», «Писатели Таджикистана» [14], «Энциклопедияи адабиёт ва санъат» якхела буда, таъкид шудааст, ки Баҳриддин Азизӣ соли 1944 дар ватанаш фавтидааст. Омӯзишҳои мо нишон дод, ки дар матбуоти даврӣ ва ҳуҷҷатҳои дигари марбут ба Баҳриддин Азизӣ дар ҳусуси аз ҳабс озод шудани ў маълумоте дарҷ нагардидааст. Бино ба маълумоти таҳқиқгари осори адиб Шукрӣ Иброҳим, Азизӣ соли 1944 дар вилояти Калимаи Сибир баъди ранҷу азоб дар маҳбас фавтидааст [2, с. 9]. Дар ин маврид Д. Раҷабӣ низ менависад, ки “баъзе нафарон (Ҳаким Карим, Ҷалол Икромӣ, Раҳим Ҳошим ва дигарон) ба зудӣ сафед карда шуда, аз маҳбас ҳалос гардианд, аммо тақдирӣ нафарони зиёде ҳукми абад буд (Ноил Шерзода, Фани Абдулло, Рашид Абдулло, Бектош, Алӣ Ҳуш, Рабӣ, Обид Исматӣ) ва Баҳриддин Азизӣ низ дар қатори эшон шомил мешуд. Ҳамчунин, ҳаёт ва фаъолияти давраи дар маҳбас будаи Баҳриддин Азизӣ ба мо равшан нест [15, с. 115-125].

Баҳриддин Азизӣ маҳсусан дар таҳаввулу инкишофи жанрҳои фелетон ва ҳикоя дар насли шӯравии тоҷик ҳиссаи қалон гузоштааст. Дар солҳои 30-ум як қатор маҷмуаҳои ҳикояҳои ҳаҷвии ў аз қабили “Зарбор” (1932), “Фалаба” (1932), “Ду ҳариф” (1933), “Як қубба қӯкнорӣ” (1935), “Таҷриба” (1936), “Қурбонӣ” (1937) нашр гардида буданд. Журналист ва нависанда дар фелетон ва ҳикояҳо тибқи хости сиёсат мақруу фиреби боёну руҳониён, урғу одатҳои заарарнок ба мисли бузкашӣ, бедонабозӣ, подшоҳ – подшоҳбозӣ, ҷаҳолату нодонӣ, бодапарастӣ, кӯхнапарастӣ ва амсоли инҳоро ҳаҷву масҳара кардааст. Зарурати замон аз журналист ба ҷиҳатҳои нуқсу иллат ҷиддӣ мудоҳила кардан ва ҳар чи тезтар ҳал шудани онро талаб мекард, ки нависандай ҳақиқатнигор ҳам бидуни таъхир зуд ва сари вакт дар ин масъала тасмимҳои хешро гирифтааст.

Кенчабой Юсупов дар сарсухани маҷмуаи «Зани директор» менависад, ки «дар ҳикояҳои Баҳриддин Азизӣ ҷузъиётписандӣ мавқеъ дорад, ки зиёдтар ҷиҳатҳои гуногуни майшат ба тарзи нозуқ, динамикӣ ва бо воқеанигорӣ оmezish ёftaast ва ин дар гуфтори муаллиф ва забони персонажҳо бештар дида мешавад» [2, с. 7].

Бахридин Азизӣ дар баробари кори пурмаҳсули журналистӣ шеър ҳам гуфтааст ва ҳамчун шоир, маҳсусан дар солҳои 30-ум шуҳрат меёбад. Шеърҳои ў дар маҷмуаи “Ғалаба” (1932) гирд оварда шудааст. Вай дар таҳаввул ва такомули жанри достони нави Шӯравӣ низ саҳми арзанде гузоштааст. Дар ин солҳо як қатор достонҳояш аз қабили “Хурдтараки калонкор – комсомоли зарбдор” (1932), “Тоҷиҳон” (1935) ва “Ҳасани яқдаста” (1936) ба табъ расидаанд.

Бахридин Азизӣ на танҳо бо мақола, луқма ва шеъру ҳикояҳои худ барои решакан кардани нуқсонҳои ҷамъияти саҳми арзанде гузоштааст, балки як қатор матлабҳои танқидӣ низ эҷод намудааст, ки аз нигоҳи жанрӣ байни фелетону ҳикоя қарор доранд. Фелетонҳои мазкур тезу тунд буда, аз норасоиҳои ҳаёти дəҳотиён қисса мекунанд. Дар фелетонҳои “Бозори қалоба”, “Ширу шакар”, “Формализм ба чӣ маънӣ”, “Дех кучо, дараҳтон кучо”, “Анбори гул”, “Фирча пиёз меҳоед” ва амсоли инҳо бештар норасоиҳои ҷамъият: ҳаннотон, шоиртарошон, ҳушомадгӯён, бюроқратҳо, нодону ҷоҳилон зери тозиёнаи саҳти танқид гирифта шуданд. Ин танқид судбаҳш буда, дарди ҷамъият маҳсуб мешуд ва барои мустаҳкам шудани ҷамъияти шуравӣ, пойдор намудани ахлоқи инсонӣ қумаки ҷиддӣ мерасонид. Дар ҳикояҳои Азизӣ низ чун фелетонҳояш ҳурофту қуҳнапарастӣ мазаммат гардида, соҳти нави давлатдорӣ – сотсиализм тараннум шудааст.

Адабиёт

1. Авраамов, Д.С. Профессиональная этика журналиста / Д. Авраамов. – Москва: Мысль, 1991. – 253 с.
2. Азизӣ, Б. Зани директор / Б. Азизӣ. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 208 с.
3. Азизӣ, Б. Ашъори мунтаҳаб / Б. Азизӣ. – Истаравшан: Ӯротеппа, 2015. – 132 с.
4. Аъзамзод, С. Адабиёт ва маърифати нақд / С. Аъзамзод. – Хуҷанд: Анис, 2004. – 196 с.
5. Демидчик, Л. Таърихи адабиёти саветии тоҷик / Л. Демидчик. – Душанбе: Дониш, 1978. – Ч.2. – 308 с.
6. Душман ва ҳомиёни онҳо дар Союзи нависандагони Тоҷикистон // Тоҷикистони Сурх. – 1937. – 30 сентябр.
7. Икромӣ, Ҷ. Ҷанӣ сухан / Ҷ. Икромӣ // Тоҷикистони советӣ, 1989. – 5 май
8. Икромӣ, Ҷ. Сухан ба ман / Ҷ. Икромӣ // БАС, 1933. – №8-9 – С. 32-39.
9. Маниёзов, А. Публистика ва назми устод Айнӣ / А. Маниёзов. – Душанбе: НДТ, 1958. – 152 с.
10. Мирзозода, Ҳ. Мулоҳизаҳо дар бораи адабиёт / Ҳ. Мирзозода. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. – 194 с;
11. Мирзозода, Ҳ. Таърихи адабиёти советии тоҷик / Ҳ. Мирзозода. – Душанбе: Дониш, 1984. – 356 с.
12. Муродӣ, М. Публистикаи тоҷик / М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 480 с.
13. Набиев, А. Нарзуллои Бектош ва илму адаби тоҷики солҳои 20-30 садаи XX / А. Набиев. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 312 с.

14. Писатели Таджикистана /Сост. М.Левин, А маниязов. 4-е издание., исправленное и дополнение. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 512 с.
15. Раҷабӣ, Д. Осмони ҳамида / Д. Раҷабӣ. – Ҳуҷанд: Р. Ҷалил, 1998. – 158 с.
16. Раҷабӣ, М. Таърихи танқид ва адабиётшиносӣ. Асосҳои назариву эстетикии адабиёти тоҷкии марҳалаи якуми шуравӣ. Солҳои 1920-1954 / М. Раҷабӣ. – Душанбе: Адид, 1997. – 208 с.
17. Реабилитатсия: равандҳои сиёсии солҳои 30-50-ум. – Москва: Нашриёти адабиёти сиёсӣ, 1991.– 461 с.
18. Сайфуллоев, А. Таърихи адабиёти советии тоҷик / А. Сайфуллоев. – Душанбе: Дониш, 1984. – 356 с.
19. Табаров, С. Ҳаёт, адабиёт, реализм / С. Табаров.–Душанбе: Ирфон, 1966.–3 24 с.
20. Тазкираи адибони вилояти Суғд. – Ҳуҷанд: Матбааи аввали шаҳри Ҳуҷанд, 2004. – 342 с.
21. Улугзода, С. Ғалаба / С. Улугзода // БАС, 1932. – №5. – С. 24-26.
22. Шаропов, Ҳ. Таърихи адабиёт ва афкори ҷадид. Шоир ва шеър / Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Адид, 1998.–218 с.
23. Шамисо С., Шаҳнози В. Нигоҳе ба орои Ҷорҷ Лукас дар заминаи нақди марксистӣ / С. Шамисо // Андеша (faslномаи илмӣ-пажӯҳиши).– №2.– Душанбе: Пайванд, 2013.–152 с.
24. Шукурев, М. Нари реалистӣ ва таҳаввули шуури эстетикӣ / М. Шукурев.–Душанбе: Ирфон, 1987.– 452 с.

**Муроди Мурод,
Носиров Осимбой**

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ БАХРИДДИН АЗИЗИ

В статье рассматривается жизнь и творчество таджикского писателя и публициста Баҳриддина Азиза с точки зрения политики времени.

Баҳриддин Азиз занимался творческой деятельностью в очень трудное и сложное время 1920-х и 1930-х годов, и, несмотря на политическую и классовую борьбу, внес вклад на формированию новой таджикской литературы и публицистики. Он как человек своего времени, с творческой жизнью и деятельностью приравнивается к времени и описывал важные и актуальные социальные вопросы в различных жанрах документальной прозы. Его журналистская, публицистическая и литературная произведение, полученная от важной временной реальности, связана с законодательным и художественным повествованием.

Разнообразная деятельность Б. Азизи хотя было изучено в литературе советского времени, однако большинство исследователей сослались на то, что он стал жертвой политики того времени.

Исследование показывает, что Б. Азизи работал в сложное время 1920-1930 годов, борясь с несправедливостью времени, взял на себя свои обязанности и профессиональную занятость и выполнил свою профессию. Во второй половине 1930 года он оказался в тяжелом положении из-за сталинской репрессии. 1936-1937 годы для Б. Азиз был плодотворным этапом, так как большая часть его статей и рассказов была опубликована в

периодических изданиях, в том числе в литературных журналах “Для социалистической литературы”, сатирический “Бигиз” и других.

Б. Азизи в освещение и описание различных социальных вопросов, хотя использовала различных публицистических и литературных жанров, но в его творчестве значительную позицию занимают юмористические прозы и фельетоны. Его сатирические сказки, которые в основном охватывают нежелательные события 20-30-х годов прошлого века, по особенностям ближе к жанру фельетону.

Ключевые слова: Бахриддин Азизи, таджикская публицистика в 1920-1930 годах, политика времени и публицистика, литературные и публицистические произведения, таджикская реалистическая проза, публицистика, политические и литературные образы, политическая и социальная критика, индивидуализм.

**Murodi Murod,
Nosirov Osimboy**

FORMATION OF A CREATIVE PERSONALITY OF BAHRIIDDIN AZIZI

The article describes the life and work of Tajik writer and publicist Bahriiddin Aziz in the context of politics of time. Bahriiddin Aziz was engaged in creative activity in a very difficult and problematic period of the 1920s and 1930s, and, despite the political and class struggle, contributed to the formation of new Tajik literature and journalism. He learned the political and social situations of his time and described important and topical social issues in various genres of documentary prose. His journalistic, publicist and literary works, derived from an important temporal reality, are connected with literary and artistic skills.

Although the diverse activities of B. Azizi were studied in the literature of the Soviet period, however, most researchers referred to the fact that he became a victim of the politics of that time.

The study shows that B. Azizi worked in difficult times of 1920-1930, fought against the injustice of the time, took on his duties and professional employment and fulfilled his profession. In the second half of 1930, he found himself in a difficult situation because of Stalin's personality cult. The years 1936-1937 were a fruitful stage for B. Aziz, as most of his articles and stories were published in periodicals, including literary magazines “For Socialist Literature”, satirical “Bigiz” and others.

B. Azizi in the coverage and description of various social issues, although she used various journalistic and literary genres, but humorous prose and feuilletons occupy a significant position in his work. His satirical fairy tales, which mainly cover the undesirable events of the 20-30s of the last century, are closer in features to the genre of the feuilleton.

Keywords: Bahriiddin Azizi, Tajik journalism in 1920-1930, politics of time and journalism, literary and journalistic works, Tajik realistic prose, publicist, political and literary images, political and social criticism, individualism.

ТДУ: 621.397 (575.3)
Муъминчонов Зулфиддин,
Мелиқузиев Иқбол

ВАЗИФАҲОИ НАВИ ТЕЛЕВИЗИОНИ МУОСИР

Дар мақола доир ба вазифаҳои нави телевизиони муосир дар шароити рушди босуръати соҳаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ сухан меравад. Бо васеъ паҳн шудани Интернет ва ба воситаи асосии иртибот табдил ёфтани он воситаҳои ахбори оммаи анъанавиро барои ба марҳилаи нав гузаштан водор намуда, намуд ва усулҳои нави ҳамкории техникӣ, ташкилий, истеҳсолӣ ва иқтисодӣ бо муштариён ба миён омаданд. Вобаста ба ин воситаи электронии ахбори оммаи дастрастарин телевизион ба ин дигаргуниҳо мутобиқ гардида, фаъолияти худро барои ба муштариён фароҳам овардани усулҳои гуногуни мавҷрасонӣ, сифати баланди тасвир, намудҳои нави тамошои телевизион, имкони таъсир расонидан ба эфир ва дигар технологияи рақамӣ ҷоннок намудааст.

Мо бо омӯзииши асарҳои илмии олимони соҳа ва ба эътибор гирифтани рушди босуръати технологияи иттилоотию иртиботӣ ба ҳуносae омадем, ки дар замони муосир тавассути технологияи нави иттилоотию иртиботӣ телевизион бо вазифаҳои нави дастрасии шабонарӯзӣ, бисёршабакавӣ, бисёрфункциональӣ, интерактивӣ ва универсалӣ боз ҳам маъруф гардида, имконияти васеъ намудани аудиторияи худро пайдо кардааст. Телевизион метавонад бо ҳусусиятҳои нави хеш ҳамчун воситаи иртиботи омма дар байни дигар воситаҳои ахбори омма мавқеи калидиро ба даст орад. Ҳамчунин ин ҳусусиятҳои нав ба телевизион имкон медиҳанд, ки усулҳои дигари манфиатовари ҳамкориро вобаста ба талаботи тағирёбанди бинандаҳо ба роҳ монад.

Ин ҳама ҳусусиятҳо дар шароити чандрасонаӣ (конвергенсия) бо таври назаррас ба тағирёбии вазифаӣ, соҳторӣ, ҳусусиятҳои баён ва имкониятҳои истеҳсолии телевизион таъсир мерасонанд. Аз ин рӯ дар замони муосир муайян намудани тағирёбии вазифаҳои иҷтимоии телевизион дар шароити чандрасонаӣ бо назардоши омилҳои технологӣ, дигаргуниҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва робита бо муштариён (бинандагон) хеле муҳим аст.

Калидвоҷсаҳо: чандрасонаӣ, технология, интерактивӣ, телевизион, Интернет, журналист, қасбият, табдилгардӣ, бинанда, технологияи рақамӣ, иртибот, воситаҳои иртиботи омма.

Рушди технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ ба фаъолгардии воситаҳои ахбори омма таъсири амиқ расонида, дар таъчилий ба аҳолӣ расонидани иттилоот таҳаввулот ба вучуд овард. Васеъ паҳн шудани Интернет ва ба воситаи асосии иртибот табдил ёфтани он воситаҳои ахбори оммаи анъанавиро барои ба марҳилаи нав гузаштан водор намуд. Усулҳои нави ҳамкории техникӣ, ташкилий, истеҳсолӣ ва иқтисодӣ бо муштариён ба миён омад. Дар ин ҷараён телевизион ба ин дигаргуниҳо мутобиқ гардида, фаъолияти худро боз ҳам беҳтар намуд. Ба муштариён

усулҳои гуногуни расонидани мавҷ (сигнал), сифати баланди тасвир, намудҳои нави тамошои барномаҳои телевизион, имкони таъсир расонидан ба эфир ва дигар технологияи рақамӣ пешниҳод гардид.

“Ҳаёти имрӯзаро бе телевизион тасаввур намудан ғайриимкон аст. Шабакаҳои телевизиони давлатии Тоҷикистон 99,7 фоизи фазои иттилоотии ҷумҳуриро фаро мегиранд. Тавассути моҳвора барномаҳои шабакаҳои телевизионии Тоҷикистонро дар зиёда аз 50 мамлакати дунё тамошо карда метавонанд. Дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурий аҳолӣ метавонад, бемамониат барномаҳои шабакаҳои телевизионии маҳаллиро тамошо кунанд. Ба тамошобинон имконият фароҳам оварда шудааст, ки аз рӯи интихоб барномаҳои ба худашон маъқулро аз шабакаҳои телевизионии мамлакатҳои ҳориҷӣ дар муқоиса бо шабакаҳои телевизиони ватанӣ тамошо кунанд. Аз ин рӯ ба ғурӯҳҳои эҷодӣ ва ҳам ғурӯҳи техникии шабакаҳои телевизионии Ҷумҳурии Тоҷикистон лозим аст, ки барои баланд бардоштани касбияти хеш вобаста ба талаботи ҷараёни ҷаҳонишавии ҷомеа қӯшиш намоянд” [5, с. 44]. Ин имкон медиҳад, ки доир ба тағиیرёбии мушаххаси кори телевизион, навшавии вазифаҳои иҷтимоӣ, тағироти жанру форматҳои телевизионӣ ва дигар навгониҳои марбут ба он сухан ронем.

Тағиирёбии маҳсусиятҳои техникии телевизионро бо таъсири ҷараёни ҷаҳонишавӣ (канвергентӣ) ва интегратсионӣ олимони соҳа чунин муайян намудаанд:

- гузариш аз мономедиа ба мултимедиа (ҷаҳонишавӣ);
- табдили номи анъанавии медиа – воситаҳои ахбори омма (ВАО) ба воситаҳои иртиботии омма (ВИО);
- дар натиҷаи рушди босуръати технологӣ ва бо ҳам омехташавӣ муттаҳидгардӣ ба амал омада, ба пайдоиши хизматрасонии мултимедиявӣ (ҷаҳонишавӣ) ва шабакавӣ овардааст;
- ҷараёни оммавигардии ҷомеа пуркуват мегардад, ки ба ин воситаҳои иртиботии омма фаъолона мусоидат мекунанд;
- “журналистикаи мардумӣ” пайдо ва таъсираш ба ҷомеа пурзур шуда, он ба паст шудани талаботи стандартии касбият дар журналистика мегардад;
- намуди нави муошират, муоширати интерактивӣ тавассути технологияи рақамӣ ба шакли бозгашт амал мекунад, ки тарзи кори байни воситаҳои ахбори оммаро тағиир дода, ба дарки истеъмолкунандагон дар бозори иттилоотӣ меорад;
- таъсири истеъмолкунандагони маҳсулоти медиавӣ пурзур гардида, то ба истеҳсолкунандагон мерасад;
- дар соҳаи медиа намуди нави эҷоди конвейерӣ бартарият пайдо мекунад;
- ҷараёни ҷаҳонишавӣ бо назардошти истифодаи технологияи рақамӣ тарзи паҳнкунии маводи иттилоотиро тағиир медиҳад;
- мағҳум ва намудҳои маҳсулоти таблиғотӣ ва брендӣ як падидай ҷудонопазири воситаҳои ахбори омма мегарданд;
- муҳити иттилоотӣ ва муоширатӣ бо таъсири технологияи рақамӣ дар тағиир буда, қоидаҳои нави бозиро ба соҳторҳои тиҷоратии воситаҳои ахбори омма пешниҳод мекунад [9, с. 49-50].

Бо таъсири ин ҷараёнҳо табдилёбии таъйиноти телевизион аз ҷиҳати физикӣ ба амал меояд. Ҳусусиятҳои телевизионро аз замони пайдоиш олимони соҳа 5 намуд муайян кардаанд:

- дар ҳама ҷо мавҷуд будан – қобилияти интиқоли мавҷҳои (алоқаи) телевизионии аз тарафи телевизор қабулшаванда ба ягон нуқтаи фазо (дар нуқтаҳои пахши мавҷпахшкунҳо ва моҳвораҳо);
- экранӣ – усули интиқоли иттилоот дар шакли тасвири ҳаракаткунанда ва садои ҳамроҳшуда;
- ҳамзамонӣ – мустақил будани тамошо ва намоиш, пешниҳоди намоиши телевизионӣ;
- фаврият - қобилияти эҷод ва пахн кардани паёмҳои ғайримуқаррарӣ ё қобилияти телевизион, ки воқеаро ҳангоми рӯх доданаш дар шакли аудовизуалий пешниҳод мекунад (пахши мустақим);
- шахсиятсозӣ - алоқаҳои миёнаравӣ - шахсии муаллиф, баранда, меҳмон, қаҳрамони барномаи телевизионӣ бо тамошобинони телевизион муайян кардани ин маълумот бо шахсияте, ки бо он муошират мекунад [9, с. 53].

Дар телевизион ин маҳсусиятҳо мухим буда, вобаста ба он вижагиҳои дигар амсоли ифодакунандагӣ, сохторӣ, одоб ба миён меоянд. Аммо дар раванди табдилёбӣ дар зери таъсири технологияҳои наъ ва шароити истеҳсолӣ номгӯи ҳусусиятҳои хоси телевизион вусъат меёбанд. Дар шароити имрӯза телевизион чунин ҳусусиятҳои наvro соҳиб гаштааст:

- шабонарӯзӣ;
- бисёршабакавӣ;
- бисёрфункционалӣ;
- интерактивӣ;
- универсалӣ.

Ҳар яке аз ин маҳсусияти телевизион ҷавобгӯи ниёзҳои муайяни бинандагон мебошанд. Дар охири солҳои 1990 ва аввали 2000-ум ҳоҳиши бештари вақти ҳолигии худро дар назди телевизион гузаронидани бинандагон ба пахши шабонарӯзии барномаҳои он овард. Ин ҳолат талаби таҷдиди барномасозиро ба миён гузошт. Агар пештар барномаҳои шабакаҳои телевизионӣ соати 6⁰⁰ оғоз гардида, соати 00⁰⁰ ба анҷом мерасид, бо шурӯи пахши шабонарӯзӣ барномаҳои маҳсуси шабона ба вучуд омаданд.

Баъди гузариш аз формати алоқаи аналогӣ ба рақамӣ ва рушди дастрасии васеъ ба Интернет бисёршабакавӣ ба миён омад. Ин технология сифати пахши барномаҳоро баланд бардошта, дастрасии бинандагонро ба шабакаҳои зиёд ва талаботашонро аз хизматрасониҳои васеи муосири шабакаи телевизионӣ қонеъ мегардонад. Бисёршабакавӣ инчунин ба бинанда доираи васеи хизматрасониро мухайё намуда, вазифаи нави телевизион – бисёрфункционалиро ба миён овардааст. Акнун телевизион танҳо фиристонандай иттилоот нест, вай мисли Интернет вазифаҳои зиёди функционалӣ серфинг, телефония, телебанкинг, зангҳои конфронт, видеоконфронт, назорати видеой, хидматҳои видеой, 4D, амнияти хона ва ғайраро иҷро мекунад. Масалан, дар асоси маҳсусияти интерактивӣ хизмати иловагии дар вақти воқеӣ дар

экраны телевизион якчоя шудани видеои воеӣ бо унсурҳои виртуалии 4D ба миён омадааст.

Пештар интерактивӣ ҳамчун намуди алоқаи баръакс бо аудитория – телефон кардан ба студия ва мактуб навиштан ба редаксия фахмида мешуд, аммо барои интерактивии пурра алоқаи мутақобилаи ВАО ва аудитория зарур аст.

Интерактивӣ, аз як тараф, вазифаи дастгоҳҳои қабулкунандаи суроғавӣ (аз приставкаҳои рақамии алоҳида ё дарунсоҳт, смарт-телевизор, дастгоҳҳои мобилий) тавассути Интернет бошад, аз ҷониби дигар, он ба истеъмолкунанда имкон медиҳад, ки аз иттилоот қонеъ гардад, маълумоти ҷолибо мустақилона ҷустуҷӯ ва коркард намояд, фикрашро баён қунад. Ҳолати интерактивӣ на танҳо бинандаро бо иттилоот таъмин мекунад, балки ба ў имкон медиҳад, ки онро шарҳу эзоҳ низ дихад.

Алоқаи интерактивӣ ҳамчун маҳсусияти нави телевизиони мусир дар таъмини самарабахши муюшират бо бинандагон воситаи асосӣ аст. Дар телевизиони интерактивии рақамӣ истилоҳи “viewser” истифода мешавад (viewer - назораткунанда + user - истифодабаранда). Ин як намуди нави тамошобин аст, ки муколама ва шаклҳои гуногуни ҳамкориро аз телевизион талаб мекунад (муоширати зинда дар барномаи мустақим, посух ба шарҳҳо дар Интернет, истифодаи замимаҳои интерактивӣ), аммо дар айни замон, кӯшиш мекунад, ки танҳо ҳамчун назораткунанда бοқӣ монад. Яъне, тамошобини мусир ҳуқуқи интихоби дараҷаи фаъолият ва иштироки худро нигоҳ медорад ва дар ин ҳолат телевизионро лозим аст, ки ба бинанда имконоти гуногуни гирифтани маълумотро пешниҳод қунад. Замоне расидааст, ки телевизион ба системаи интерактивӣ, яъне интернет-телевизион гузарад. Он ба истифодабаранда имкон медиҳад, ки вақти тамошои барномаҳои телевизиониро худ муайян намояд.

Консепсияи телевизиони интерактивӣ қодир аст, телевизиони интернетиро роҳандозӣ намояд, ки тарҳи он ҳанӯз дар тартиби тестӣ кор мекунад. Ҳусусиятҳои телевизиони интерактивии интернетӣ чунин аст:

- идоракуни бастаи обунаи ҳар як истифодабаранда;
- қобилияти танзим кардани интерфейс;
- ҳифзи мундариҷаи барномаҳои телевизионӣ дар ҳама сатҳ;
- пахши шабакаҳо дар формати баландсифат;
- намоиши барномаҳои телевизионӣ, аз ҷумла мавзуи интерфейсии истеъмолӣ “Барномаи электронии намоиш”;
- вазифаи сабти пахши телевизион;
- ҷустуҷӯи намоишҳои телевизионии гузашта барои тамошо;
- функцияи таваққуф барои шабакаи телевизионӣ дар вақти воеӣ;
- бастаи инфириодии шабакаҳои телевизионӣ барои ҳар як истифодабаранда;
- имконияти ташаккули мустақил аз ҷониби истифодабарандай барномаҳои интиқолӣ. Инҳо вазифаҳои мебошанд, ки аллакай дар телевизиони интернетӣ иҷро шудаанд. Тахмин кардан мумкин аст, ки дар оянда истеҳсолкунандағон ин вазифаҳои нави телевизионро аз худ мекунанду интерактивӣ ҳамчун вазифаи асосии телевизион мегардад. Ин

аз он шаҳодат медиҳад, ки бо мурури замон телевизион ба технологияи универсалий табдил меёбад [10, с. 212-213].

Ҳамин тариқ, телевизион имрӯз технологияи рақамии универсалиро пешниҳод карда, истеҳсол ва пахши маводи иттилоотиро бо иштироки бинанда таъмин менамояд. Албатта, доираи вазифаҳои функционалии телевизион ва имкониятҳои он вобаста ба пешрафти технологияи чомеа ва талаботи мушаххаси тамошобин пайваста васеъ мегардад.

Дар шароити рушди фаъолонаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ ва таъсири ҷараёни конвергентиву интегратсионӣ табдилшавии табииати технологи телевизион ба амал меояд. Минбаъд дар баробари вазифаҳои анъанавӣ, вобаста ба инъикоси маҳсусияти телевизион ҳамчун дастгоҳи мусавири технологӣ вазифаҳои нав илова мегарданд. Ин вазифаҳо гоҳо ба ҳам омезиш ёфта, иҷројашон муносибати ҷандрасонаиро меҳоҳад. Ҷунончи муҳаққиқ М. Муродов менависад “муносибат бо воситаҳои техниқӣ амали бандубости наворӣ, ранг, коркарди компьютерии аксҳо, аниматсия, инфографика, овоз, нисбатан дигаргун ва мураккабтар шудааст. Ҳамаи ин воситаҳои тасвири воқеиву бадеъ озодона дар ВАО истифода мешаванд ва ба ҳам омезиш меёбанд” [6, с. 260].

Телевизион бо вазифаҳои нави дастрасии шабонарӯзӣ, бисёршабакавӣ, бисёрфункционалӣ, интерактивӣ, универсалий боз ҳам маъруфияти васеъ ва талабгори бештар пайдо намуда, бо хусусияти нави хеш ҳамчун воситаи иртиботи оммавӣ дар байни дигар воситаҳои аҳбори омма мавқеи калидиро ба даст хоҳад овард. Ҳамчунин хусусиятҳои нав имкон медиҳанд, ки дар телевизион вобаста ба талаботи тағирёбанди бинандаҳо усулҳои нави манфиатовари ҳамкорӣ ба роҳ монда шаванд. Ин ҳама хусусиятҳо дар шароити конвергенсия бо таври назаррас ба тағирёбии вазифавӣ, соҳторӣ, хусусиятҳои ифодакунандагӣ ва имкониятҳои истеҳсолии телевизиони мусавир таъсир мерасонад. Муайян намудани тағирёбии вазифаҳои иҷтимоии телевизион дар шароити конвергенсия бо сабаби технологӣ, дигаргуниҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии замон, вобаста ба робита бо муштариён (бинандагон) дар замони мусавир хеле муҳим мебошад.

Барои қонеъ гардонидани талаботи тамошобинон ба маводи телевизионии босифат мебояд вазифаҳои мушаххаси журналистики телевизион иҷро шаванд, ки он мавқеи телевизионро ҳамчун як ниҳоди иҷтимоӣ муайян менамояд. Бо ин вазифаи иҷтимоӣ ва уҳдадории касбии журналисти телевизион, ҳамчун миёнрави иттилоотӣ байни дигар ниҳодҳои иҷтимоӣ ва аудитория ба миён меояд. Ин аст хусусиятҳои функционалии телевизион – иттилоърасонӣ, ки ба ташкили аудитория ва ба шаклдарории дарки воқеати рӯз мусоидат мекунад.

“Функцияи иҷтимоӣ фаъолияти касбияти журналистро дар доираи мақсад ва вазифаҳои муайян мекунад. Аз ин рӯ, барои воситаи аҳбори оммаи алоҳида вазифаҳои иҷтимоӣ ҳамчун тарҳи намунавӣ ва меёри ҳадафҳои журналист амал мекунад. Вазифаи иҷтимоии журналистики телевизион ҳамеша ҳадафи журналисти ин соҳаро муайян мекунад, зоро ҳар як намоиши телевизионӣ ба рафтори тамошобинон таъсири муайян мерасонад” [2, с. 72]. Фаҳмидани вазифаҳои иҷтимоии телевизион ҳамчун

воситай муюширати омма ба журналисти телевизион имкон медиҳад, ки чой ва вазифаҳои касбии хешро аниқ муайян кунад. Журналист имкон пайдо мекунад, ки иттилоотро дар доираи вазифаҳои иҷтимоии телевизион таҳлил ва баҳо дода, на танҳо ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ, балки дар ба вучуд овардани он таъсир расонад. Инчунин, аз як тараф, манфиати тамошобинонро ба назар гирад, аз тарафи дигар вазифаҳое, ки роҳбарияти телевизион ба миён гузоштааст. ичро кунад.

Донистани вазифаҳои иҷтимоии телевизион ба журналист имкон медиҳад, ки ҷадвали пахш, интихоби жанр, формат, ташаккули соҳт ва мазмуни барномаҳои телевизиониро мувофиқ ба талаботи касбӣ дуруст ба роҳ монад. Дарки вазифаҳои иҷтимоии телевизион ба журналист имкон медиҳад, ки бо бинанда ҳамкории судманд намуда, майлу ҳоҳиши ӯро ба назар гирад, шароити заруриро барои истеҳсоли маводи телевизионӣ дар фазои ВАО таъмин намояд.

Ҷавҳари фаъолияти журналистикаи телевизион талаботи гуногунҷабҳаи иттилоотӣ ва иҷтимоии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, дар телевизион вазифаҳои гуногун ба якборагӣ ичро мешаванд. Ин шаҳодати фаъолияти бисёрфункционалӣ ва пешниҳоди маводи гуногуни телевизионӣ мебошад. Мутахассисон ҳафт вазифаи иҷтимоии телевизионро муайян кардаанд:

1. Иттилоотӣ – таъмини аҳолӣ бо иттилооти иқтисодию сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ;
2. Фарҳангӣ-тарбиявӣ – тавассути усули гуфтугӯ ва дараҷаи маърифати иштирокчиёни воқеа, маҳсусан барандаҳои телевизион ба фарҳанг ва арзишҳои фарҳангӣ ҷалб намудани аҳолӣ;
3. Муттаҳидӣ – ба ҳам овардани бинандагон новобаста ба фарқиятҳои миллӣ, нажодӣ, динӣ, иҷтимоӣ, пурзур намудани арзишҳои умумӣ (умумииинсонӣ, умумимиилӣ ва ғайра), мухокимаи роҳҳои ҳалли проблемаҳои умумӣ ва истодагарӣ ба амалҳои хафнок барои ҷомеа;
4. Иҷтимоӣ-педагогӣ – ҳамроҳ шудан ба ин ё он низоми таъсиргузорӣ ба аҳолӣ, тарғиби тарзи ҳаёти солим дар кишвари мушаххас бо маҷмӯи арзишҳои сиёсӣ, ахлокӣ ва динӣ;
5. Раънамоӣ – ҳидоят намудани аҳолӣ ба амалҳои созанда (масалан, телевизион ташаббускори ин ё он аксияи ҷамъиятӣ мегардад);
6. Таълимӣ – ба аудитория расонидани донишҳои гуногун;
7. Фароғатӣ – таъмини истироҳати тамошобинон.

Ҳусусиятҳои классикии низоми вазифаҳои журналистикаи телевизион имкон овардааст, ки чунин вазифаҳои телевизион муайян гарданд: иттилоотӣ, фарҳангӣ, ҷамъиятӣ, сиёсӣ, таълимӣ ва фароғатӣ.

Ҳамаи ин дар дараҷаҳои гунонун дар телевизиони мусоир ичро мешавад, аммо дар шароити имрӯзай воситаҳои электронии ахбори омма самтҳои нав пайдо шудаанд, ки аз журналистони телевизион иҷрои уҳдадориҳои дигарро талаб мекунад. Ғайр аз ин, фаъолгардии талаботи истеъмолии тамошобин, зиёд шудани имконоти интерактивии телевизион, пайдо шудани намудҳои нави ҳамкорӣ бо тамошобин ва иштироки бевоситай ў дар барномаҳои телевизионӣ рисолати телевизионро зиёд намудааст. Имрӯз вазифаҳои иҷтимоии журналистикаи телевизион васеъ гардидааст.

Хусусияти интерактивии телевизион имкон медиҳад, ки ҳамкории муфиди дутарафа бо истифодабарандагон ва гуфтугӯ бо аудиторияро таъмин намояд. Ин вазифаи иҷтимоии журналистикаи телевизионро ҳамчун воситаи иртибот пурра мекунад. Дар замони мусосир тавассути телевизион ҳамкории дутарафаи гуногун бо тамошобинон имконпазир гардидааст. Аз ҷумла ба студия телефон кардан, пурсишҳо, викторинаҳо, овоздиҳӣ, иштирок дар шоуи воқеӣ, СМС-и чиптаҳои онлайнӣ, бозиҳои интерактивӣ ва бозиҳои дигар. Ҳамаи ин шаҳодати майли тамошобинон ба намудҳои иртиботи телевизионӣ аст. Ҳама гуна иштироки аудитория дар намоишҳои телевизионӣ ҳавасмандии тамошобинро зиёд намуда, маъруфияти барномаҳои телевизиониро таъмин менамояд.

Дар асоси фаъолона истифода бурдани имкони иштироки тамошобинони зиёд дар барномаҳои телевизионӣ, боз як вазифаи иҷтимоии телевизионро муайян намудан мумкин аст. Ин вазифа, асосан ба қаҳрамонҳои лоиҳаҳои телевизионӣ вобаста буда, хусусияти муаррифӣ ва худидоракунӣ дорад. Ин ба шахсоне, ки ҳоҳишманди нишон додани тавонӣ ва маҳорати худ дар телевизион ҳастанд, вобаста аст. Ин функция дар барномаҳои шоуӣ, озмунӣ бештар иҷро мешавад.

Имрӯз истехсоли маводи телевизионӣ ба омили иқтисодӣ низ алоқаманд аст. Ин дар телевизион вазифаи нав – иқтисодиро ба вучуд овардааст. Барои истехсоли маводи телевизионӣ ҳатман маблағ истифода мегардад, журналисти телевизион дар баробари эҷод ба масъалаи иқтисодӣ низ мутаваҷҷеҳ мегардад.

Хулоса, тағйирёбии технологӣ ва вазифавии телевизион ба ҷараёни эҷодии истехсоли маводи телевизионӣ таъсири ҷиддӣ расонидааст. Ҳоҳиш ва талаботи тамошобин журналисти телевизионро водор мекунад, ки ба навсозии мазмун ва ороиши маводи телевизионӣ аҳамияти ҷиддӣ дихад. Имконоти технологӣ боиси васеъ истифода бурдани воситаҳои мултимедӣ ва ҳамкории интерактивӣ бо аудитория ваҷҳи таъсиррасонии ҷиддӣ ба системаҳои техникиву эҷодии телевизион гардидааст. Замони мусосир дар назди журналистон ва кормандони техникии телевизион вазифаҳои нави эҷодиву технико мегузорад, ки иҷрои инҳо ба қасбият вобастагии амиқ доранд. Барномаҳои ғайрикасбирио қасе тамошо намекунад. Вақти он расидааст, ки барномаҳои телевизионӣ дар сатҳи қасбӣ, мувоғиқ ба талаботи замон, майлу ҳоҳиш ва диду маърифати тамошобинон таҳия карда шаванд.

Адабиёт

1. Ильченко, С. Н. Трансформация жанровой структуры современного отечественного телеконтента: актуализация игровой природы телевидения: Автореф. дис. д-ра филол. наук. М., 2012. – 44 с.
2. Кузнецов, Г. В. Телевидение и общество // Телевизионная журналистика: Учебник / Под ред. Г. В. Кузнецова, В. Л. Цвика, А. Я. Юровского. 4-е изд., исп. и доп. М.: Высшая школа, 2008. – 340 с.
3. Муқим, Ҷ. Журналистикаи чандрасонай / Ҷ. Муқим. – Душанбе, 2019. – 168 с.

4. Муъминчонов, З. Телевизиони “Пойтахт” меваи Истиқлол/ З. Муъминчонов. – Душанбе, 2016.– 135 с.
5. Муминджонов, З. Эволюция Таджикского телевидения в годы независимости/ З. Муминджонов – Душанбе, 2021.– 336 с.
6. Муродов, М. Журналистикаи чандрасонай: масъалаҳои омӯзиш ва омодасозии мутахассисон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Силсилаи филология. – 2013. – №4/3 (113). – С. 259–263.
7. Муродӣ, М. Асосҳои эҷоди рӯзноманигор / М. Муродӣ, О. Салимзода – Душанбе, 2022. – 360 с.
8. Универсальная журналистика. – М.: Аспект – пресс, 2016. – 408 с.
9. Уразова, С. Л. Мультимедийность рынка как критерий компетенций журналиста // Новые медиа в гуманитарном образовании: Электронный сборник статей к научно-практической конференции / Под ред. М. С. Корнева. М.: РГТУ, 2013.– 230 с..
10. Хлызова, А. А. Интерактивность как новое свойство современного телевидения // Журналистика в 2014 году. СМИ как фактор общественного диалога: Сб. материалов международной научно-практической конференции. М.: МедиАМир; ф-т журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова, 2015.
11. Шестеркина, Ю. П. Современные подходы к формированию структуры жанров телерадиожурналистики // [Электронный ресурс]. — Режим дос-упа: <http://www.ipk.ru/index.php?id=2115> (дата обращения: 14.01.2023).
12. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи муассисаҳои давлатии телевизионҳои “Варзиш”, “Синамо” ва Академияи воситаҳои ахбори омма [манбаи электронӣ]. Низоми дастрасӣ mfa.tj/tg/mfin/pajomho-va-sukhanronihoi-prezi-dent (санаи муроҷиат 19.01.2023).

**Муъминджонов Зулфиддин,
Меликузиеv Икбол**

НОВЫЕ ФУНКЦИИ СОВРЕМЕННОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ

В статье описываются новые функции современного телевидения в сегодняшнее время развития информационно-коммуникационных технологий. С широким распространением Интернета и превращением его в основное средство коммуникации традиционные средства массовой информации перешли на новый этап, появились новые виды и методы технического, организационного, производственного и экономического сотрудничества с заказчиками. Благодаря этому электронному средству массовой информации наиболее доступное телевидение адаптировалось к этим изменениям, и его деятельность заключается в предоставлении потребителям различных способов вещания, высокого качества изображения, появились новые виды телесмотрения, возможности воздействия на эфир и другие цифровые технологии.

Автор статьи, изучая научные труды ученых в данной области и принимая во внимание бурное развитие информационно-ком-

муникационных технологий, пришел к выводу, что в современное время благодаря новым информационно-коммуникационным технологиям телевидение с новыми функциями круглосуточный доступ, мультисетевой, многофункциональный, интерактивный и универсальный, вероятно, обретет еще большую популярность и спрос у современной аудитории. Телевидение, с его новыми возможностями, как средство массовой коммуникации может занять ключевое место среди других средств массовой информации. Кроме того, эти новые функции позволяют телевидению реализовывать другие выгодные методы взаимодействия в зависимости от меняющихся потребностей зрителей.

В конце статьи подчеркивается, что все вышеперечисленные особенности в условиях конвергенции существенно влияют на функциональные, структурные, выразительные особенности и производственные возможности современного телевидения.

Поэтому очень важно определить изменение социальных функций телевидения в условиях конвергенции в связи с технологическими, экономическими, социальными и культурными изменениями времени в зависимости от взаимоотношений с потребителями (зрителями).

Ключевые слова: технология, интерактивность, телевидение, Интернет, журналист, профессионализм, мультимедиа, конвергенция, зритель, цифровые технологии, коммуникация, средства массовой коммуникации.

**Muminjonov Zulfiddin,
Meliquziev Iqbol**

NEW FEATURES OF THE MODERN TELEVISION

In this article are described the new functions of modern television in contemporary time of the development of information and communication technologies. With the wide spread of the Internet and its transformation into the main means of communication, traditional mass media have moved to a new stage, new types and methods of technical, organizational, industrial and economic cooperation with customers have appeared. Due to this electronic medium, the most accessible television has adapted to these changes, and its activity is to provide watchers with various ways of broadcasting, high quality images. There are new types of television viewing, the possibility of influencing the air and other digital technologies.

The author of the article, studying the scientific works of scientists in this field and taking into account the rapid development of information and communication technologies, came to the conclusion that in modern times, due to new information and communication technologies, television with new functions has round-the-clock access, multi-network, multifunctional, interactive and versatile is likely to gain even more popularity and demand from today's audience. Television, with its new possibilities, as a means of mass communication can take a key place among other mass media. In addition, these new features allow the television to implement other beneficial methods of interaction depending on the changing needs of viewers.

At the end of the article, it is emphasized that all of the above features in the conditions of convergence significantly affect the functional, structural,

expressive features and production capabilities of modern television. Therefore, it is very important to determine the change in the social functions of television in the context of convergence due to technological, economic, social and cultural changes of the time, depending on the relationship with viewers.

Keywords: convergent, technologies, interactivity, television, Internet, journalist, professionalism, multimedia, conversion, viewer, digital technologies, mass media.

ТДУ: 81точик+002+07+008+37точик+9точик

Ҷўраев Мирзоалий

МАСЪАЛАҲОИ МАҚОМИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ ДАР РӮZNOMAИ «ОВОЗИ ТОЧИК»

Дар мақола дар асоси омӯзиши таҳлили маводи рӯзномаи «Овози тоҷик» дар солҳои бистуми асри XX масъалаҳои мақоми забони тоҷикӣ дар минтақаҳои тоҷикнишини Ҷумҳурии Узбекистон мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст.

Соли 1924 дар Осиёи Миёна тақсимоти ҳудуди миллӣ гузаронида шуд, ки пас аз он қисме аз тоҷикон дар як воҳиди маъмурӣ – Ҷумҳурии Муҳтори Тоҷикистон сарчамъ омада, қисми дигар (ба назари муҳакқиқон қисми бештари онҳо) бевосита дар ҳудуди ҶШС Узбекистон монданд. Маҳз вазъи ҳамин қисми бештари тоҷикон ва забони модариашон дар солҳои бистуми асри XX нигароникунанда буд, ки он дар маводи рӯзномаи «Овози тоҷик» инъикос гардидааст.

Солҳои бистуми асри XX ақидаи пантуркистӣ натанҳо роиҷ, балки ҳукмфармо буд, мавҷудияти тоҷикон ва забони тоҷикиро ҳадалимкон инкор карданӣ мешуд. Он тургароёне, ки дар мансабҳои гуногуни давлатию ҳизбӣ ифои вазифа менамуданд, бо ҳарроҳу восита монеъ мегардидаанд, ки тоҷикон ба забони модариашон таҳсил намоянд, коргузории идораҳо ба забони модариашон ба роҳ монда шавад, ҷаласаю ҷамъомадҳо ба забони тоҷикӣ гузаронида шаванд.

Ин вазъияти ногувор боиси ташиши изтироб ва гоҳҳо эътирози мардуми бүмӣ гардид. Онон дар ин ҷода аз ҳар гуна имкониятҳои барояшон дастрас, ба вижса аз ягона минбари оммавие, ки он солҳо вучуд дошт, яъне саҳифаҳои матбуоти даврӣ васеъ истифода бурда, ҷиҳати ислоҳи хатою камбудиҳо ва барқарор намудани озодијо адолат овози худро баланд намуданд.

Нидоҳои мазкур дар рӯзномаи «Овози тоҷик» васеъ ифода ёфта, нақши рӯзномаро дар инъикоси масъалаҳои забони тоҷикӣ ва баланд бардоштани мақоми он дар ҷомеа бориз намудааст.

Калидвоҷаҳо: забони тоҷикӣ, «Овози тоҷик», рӯзнома, матбуот, тоҷикон, тақсимоти ҳудуди миллӣ, пантуркизм, забони модарӣ, таҳсил, коргузории идораҳо, минтақаҳои тоҷикнишин, солҳои бисти асри XX.

Забони шевою гуворои тоҷикӣ таърихи бою рангин дорад ва дар тӯли садсолаҳо барои миллати кӯҳанбунёди тоҷик бо тағиироту таҳаввулот забони ягона ва меъёр гардидааст. Ҳарчанд дар мавриди

пайдоиши забони тоҷикӣ андешаҳо мухталифанд ва гоҳе муғризонау ғайриилмӣ садо медиҳанд, аммо академик Бобоҷон Ғафуров баҳсу мунозираҳои ғайриилмиро дар ин ҳусус қотеъона рад намуда, афзудааст: «Ин забон ду-се аср пеш аз истилои араб не, чунонки бавзе муаллифон менависанд, балки якуним ҳазор сол пештар ба вуҷуд омада, ёдгориҳои хаттии он ба асри V1 пеш аз милод рафта мерасад» [3, с. 510].

Яке аз он ёдгории қадимтарину пурарзиши ирки ориёй, аз ҷумла тоҷикон китоби муқаддаси зардуштиён – «Авесто» мебошад, ки аз замонҳои қадим соҳибхату соҳибзабону бомаърифатии онро бозгӯ мебошад. Дар он замоне, ки тоҷикон ҳазорон катибаҳо доштанд, зимни икрори адиби туркнажоди асри X1 Юсуф Балосуғунӣ, ҳалқҳои ҳамсоя акнун аввалин катибаи ҳудро эҷод кардаанд: «Дар дasti хирадмандони ҷаҳон ҳазорон катибаҳои арабиву тоҷикӣ гаштугузор намуданд, вале ин аввалин китобест, ки туркон аз он садои забони хешро гӯш меандозанд» [12, с. 94]. Ин нукта зарурат ба шарҳу тавзехе надорад.

Зимни эътирофи кулли донишмандон ҳанӯз дар асри X забони мардуми маҳаллии як минтақаи бузург дар аҳди Сомониён арҷгузорию таҳтнишин гардонида шуд. Забони тоҷикӣ (порсӣ, дарӣ) бо салобату ҳашамат ва шевоиаш ҷунон дар дилу дидай мардум ҷой гирифт, ки пас аз сукути салтанати он ҳонадони бузург мавқei афзалияту пешсафиашро дар давоми қариб ҳазор соли минбаъда дар минотики паҳновари Ҳурносу Мовароуннаҳр нигаҳ дошт. Барои қавму ҳалқиятҳои дигар боиси ифтихор буд, ки забони тоҷикиро аз ҳуд кунанд, бо ин забон мутакаллим гарданд. Дар муддати садсолаҳо забони тоҷикӣ (порсӣ, дарӣ) ҳамчун забони шеър, илм, адабиёт ва сиёsat дар минтақаи беканори Осиёи Миёна, Эрону Афғонистон ва фароҳтар аз он мавқei устувор дошт.

Мавқeuо мартабаи онро Бобоҷон Ғафуров дар асрҳои миёна ҷунун арзёбӣ кардааст: «Забони форсӣ нафақат барои мардуми тоҷик ва форс, инҷунин барои ҳалқҳои гуногуни ин нуқоти Шарқ–курдҳо, афғонҳо, ҳиндӯҳо, мардуми туркзабони Озарбойҷон, Осиёи Хурд ва Мовароуннаҳр дар ибтидои асрҳои миёна (ва аксаран баъдтар ҳам) забони асосӣ ва забони асосии (ва ҳатто ягонаи) адабиёti хаттӣ ба шумор мерафт» [4, с. 430].

Ҳарчанд пас аз шикасти давлати Сомониён тоҷикон ҳамоно аксарияти миллӣ монда бошанд, аммо: «ҳамеша тоҷикон ақаллияти давлатӣ буданд, гарчи дар ҳамаи давлатҳои Осиёи Миёна аксариятро ташкил медоданд. Аксарияти аҳолӣ буданашон устувории забонашонро дар илм, адабиёт ва давлатдорӣ таъмин кард» [15, с. 133].

Дар тӯли қарнҳои минбаъда мавҷуд набудани давлати миллӣ ҳам ба тоҷикон ва ҳам ба забони модариашон таъсири манфӣ гузошт. Шукуӯҳу шаҳомате, ки забони тоҷикӣ дар замони давлатдории Сомониён ба ҳуд қасб карда буд, тадриҷан коҳиш ёфта, дар ибтидои асри бист ба ҳолати ногувор дучор омад. Танҳо бо шарофати соли 1924 ташкил ёфтани ҷумҳурии мухтор ва соли 1929 Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон забони тоҷикӣ аз нав эҳё гардида, рӯ ба рушду такомул ниҳод.

Дар ин зимн тақсимоти ҳудуди миллие, ки соли 1924 тариқи «табарӣ» сурат гирифт, аксарияти тоҷиконро берун аз марзи маъмурӣ бοқӣ гузошт ва барои онҳо давраи мушкилу сангинero баҳри хифзи ҳувияти миллӣ,

мақоми шоистай забони модарӣ дар таълимгоҳу муассисаҳои давлатӣ ва гайра ба миён овард.

Ба ин минвол, дар шароити солҳои бистуми асри бист масъалаи забон ба масъалаи сиёsat табдил ёфт. Он сиёsatи ошкору ниҳоне, ки асрҳои қабл нисбат ба тоҷикону забони модариашон пеш бурда мешуд, баъди тақсимоти худуди миллӣ дар манотиқи фарохи тоҷикнишини таркиби бевоситаи Ӯзбекистон идомаи мантиқӣ дида, зимни гузоришномаи Шириншоҳ Шоҳтемур тақвияти бештаре ёфт. Тавре ӯ таъқид менамояд: «забони тоҷикӣ баъди тақсими Осиёи Миёна ба таъқиби боз ҳам бераҳмонатар дучор шуд» [5, с. 20].

Дар тамоми мінтакаҳои тоҷикнишин, баҳусус шаҳрҳои бузурги Самарқанду Бухоро, Ҳуҷанду Конибодом, Ҷусту Косон ва гайра бо роҳу воситаҳои гуногун истифодаи забони тоҷикиро дар идораву таълимгоҳҳо ба таври сунъӣ манъ менамуданд. Агар дар Самарқанд пойтахти Ӯзбекистон шудани онро баҳона пеш оранд, дар Бухорою Ҳуҷанд ва шаҳру навоҳии дигари тоҷикнишин дар таркиби Ӯзбекистон буданро сабаб меоварданд.

«Як «корманди маориф», ки яке аз роҳбарони намоёни маорифи ҳалқ ҳисоб мешудааст, аз фаъолияти «таблиғоти»-и худ, ки бар зидди мактабҳои тоҷикӣ равона гардида буд, чунин ҳисбот додааст: «Ман дар байни муаллимони самарқандӣ ташвиқот бурда, муваффақ шудам, ки онҳоро ба ӯзбекӣ гардондани мактабҳо розӣ намоям. Ба ҳар ҳол барои тоҷикон 5 мактабро бокӣ ҳоҳем гузошт. Тадриҷан, дар тӯли як сол метавонем ҳамаи мактабҳоро ӯзбекӣ гардонем» [20, с. 95].

Ё худ дар шаҳри дигари тоҷикон – Ҳуҷанд раванди таҳсил дар мактабҳои тоҷикӣ то солҳои 1926-27 на ба забони модарӣ, балки ба забони ӯзбекӣ ҷараён дошт [21, с. 188].

Солҳои бистуми садаи бист масъалаи мақоми забони модарӣ барои мардуми тоҷик аҳамияти фавқулода бузургеро касб кард. Баҳусус барои тоҷиконе, ки бевосита дар ҳайати Ӯзбекистон монданд, масоили забон ба масъалаи ҳаёту мамот, ҳамчун миллати хос бокӣ мондани онҳо табдил ёфт. Дар манотиқе, ки тавонистанд дифоъ аз забони модарӣ қунанд, ба ҳайси миллати ориёй мавҷудияти минбаъдаи хешро таъмин карданд ва дар маҳалҳое, ки забонро аз даст доданд, мансубияти миллиашонро низ дигар намуданд. Дигар ҳел ҳам намешуд, зеро мағҳумҳои он замон серистеъмоли «тоҷикони ӯзбекнамо» ва ё «ӯзбекони зӯракӣ» дер намепойиданд.

Дар он солҳои пур аз тазод ягона забони дароз, ягона воситаи холӣ кардани дофу дардҳои дил ва ягона додрасу додгоҳи тоҷикони муқими Ӯзбекистон рӯзномаи «Овози тоҷик» буд. Нақши рӯзномаи мазкур низ дар инъикоси ҳамаҷонибаи масъалаҳои мақоми забони тоҷикӣ ва ин тарик ҳифзу арҷузории он бузург аст. Мақолаҳои сершуморе, ки фарогири масъалаи мазкур мебошанд, аз саросари мінтакаҳои тоҷикнишини Ҷумҳурии Ӯзбекистон ва маҳсусан шаҳрҳои азими Бухорою Самарқанд, Ҳуҷанд ва гайра иншо гардидаанд. Онҳо на танҳо вазъи мавҷударо инъикос кардаанд, балки ҷиҳати ислоҳи ҳатоию камбудиҳо мусоидат намудаанд, ки ин аз нақши рӯзнома дар чомея шаҳодат медиҳад.

Яке аз масъалаҳои асосие, ки дар рӯзнома мавриди баррасӣ ва нигаронии ҷиддии тоҷикони муқими Ӯзбекистон қарор гирифтааст, таълиму тарбияи кӯдакон дар макотиб ба забони дигар мебошад. Аз шумораҳои аввал рӯзнома ба ин масъала аҳамияти ҷиддӣ дода, солҳои минбаъда низ мақолаҳои зиёде нашр намудаааст, ки он ҳама ифодагари то чӣ андоза муҳим будани раванди таълиму тарбия ба забони модарӣ дар боғчаю мактабҳо мебошанд.

Мақолаҳои М. Аминзода «Мактаб ба забони модарӣ» (Овози тоҷик. –1924. –14 июл), Т. Абдулҷабборзода «Макотиби ибтидоии мо бояд ба забони модарӣ шавад» (Овози тоҷик. –1925. –25 феврал), «Дарси тоҷикий лозим аст» (Овози тоҷик. –1925. –18 феврал), М. Аминзода «Масъалаи забон дар мактабҳои Бухоро» (Овози тоҷик. –1928. –12 август), М. Маҳмадиосуфзода «Мактаб ба забони модарӣ шавад» (Овози тоҷик. –1928. –1 август), Розикзода «Ба забони кӯдакон риоя кунанд» (Овози тоҷик. –1928. –3 октябр), Т. Н. «Як назар ба мактабҳои тоҷикии округи Самарқанд» (Овози тоҷик. –1928. –12 сентябр) ва ғайра ба масъалаи забони таҳсил дар мактабҳо баҳшида шудаанд.

Аз муҳтавои мақолаи зерини рӯзнома бармеояд, ки тоҷикон бояд дар маҳалҳои зисташон раванди таълимиро ба забони модарӣ ба роҳ монанд:

«Тоҷиконе, ки аз шаҳрҳо дур ва дар кӯҳистонҳо истиқомат доранд, ҷиҳати нарасидани матбуوت ва дур буданашон аз шаҳрҳо аз маориф лозима баҳрае набардоштаанд, маъзуранд. Аммо тоҷиконе, ки дар шаҳр истиқомат доранд, монанди Бухоро ва Самарқанд ва Ҳучанду Ӯротеппа ва Конибодому Исфара ва Чусту Косон, ки аксари аҳолии шаҳри онҳо забони одиашон тоҷикий аст, чӣ сабаб аст, ки забони одиашонро эътибор нокарда, ба рафиқи мо-узбекон тақлид намуда, дар мактабҳо ба ҷои забони модарӣ узбекиро омӯхтанд?...

Акунун, ҷаридаи «Овози тоҷик»-ро пояи аввалини маорифи худ дониста, овози худро баланд намуда мегӯем, ки эй омӯзгорони тоҷик! Саъӣ намоед, ки кӯдакон дар мактабҳо ба забони одиашон-тоҷикий биомӯзанд. Ва эй ҷавонони адиб! Ҳиммат кунед, ки рафиқонатон - ранҷбарони тоҷик, ки дар саҳро ва водиҳо ҳастанд, ба забони худашон мақола ва шеърҳо навишта, аз аҳамияти ҳукумати шурӯй ва фирқаи иштирокион огоҳ шуда, ба роҳи маърифат ва маориф шавқ гарданд» [1].

Рӯзномаи «Овози тоҷик» тавассути маводи сершумор тоҷиконро талқин менамуд, ки шарти асосии пешрафт омӯзиш ба забони модарӣ аст. Зоро таълим ба забони дигар машаққати бешуморе пеш меорад: «Ба мисли масали машҳур, ки офтобро бо доман пӯшонида намешавад, аксарин, яъне 75 фоиз талабагони шаҳри Самарқанд тоҷик будаанд.

Бо вучуди ин ҳама аксарияти фарзандони тоҷикон то ба ҳол ба забони узбекӣ таҳсил карда омадаанд, ки онон забони ӯзбекиро намедонанд. Аз ин сабаб муаллим мачбур мешавад, ки дарси таълим мекардагиашро тарҷума кунад, бо вучуди тарҷума кардан ҳам кӯдакон намефаҳманд» [9].

Дар он солҳои пурошӯб иддае, ки олудаю полуда ба мағкураи пантуркистӣ буданд, бо ҳар сабабу баҳона монеи пешрафти тоҷикон, истифодаи забони тоҷикий дар доираи васеъ мегардиданд. Дар маводи дигаре, ки вазъи таҳсили толибилимни тоҷикро дар Ҷумҳурии Ӯзбекистон, баҳусус дар шаҳри Бостонии Самарқанд ҳамаҷониба инъикос намуда, ба

қалами Комиссари маорифи Ҷумҳурии Узбекистон Муъмин Ҳұчаев тааллук дорад, сабабҳои накушодани мактабҳои тоҷикӣ ё бо забони модарӣ нарафтани раванди таълим воқеъбинона шарху тавзех дода мешавад.

Дар ибтидои мақола муаллиф аз төъдоди расмии тоҷикон (на воқеӣ, чунки төъдоди мазкур баёнгари ҳақиқат нест.-М.Ч.) дар Ҷумҳурии Узбекистон, ки «Аз рӯи далелҳои мавҷуда (китоби рафиқ Зеленский «Тақсими ҳудуди давлатӣ ва миллӣ дар Осиёи Миёна») дар Ҷумҳурияти Узбекистон 595 ҳазору ҷиҳози нафар тоҷик мавҷуд аст», ёдовар шуда, дар ин замона суоли дандоншикане пеш меғузорад, «ки барои ин миллати беш аз ним миллиун нуғусдор ҷанд мактаби дараҷаи аввал ва хонаи бачагон кушода шудааст?».

Дар идомаи мақола ба саволи мазкур ҷавоби воқеӣ дода, вазъи мавҷударо дар муқоиса бо миллатҳои дигари муқими Узбекистон ҷунин шарҳ медиҳад: «Ба ин савол метавон ҷавоб гуфт, ки дар тамоми Узбекистон 12 мактаб аст, ки он ҳам дар роюни муҳтори тоҷик Конибодом мебошад. Аммо дар шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Ҳуҷанд, Чуст ва дар ҷойҳои дигар, ки аксарияти аҳолиашон тоҷиконанд, ба забони тоҷикӣ ҳеч мактаб ва хонаи бачагон мавҷуд нест. Ҳол он ки, барои ҳафтдаҳ ҳазор иронӣ 16 мактаб ва барои 12 ҳазор тотор низ 16 мактаб мавҷуд аст. Вале яҳудони маҳаллӣ 15 мактаб ва қазоқон ва уйғурон ҳам мактабҳои маҳсусе доранд».

Тавре мушоҳида мегардад, барои тоҷикон вазъи тоқатфарсое ба вучуд оварда, онҳоро аз таҳсил ба забони модарӣ барқасданою муғризона дур мекарданд. Ин ҳолати ташвишвар норозигии мардумро ба миён оварда, Комиссариати маорифро водор намуд, ки мактабҳоро тафтиш намояду сабабу сабабгоронро ҷӯё шавад.

«Дар натиҷа маълум шуд, ки то қунун ба забони тоҷикӣ китобҳои мактабӣ мавҷуд нест. Ва дар бештарини ҷойҳо барои мавҷуд набудани мактаб, мавҷуд набудани китобҳои мактабиро сабаб нишон медиҳанд».

Муаллифи мақола ҳалқаҳои занчираи туркгароёнро ҷунин ифшо месозад, ки дар мактабҳо ба кӯдакони тоҷик забони дигарро мачбурий омӯзонда, дар сурат шикваю шикояти аҳолӣ набудани китобҳои дарсиро баҳона мекарданд. Маҳз баҳонаи набудани китобҳои дарсӣ боз сабаби гузоштани саддҳо дар пеши роҳи кушодани мактабҳои тоҷикӣ мегардид.

Тафтиш дар яке аз шаҳрҳои бузург ва бостонӣ – Самарқанд, ки бо ҳатою иштибоҳи ҳукumatмадорони давр дар он солҳо на пойтаҳти Тоҷикистон, балки Узбекистон қарор гирифта буд, гузаронида шуда, вазъиятро ҷунин инъикос мекунад: «Масалан, аҳолии шаҳри кӯҳнаи Самарқанд таҳминан ҳамаашон ба забони тоҷикӣ гап мезананд, ҷунки забони модариашон тоҷикӣ аст. Ҳол он ки дар ҳамаи мактабҳои шаҳри Самарқанд ба забони узбекӣ дарс гуфта мешавад.

МО беш аз 20 мактаби шаҳри кӯҳнаи Самарқандро тафтиш кардем. Масалан, мактаби рақами якум, ки дар гузари Күшҳавз аст, сад нафар шогирд дорад, ки аз онҳо фақат 28 нафар узбек буда, бокӣ ҳамагӣ тоҷик ҳастанд. Дар мактаби рақами 4 ва якум, ки ба шуъбаи вақф тааллук доранд, 112 нафар шогирд аст, ки аз онҳо фақат 4 нафар ўзбек буда, дигарон ҳамагӣ тоҷик мебошанд. Ҳамчунин мактаби рақами 12, ки дар гузари Раҷаб Амин аст, 90 нафар шогирд аст, ки тамоман тоҷик ҳастанд.

Ҳамчунин шогирдони мактабҳои дигар ҳам тамоман тоҷиканд. Ба ин гуна аксарияти шогирдонро дар ҳамаи мактабҳо тоҷикон ташкил медиҳанд».

Аёнро хотати баён нест. Тавре дида мешавад, дар бештар аз 20 мактаби шаҳр, ки мавриди тафтиш қарор гирифт, аксарияти муҳассилинро тоҷикон ташкил медиҳанд, аммо забони таҳсил узбекист. Суоли табиие пайдо мешавад, ки чаро ин иқдоми ғайриинсонӣ пеш гирифта шуд? Сабаб танҳо дар мавҷуд набудани китоби дарсӣ ё муаллимон нест! Зоро солҳои бистуми асри бист дар баробари тоҷикон дигар миллатҳои маскуни Ҷумҳурии Узбекистон, аз ҷумла ҳуди ўзбекҳо низ аз муаллимону китобҳои дарсӣ танқисӣ доштанд ва дар ин росто дастрас набудани китобҳои дарсӣ ё нарасидани муаллимон онҳоро маҷбур намекард, ки ба дигар забон, масалан русӣ таълим гиранд. Аммо тоҷикон маҷбур буданд, ки дар боғчаю мактаб забони узбекиро омӯхтаю бо ин забон таҳсил кунанд, вале дар муҳити оила бо забони модариашон гуфтугӯ мекарданд.

Ин ҷо, ғайр аз ин сабаби воқеӣ, омилҳои дигаре вучуд доранд, ки мақсадҳои аз ибтидо нопоку ғаразнок ва тарҳрезишударо бозгӯ мебошанд: «Дар вақти тафтиш ва сухбат бо шогирдон ва аҳолӣ маълум шуд, ки монеъҳои дигаре ҳам барои кушодани мактабҳои тоҷикӣ ва ҷалби бачагони тоҷик ба мактабҳо пайдо мебошанд. Ин аз ин иборат аст, ки дар миёни мардум ва шогирдон овозаҳои иғвогарона паҳн шудааст, ки ҳар касе ба забони тоҷикӣ дар мактаб хонад, баъд аз тамом кардани мактаб ба Душанбе фиристода ҳоҳад шуд».

Туркгароён ҷунин овозаҳои иғвоангезро на танҳо дар байни сокинони шаҳрҳои Самарқанду Бухоро, балки дигар минтақаҳои тоҷикнишин низ барқасдана паҳн намуда, монеъни таҳсил ба забони модариашон мегардиданд. Дар баробари ин, иддае аз кормандони масъули тоҷик, ки ба тори анқабутони туркгаро гирифтор шуда буданд, бо байналмилалҷӣ эълон кардани ҳуд аз миллати аслӣ даст қашида, ба манфиатҳои миллиашон хиёнат менамуданд. Ин рафтори онҳо низ боис гардид, ки пеши роҳи ифтитоҳи мактабҳои тоҷикӣ гирифта шавад: «Сабаби охирин ҳам ҳаст, ки барои ташкили мактабҳои тоҷикӣ монеъ аст. Ин ҳамоно баъзе коркунони масъул тоҷиканд, ки ҳудро ўзбек (байналмилалҷӣ) шуморида, кушода шудани мактабҳои тоҷикиро намехоҳанд. Ҳол он ки онон ба забони узбекӣ гап зада наметавонанд» [10].

Туркгароён дар он солҳо ҷунин вазъеро ба вучуд оварданд, ки кӯдакон маҷbur буданд дар мактаб бо забони дигар таҳсил кунанду дар хона ба забони модарӣ тақаллум намоянд. Ин маънӣ дар мақолаҳои сершумори рӯзнома дарҷ гардидааст, ки ҷанд иқтибосе аз онҳо муште аз хирвор аст: «Онон агарчи ба забони узбекӣ меҳонанд, лекин бо ҳамдигар ва хонадон (оила)- ашон ба забони тоҷикӣ гап мезананд. Аз ин ҷиҳат аст, ки барои инҳо бо забони узбекӣ гуфтугӯ кардан хеле душворӣ мекунад» [11].

Дар мақолаи дигар бошад, азоби забономӯзии муҳассилин дар мактаби қишлоқи Боғи майдони ноҳияи Дарғами Болои шаҳри Самарқанд ҷунин тасвир карда мешавад: «Маорифи роюн дар вақти кушодани мактаб бо забони модарӣ ва хонагии кӯдакон ошно нашуда, мактабро ба забони узбекӣ давом кунонид...

Талабагоне, ки дар ин мактаб хонда истодаанд, бояд аввал ҳамин як қалимаи «беринг»-ро як рӯз ёд гирифта, рӯзи дигар навиштан ва хондани ўро омӯзанд» [13].

Мавриди зикр аст, ки чунин ҳолатҳои гайритабий, азобу машакқати кӯдакон на танҳо тоҷикон, балки баъзе солимфирони миллати узбекро ҳам ба ташвиш оварда буд. Шахсоне пайдо шуданд, ки ошкоро ин сиёсати муғризонаро маҳкум намуда, ислоҳ намудани хатоиву камбузидоро тақозо намуданд:

«Ҳанӯз муаллимони Самарқанд ба дасти атфоле, ки ба хонаашон ба забони тоҷикӣ ҳарф зада, қалон шудаанд, китоби «Совғо» дода, ба тарҷума кардани ибораҳои «тош, бош, от...» машгуланд. Пеш аз ин китоб нест мегуфтанд, акнун «Соли нахустин» чоп шуда баромад, боз чӣ узр дорем, ки атфолро ин қадар азоб медиҳем ва ба афсурдани димоги ин маъсумон мекӯшем.

Хонандагон гумон накунанд, ки нигорандай ин сатрҳо тоҷик будааст ва забони миллати худро мудофиа мекунад.

Не, ҳазор бор не! Бандай нигоранда ӯзбек ҳастам, фақат меҳоҳам, ки масъалаи забони мактабҳо аз нуктаи усули таълим ва тарбия ҳал шавад» [14].

Чунин вазъияти ногувор дар шаҳри Бухоро низ хукмфармо буд. Дар ин шаҳр, чун дар дигар макону маҳалҳои тоҷикон, кӯдакон мачбур буданд, ки дар мактаб ба забони узбекӣ таҳсил намоянд. Мардуми солимфирро азобу машакқати таҳсили кӯдакон ва ояндаи номуайянашон ба изтироб оварда буд. Ояндае, ки онҳоро метавонад аз миллати худ, аз аҷоди худ, аз забони модарии хеш ба таври ҳамешаҳӣ чудо намояд.

«Агар мо бодиқкат нигоҳ кунем, мебинем, ки аксарияти аҳолии шаҳри Бухоро ва хеле қишлоқҳои он ба забони тоҷикӣ гап мезананд, ҳатто дар миёни онҳо қасони забони узбекиро намедонистагӣ ҳам пайдо мешавад. Лекин ба забони тоҷикӣ мактабҳо дар ниҳояти кам буда, бачагони хурдсол ба забони модарии худ намехонанд. Аз ин сабаб дарсро сад фоиз намефаҳманд. Муаллимон мачбуранд, ки дарсхоро тарҷума карда фаҳмонанд» [6].

На танҳо дар доҳили шаҳри Бухоро, балки дар ноҳияҳои атрофи он низ тоҷикони зиёде истиқомат карда, мачбур буданд забони ӯзбекиро омӯзанд, азбар кунанд ва истифода баранд. Муроҷиатҳои бешумор ба раҳбарони ҳукумати маҳаллӣ натиҷа намедод, зоро аксарияти мансабдорони замона ё ғайримиллат буданд ва ё ҳаммиллате, ки бар ивази миллат он курсиро соҳиб шудаанд:

«Муалими қишлоқи Дехнави роюни Шофиркон дар мусоҳибаи худ ба мухбирон чунин мегӯяд: «Аҳолии Дехнав тамоман тоҷик, фарзандони онҳо ҳам тоҷик буда, ба забони узбекӣ ошно нестанд. Лекин дарсхои мактаб тамоман ба забони узбекӣ меравад. Дар ин бора ба ташкилотҳои маҳаллӣ муроҷиат шавад ҳам, онҳо ба ин кор аҳамият надода, балки майл ҳам надоранд.

Дар як дех ва маҳаллае, ки муаллиминаш тоҷик, талабаҳо тоҷик бошанд ва онҳоро ба забони модариашон тарбият надода, ба забони ғайри модарӣ таълим бидиҳанд, оё аз нуктаи назари таълиму тарбия хилоф нест?» [18].

Масъалаи дигаре, ки боиси ба забони дигар идома ёфтани таҳсил дар мактабҳо гардида, онро рӯзнома мунтазам пайгирӣ намудааст, мавҷуд набудани китобҳои дарсӣ мебошад. Таҳлили маводи сершумори рӯзнома далолат мекунад, ки дар бисёр маҳалҳои тоҷикнишин қасдан таълими

кўдаконро ба забони узбекӣ ба роҳ монда, дар сурати шикваю норозигии мардум набудани китобҳои дарсири бахона пеш меоварданд. Аз ин рӯ, дар он солҳо баррасии масъалаи мазкур низ аҳамияти хосса пайдо кард. Тоҷиконе, ки дар тӯли қарнҳо аз ҷиҳати илму адаб на танҳо дар минтақаи Осиёи Миёна, балки умуман дар Шарқ мавқеи пешсафӣ доштанд, дар солҳои бистум ба талаботи шароити нав бинобар бефаъолиятию ҳудогоҳ набудан ҷавоб дода натавонистанд. Ин буд, ки ба онҳо ҳокимони давр тавре меҳостанд, ҳамон гуна муносибат мекарданд:

«Ҳоло дар кенти мо «Сияоб» ду мактаб мавҷуд аст... Ҳоло дар ин ду мактаб ба забони узбекӣ дарс дода мешавад. Лекин аксари бачаҳо тоҷиканд ва ўзбекиро намедонанд ва намефаҳманд. Ва ё сабаби ин набудани алифбо ба забони тоҷикӣ аст» [17].

Набудани китобҳои таълимӣ ба забони тоҷикӣ на танҳо барои кўдакон, балки барои муаллимон низ душвориҳоро пеш меовард. Дар мақолаи дигаре матлаби мазкур чунин баён шудааст: «чун аксари шогирдон тоҷик буда, узбекӣ намедонанд ва ба забони тоҷикӣ китоб мавҷуд нест, муаллимон ҳангоми таълим бисёр мушкилот мекашанд. Маълум аст, ки ба дасти як бачаи тоҷик, ки як қалима ўзбекиро хабар надорад, додани китоби ўзбекии «Совго» кори гайритабӣ аст. Аз ин ҷиҳат дикқати идораи маорифро ҷалб карда ҳоҳиш менамоем, ки аввал мактабҳои узбекӣ ва тоҷикиро аз якдигар чудо кунанд ва сониян барои мактабҳои тоҷик ба зудӣ китобҳои тоҷикӣ чоп намоянд» [19].

Доир ба ин мавзуъ низ мақолаҳои зиёде, ба мисли Баҳром «Барои тоҷикон китоб ва рисолаҳои мактабӣ лозим аст» (Овози тоҷик. –1924. –5 октябр), Раҳматуллозода «Китоб лозим аст» (Овози тоҷик. –1926. –2 август), «Китоб лозим аст» (Овози тоҷик. –1926. –14 октябр), А. Азимзода «Ба мо китоб лозим аст» (Овози тоҷик. –1926. –7 ноябр), Ф. Обидӣ «Китоб лозим аст» (Овози тоҷик. –1928. –21 январ) ва гайтаро метавон номбар кард, ки дар онҳо зимни инъикоси воқеяят, ҳамчунин ҳалли мусбати масъалаи мазкур тақозо карда мешавад.

Дар иртибот ба масоили мазкур, ки таҳсили кўдаконро ба забони модарӣ боз ҳам чигилу печидатар намуд, душвории дигар, яъне мавҷуд набудани мактабҳо ва синфҳонаҳои тоҷикӣ нигароникунанда буд. Роҷеъ ба ин мавзуъ дар рӯзномаи «Овози тоҷик» мақолаҳои зиёде дар солҳои гуногун нашр гардидаанд, ки ҳатто аз сарлавҳаҳояшон маънни онҳоро метавон пай бурд. Ба ин гуфтаҳо мақолаҳои М.И. «Барои тоҷикон мактаб лозим аст» (Овози тоҷик. –1926. –20 июн), А.Faффорзода «Дар дехи Қистакуз мактаби тоҷикӣ лозим аст» (Овози тоҷик. –1926. –5 июн), Ф. А. «Мактаб лозим аст» (Овози тоҷик. –1926. –14 ноябр), Н. Усмонзода «Мактаби тоҷикӣ нест» (Овози тоҷик. –1927. –5 сентябр), С. Азамзода «Мактаби тоҷикӣ лозим» (Овози тоҷик. –1928. – 6 феврал), Сайёҳ «Деҳқонон мактаб талаб мекунанд» (Овози тоҷик. –1929. –15 апрел), С. Р. «Мактаб лозим» (Овози тоҷик. –1929. –8 يول) ва гайра мисол шуда метавонанд.

Дар ин зимн, қобили тазаккур аст, ки маводи рӯзнома гайр аз ифшии камбудию норасой ва тақозои истоҳи онҳо, ҳамзамон фарогири хушхабари ифтитоҳи мактабу дорулфунунҳо ба забони тоҷикӣ мебошад. Дар мақолае ин хабари хуш чунин ифода ёфтааст: «Аз қарори шунидани мо маълум мешавад, ки имсол дорулмуаллимини таълими забони тоҷикӣ

кушода хоҳад шуд. Ин аз барои фарзандони тоҷикони камбагал хеле боиси хурсандӣ ва табрик аст, ки наврасидагони худро фиристода, аз барои ояндаи худашон ҳозирӣ бинанд ва муаллимҳо расонанд. Аз маҳрумиятҳои чандсолаи худашон пушаймон шуда, дар сояи маориф гирд оянд ва баҳра бардоранд» [8].

Масъалаи дигаре, ки дар он солҳо рӯзнома ба он таваҷҷуҳ зохир намуда, барабари таълиму тарбияи атфол аҳаммият пайдо карда буд, саводнокии занону духтарон мебошад. Мутаассифона, дар ин самт ҳатоҳои ҷиддие, ки дар ҳаққи кӯдакон раво дида мешуд, нисбат ба занону духтарони тоҷикзабон низ амалий мегардиð. Дар маводе зикр шудааст, ки дар шаҳрҳои Бухорою Самарқанд фаъолияти занон хеле суст аст ва сабаби он чунин тавзех меёбад:

«Албатта ҳеч кас мункир наҳоҳад шуд, ки бе маориф ва тарбият ба озодӣ баромадани занон ва духтарон хаёлист...

Дар шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро ва дигар ҷойҳо ҳаракати занон бисёр суст аст... Ба фикри ман: иллат ва сабаби асосии ин аҳвол масъалаи забон аст. Яъне, бинобар ин ки аксарияти занон ва духтарони шаҳрҳои мазкур тоҷик ва тоҷикзабонанд ва таълиму тарбияти онон ба забони узбекӣ меравад, аз ҳамин сабаб наметавонанд онон фоида бигиранд ва баҳрае бубаранд...

Имрӯз дар Узбекистон миқдори нуфуси тоҷикон беш аз панҷсад ҳазор аст. Агар нисфи ин рақамро занон ташкил диханд, ҷӣ ҳосил мешавад?» [7].

«Бо роҳи осон рафтани лозим аст» - хушдор медиҳад рӯзнома ба сарварони замона аз номи муаллифи дигар. Роҳи осони ба омӯзиш фаро гирифтани занону духтарон ба забони модарӣ аст, на иҷборӣ омӯхтани забони дигаре: «Дар шаҳри қӯҳнаи Самарқанд маҳсус барои тайёр кардани занони коргар се синф аз яксаду бист нафар иборат курси маълумоти умумӣ кушода шуда буд. Аз кушода шудани ин курс то ин вақт 3-4 моҳ ҳам гузашт.

Лекин... «саркаш»-ҳои қӯҳна аз ин кор ҳам бебаҳра намонданд, яъне маҷбур карданд, ки ҳама ба забони узбекӣ хонанд. Бинобар ин то ин вақт дар ду синфи ин курс дарсҳо ба забони узбекӣ меравад. Муаллимон маҷбур ҳастанд, ки аввал дарсҳоро ба забони узбекӣ навишта, баъд аз он ба тоҷикӣ тарҷума кунанд ва бифаҳмонанд» [23].

Омӯзиш ба забони бегона сабаб гардид, ки духтарон аз мактаб дур мондаю тарки таҳсил кунанд, аммо ба роҳ мондани тадрис ба забони модариашон на танҳо ҷараёни таълимро осон намуд, балки боиси рӯҳбаландӣ ва боло рафтани шавқу рағбати таҳсил ва ҷалби онон ба макотиб то дараҷае шуд, ки барояшон ҳатто синфҳонаҳо намерасид: «Солҳои гузашта дар мактабҳои духтарона беш аз 10-12 нафар шогирдро намедидем. Сабаби ў ҳам набудани дарсҳо ба забони модарии худашон буд. Имсол, ки дарсҳо ба забони худашон гардонида шуд, акнун дар мактабҳои духтарона шогирдон намегунҷанд» [22].

Муаллифони мақолаҳои дигар низ вазъи таҳсилу донишомӯзии занону духтаронро воқеъбинона матраҳ намуда, камолоти манъавию озодии онҳоро танҳо тавассути омӯзиш ба забони модарӣ меҳисобанд. Роҷеъ ба ин мавзӯъ мақолаҳои Бачаи форс «Мактаби духтарон лозим» (Овози тоҷик. –1926. –30 июн), А. Исматӣ «Масъалаи забон ва занон» (Овози тоҷик. –1927. –4 январ), Саъдӣ «Озодии занон ва масъалаи забон»

(Овози точик. –1927. –5 июн), Валихоча «Мактаби занонро набояд пӯшонд» (Овози точик. –1927. –30 август), А. Аббосзода «Мактабҳои занон ба забони модарӣ шавад» (Овози точик. –1928. –16 июл) ва ғайра дар рӯзнома дарҷ шудаанд, ки мавзуяшон як хел, аммо солҳои нашрашон муҳталифанд. Ин нукта далели он аст, ки масъалаи мазкур дар тӯли чандин солҳо ҳанӯз ҳам роҳи ҳал пайдо накардааст.

Новобаста ба мушкилоти замона- таҳдиду таъқиб ва фишору тазиёки солҳову садаҳо, ҳақ ба ҷониби профессор Иброҳим Усмонов аст, ки «Бухоро ба зону нафитод, точик ба зону нафитод. Дар Бухоро гуруру ҳашамат ва маданияти олии тоҷикон бозмонд. Дар Бухоро бо ҳама душворӣ, бо ҳама парокандагӣ забони тоҷикӣ асил монд» [16].

Ҳамин тавр, воқеаҳои пуртазоди он солҳоро аз маводи сершумори рӯзномаи «Овози тоҷик» омӯзишу таҳлил намуда, бори дигар то чӣ андоза мақому мавқеъ доштани забони миллиро дар тақдири ҳалқ ва нақши матбуотро дар баррасию ҳалли масъалаи мазкур дарк менамоем. Агар дар садсолаҳои гузашта забони тоҷикӣ дар тақдири миллати тоҷик нақши ҳалкунанда бозида, омили ҳастии ў гардид, пас дар солҳои бистуми асри XX ин нақш тавассути матбуот возехтару нишон додаю бочасоратона ба миён гузашта шуд.

Зеро маводи рӯзнома исбот менамояд, ки зарбаи ибтидои солҳои бистум ба забони тоҷикӣ зарба ба эҳёи миллӣ буд. Бо қӯшишҳои ахриманона бадтинатони миллати тоҷик тавонистанд, ки дар тӯли давраи пас аз Инқилоби Октябрри соли 1917 то 1924 эҳёи миллии тоҷиконро тавассути манъу маҳдуд кардани «забони қавм», яъне матбуот боздоранд. Танҳо оғози тақсимоти ҳудуди миллӣ ба эҳёи тоҷикон, эҳёи забону фарҳанги қадимиашон таконе гардид. Дар як воҳиди маъмурий-чумхурии муҳтор сарҷамъ омадани тоҷикон на танҳо миллати тоҷик, балки забони замоне тавоною пурқудрати онро, ки ин ҳангом дар ҳолати очизию маҳвашавӣ қарор дошт, аз нав эҳё намуд, расмӣ гардонд ва дар баробари дигар забонҳои маъмули давр гузошт.

Дар баробари ин, мақолаҳои сершумори рӯзномаи «Овози тоҷик» нишон медиҳанд, ки агар он солҳо вазъи забони тоҷикӣ дар Ҷумҳурии Муҳтори Тоҷикистон рӯ ба беҳбудӣ ниҳода бошад, аммо дар саросари манотики тоҷикнишини Ҷумҳурии Узбекистон ҳамоно дучори таъқибу фишор буд. Матолиби зиёде, ки рӯзнома аз гӯшаю канори шаҳру ноҳияҳои тоҷикнишин дарҷ намудааст, саршори дарду алам буда, ҳар сатри онҳо бо хуни дил иншо шудаанд.

Аз омӯзишу таҳлили мақолаҳои мазкур бармеояд, ки аксарияти онҳо вазъи сокинони шаҳрҳои Бухорою Самарқандро дар бар мегиранд ва ин далел бори дигар собит менамояд, ки дар тӯли қарнҳо ва солҳои бистуми асри XX маҳз ин шаҳрҳо марказҳои фарҳангии тоҷикон будаанд. Дар ин шаҳрҳо забони тоҷикӣ ташаккулу нумӯ ёфта, таҳкурсии устувор дорад. Замоне ки баҳсҳо дар атрофи забони адабии тоҷикӣ ҷараён дошт, пеш ва беш аз ҳама ба забони аҳли Самарқанду Бухоро такя намуданд. Чунки дар тӯли садсолаҳо маҳз ин шаҳрҳо марказҳои илмию фарҳангӣ, тиҷоратию сайёҳии тоҷикон буданд.

Бо назардошти аҳамияти бузурги ин шаҳрҳо, нақши асосӣ бозидани онҳо дар ташаккули илму фарҳанги тоҷикон устод Садриддин Айнӣ дар солҳои бистум таъқид намуда буд: «Ҳар китобе, ки барои Тоҷикистон тартиб меёбад, бояд дар Самарқанд ва Бухоро бо иштироки

касоне, ки филчумла бо майшат, урфу одат, истилоҳоту шеваи тоҷикон вуқуф доранд, тартиб ёбад» [2].

Дар арафаи тақсимоти ҳудуди миллӣ ба нашр оғоз намудани рӯзномаи «Овози тоҷик» дар шаҳри бостонии Самарқанд тақвияти андешаҳои устод С. Айнӣ мебошад, ки тоҷикон дар ватани аҷдодӣ овозашонро баланд карда, бо «забон»-и бурро дифоъ аз мантиқатҳои миллӣ, дифоъ аз забону фарҳанги ҳазорсола карданд.

Дар ин ҷодаи мушкилу пурхатар ва ҳамзамон масъулу пурифтиҳор то чӣ андоза мубориза бурданду муваффақ шуданд, баҳси таъриҳ аст, аммо мақолаҳои сершумори рӯзномаи «Овози тоҷик» далели онанд, ки онҳо хомӯширо, бетарафиро ихтиёр накардаанд. Он навиштаҳои саршори муҳаббату садоқат ба имрӯзу фардои миллати қуҳанбунёду забони шевои он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар ҳамон вазъияти мураккаб то дараҷаи имконпазир тоҷикон аз забони миллӣ аз ҳастии худ дифоъ кардаанд.

Адабиёт

1. А. Мактуб аз Ҳучанд // Овози тоҷик. –1924. – 30 ноябр.
2. Айнӣ, С. Дар бораи адабиёт ва китобҳои мактаби Тоҷикистон // Овози тоҷик. –1925. – 12 феврал.
- 3.Faфуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна / Б. Faфуров. –Душанбе: Ирфон, 1983. –К.1. – 704 с.
4. Faфуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна / Б. Faфуров. –Душанбе: Ирфон, 1983. – К.1. – 704 с.
5. Дарси хештаншиносӣ. –Душанбе: Ирфон, 1989. –272 с.
6. Даштӣ. Масъалаи таълим ва забон дар Бухоро // Овози тоҷик. – 1928. – 8 апрел.
7. Исматӣ, А. Масъалаи забон ва занон // Овози тоҷик. –1927. – 4 январ.
8. Козимзода, F. Як ташаббуси бузург дар роҳи маориф // Овози тоҷик. –1924. –5 октябр.
9. Муаллим. (А.А.) Масъалаи забон дар мактабҳо // Овози тоҷик. – 1925. – 18 сентябр.
10. Мумин Ҳуча. Дар ҳусуси маорифи тоҷикон // Овози тоҷик. – 1926. –29 август.
11. Наврас. Масъалаи забони модарӣ дар мактаби дараҷаи дуввум // Овози тоҷик. –1928. –8 апрел.
12. Назарбоев, Н. Дар селоби таъриҳи Н. Назарбоев. –Душанбе: «Ирфон», 2001. -336 с.
13. Пирмаҳмадзода, А. Ба гӯши маорифи роюни Дарғами Боло // Овози тоҷик. –1929. –24 феврал.
14. С.М. Кори ташкилот ва маорифи Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1925. – 13 март.
15. Усмон, И. Тоҷикон (суруди таърихи ҳалқ ва замин). –Душанбе: «Пайванд», 2001.
16. Усмонов, И. Ёди Бухоро мекунам // Нигоҳ. –2007. –22 ноябр.
17. Ҳамроҳқулизода, А. Аҳволи мактабҳои мо // Овози тоҷик. –1925. –14 январ.
18. Ҳасанзода, Т. Барои пеш рафтан монеъ мешаванд // Овози тоҷик. –1927. –22 июн.

19. Ҳилмизода. Дар як мактаб ду забон // Овози тоҷик. –1924. –26 декабря.
20. Шукуров, М. Он чӣ бо табари ноинсофӣ тарош ҳӯрдааст // Садои Шарқ.– 1990.– № 10.– С.92-100.
21. Шукуров, М. Р. Истории культурной жизни Советского Таджикистана (1917-1941 гг.), Т.1 / М. Шукуров.– Душанбе: Ирфон, 1970.– 494 с.³²²
22. Ш.Ч. Аҳволи маорифи тоҷикон дар Самарқанд // Овози тоҷик. – 1927. –8 март.
23. Ш.Ч. Бо роҳи осон рафтан лозим аст // Овози тоҷик. –1927. –27 июн.

Джураев Мирзоали

ВОПРОСЫ СТАТУСА ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА В ГАЗЕТЕ "ОВОЗИ ТОДЖИК"

В статье, с изучением и анализом материалов, опубликованных газетой «Овози тоджик» в 20-ые годы 20 века, рассмотрены существующие вопросы, связанные с статусом таджикского языка в таджиконаселенных регионах Республики Узбекистан.

В 1924 году, после национально-территориальное размежевание в Средней Азии, часть таджиков собралась в одну административную единицу - Автономную Республику Таджикистан, а другая часть (по мнению исследователей, большая их часть) осталась непосредственно на территории Узбекской ССР. Настораживало именно положение большинства таджиков и их родного языка в двадцатые годы 20 века, которые текущая ситуация ясно отражается в статьях, опубликованных газетой «Овози тоджик».

В 20-е годы 20 века пантюркистская идеология, которая была не только распространенной, но и господствующей, пыталась отрицать существование таджиков и таджикского языка. Те пантюркисты, которые занимали различные государственные и партийные должности, препятствовали обучению, делопроизводства и проведение собрания таджиков на родном языке.

Эта неприятная ситуация вызывала беспокойство, а иногда и протесты коренных жителей. Они использовали все имеющиеся у них возможности, особенно единственную существовавшую в те годы публичную площадку, т.е. страницы прессы, и возвысили свой голос, чтобы исправить ошибки и недостатки и восстановить свободу и справедливость.

Эти призывы, которые широко прозвучали в газете «Овози тоджик», особенно подчеркивает важную роль газеты в отражении вопросов таджикского языка и повышении его статуса в обществе.

Ключевые слова: таджикский язык, «Овози тоджик», газета, пресса, таджики, национально-территориальное размежевание, пантюркизм, родной язык, образование, делопроизводство, таджиконаселенные регионы, 20-е годы 20 века.

Juraev Mirzoali

DESCRIPTION OF THE STATUS OF TAJIK LANGUAGE IN THE NEWSPAPER "OVOZI TOJIK"

The article discusses the status of the Tajik language in the Tajik-populated regions of the Republic of Uzbekistan, which are reflected in the “Ovozi Tojik” newspaper during the 20s of the 20th century.

In 1924, after the national-territorial demarcation in Central Asia, Tajik population gathered in an administrative unit - the Autonomous Republic of Tajikistan, and the other part of Tajiks (according to researchers, most of them) remained in the territory of the Uzbek SSR. It was the position of the majority of Tajiks and their native language in the twenties of the 20th century that was alarming, which the current situation is clearly reflected in the articles published by the “Ovozi Tojik” newspaper.

In that period the pan-Turkic ideology, which was not only widespread, but also dominant, tried to deny the existence of Tajiks and the Tajik language. Those pan-Turkists who occupied various government and party positions prevented the education, office work and holding meetings of Tajiks in their native language.

This unfortunate situation caused concern and sometimes protests among the natives. They used all the possibilities at their disposal, especially the only public platform that existed in those years, i.e. pages of the press, and raised their voices to correct mistakes and shortcomings and restore freedom and justice.

These appeals, which were widely heard in the “Ovozi Tojik” newspaper, especially emphasize the important role of the newspaper in reflecting the issues of the Tajik language and raising its status in society.

Keywords: Tajik language, "Ovozi Tojik", newspaper, press, Tajiks, national-territorial demarcation, pan-Turkism, education, office work, Tajik-populated regions, 20s of the 20th century.

ТДУ: 008+002+8точик+37точик+9точик

Юсуфов Ифтихор

ШИНОХТИ ПУБЛИСТИКА ДАР ФАЗОИ ИЛМИ

Публистика ҳамчун илм дар охирҳои асри XVIII ва аввали ҳои XIX рушд карда бошиад ҳам, доир ба он андешиаҳо то ҳол гуногун аст. Публистика ҳамқадами замон буда, авзои вақти муайянро бозгӯ мекунад ва бевосита ё бавосита ба афкори омма таъсир мерасонад. Мавзуи баҳси публистикаро наметавон пешакӣ муайян кард, чунки публистика дар бораи имрӯз мегӯяд. Агар публистик оид ба гузашта андеша ронад пас ин баҳодиҳист, ки публистикаи имрӯза онро ба худ касб кардааст.

Адабиётиинисон публистикаро ҳамчун жанри адабиёт муарриғӣ кардаанд. Чунки сараввал публистика дар қолаби таҷрибаи илми адабиётиинисӣ шакл гирифта, пасон ҳамчун соҳаи алоҳида рушд кардааст. Публистика байни адабиёту журналистика меистад, аммо

на адабиёт ва на журналистика дар алоҳидагӣ вазифаи публитсистикаро иҷро карда наметавонанд. Омӯзиши ҷанбаҳои назарии публитсистика аз тарафи муҳаққиқон дар замони шуравӣ оғоз гардида, пас аз он идома ёфтааст.

Пажӯҳишҳои ин ду давра бо вучуди умумият, аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Баъдан шинохт ва таснифи жсанрҳо аз ҷиҳати назарӣ ба вучуд омад, ки дар қолаби як илм се шоҳаи мустақилро ташаккул дод: аҳборӣ, таҳлилӣ ва публитсистӣ-бадеӣ. Новобаста аз ин аксари муҳаққиқон ҷиҳатҳои назариву жсанрии публитсистикаро номукаммал ва номустақил ҳисобида, онро ҳамчун жсанр ё навъи эҷод медонистанд.

Бо мурури замон олимону муҳаққиқон ба воситаи пажӯҳишҳои илмӣ дар шакли мақолот ва китобҳои дарсиву дастурҳои таълимӣ ҷиҳатҳои назариву амалии публитсистикаро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, вижагиҳояшро муайян ва соҳаи мустақили эҷод буданашро исбот кардаанд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, боз ҳам байни публитсистон, адабиётшиносон ва дигар олимони равияҳои гуманистарӣ андешаҳо муҳталифанд.

Калидвоҷаҳо: илм, публитсистика, жсанр, журналистика, адабиёт, назарӣ, ҷанба, рӯҳия, муҳаққиқон, пажӯҳиш, қасбӣ, публитсист, шуравӣ, мавзӯъ, таълимӣ, амалиӣ, далел, соҳаи эҷод, мустақил.

Публитсистика ҳамчун соҳаи эҷод таърихи тӯлонӣ дошта, ҳанӯз қабл аз пайдоиши матбуоти даврӣ дар шаклҳои гуногун рушду нумӯ кардааст. Омӯзишҳо ва натиҷаи таҳқиқҳои илмии публитсистика аз он дарак медиҳанд, ки ду шакли шифоҳиро воизиву суханварӣ ва хаттиро таърихнигориву сафарноманависӣ ташкил медодааст. Ҳатто баъзе рубоиву дубайтӣ ва ё порчаҳои назмиву насрин ҳалқӣ новобаста ба арзиши баланди маънавиву эҷодӣ доштан, авзои замони муайянро ифода мекунанд. Пас маълум мешавад, ки публитсистика замоне ба вучуд омадааст, ки ҳанӯз хат пайдо нашуда буд.

Муҳаққиқони тоҷик ба омӯзиши публитсистика солҳои 80-уми асри XX дар такя ба корҳои таҳқиқии муҳаққиқони шуравӣ аз ҷумла Учёнова В. Г., Прохоров Е. П., Демидчик Л. ва дигарон рӯ оварданд. Бахси ин масъала аз пажӯҳишҳои М. Шукров, С. Табаров, Р. Мусулмониён, И. Усмонов, А. Саъдуллоев шурӯъ гардида, баъдтар дар таҳқиқҳои А. Азимов, М. Муродӣ, Н. Солеҳов, М. Абдуллозода, Ш. Муллоев ва дигарон идома ёфтааст.

Омӯзиши публитсистика аз тарафи муҳаққиқони тоҷик аслан аз ду дидгоҳ сурат гирифтааст:

1. Аз нигоҳи адабиётшиносон;
2. Бо диди публитсистикашиносӣ.

Омӯзиши публитсистика аз тарафи адабиётшиносон бо тақозои замон сурат гирифта, унсурҳои он дар контексти нақди адабӣ ва ё тадқики бадеӣ баррасӣ шудааст. Аз ҷумла, Муҳаммадҷон Шукров ҳанӯз солҳои 70-уми асри гузашта баҳси байни публитсистика ва адабиётро ба миён гузоштааст. Ба андешаи ў чун публитсистика ба арсаи эҷод омад, адабиёт аз беху реша дигар шуду мазмуни он тамоман тафйир ёфт. Аз ин рӯ мавсүф бар он назар аст, ки «публитсистика адабиёт аст, вале адабиёт публитсистика нест» [17, с. 122]. Дар нигоштаҳои ин адабиётшинос ба

вижагиҳои афкори адабӣ бештар таваҷҷӯҳ шавад ҳам, чунин афкор бидуни руҳи публитсистӣ буда наметавонад.

Мунаққид Соҳиб Табаров публитсистика ва ё руҳи публитсистиро дар боғтори нақди адабӣ ба баррасӣ кашидааст. Ба назари ӯ ҳар гуна асар ифодакунанддай руҳи замон аст, нависанда ва ҳамчунин мунаққид фарзанди ин ё он замон мебошанд. Мунаққид ва ё публитсист «ҳамчун одами зиндаи ҳар як макону замон, давраи мушаххаси таърихиву адабӣ наметавонад дар тарафи ин ва ё он синф, табақаву гурӯҳи иҷтимоӣ, фирқаву ҳизб, созмону иттифоқ, иттиҳодияву ташкилот, дину кешу мазҳаб ва монанди инҳо набошад ва фикру ақида, мағкураву ҷаҳонбинии яке аз онҳоро ифода ва дастгирӣ накунад, аз комёбииҳои тарафдорони худ ҳурсанд нашавад, аз ҷаҳонбиниву ақидаҳои муҳолифони идеологии хеш ба газаб наояд» [14, с. 34-35].

С. Табаров бештар бо руҳияи замон сару кор гирифтааст, яъне фарзанди як замон (хусусан публитсист) ба ҷамъияту давлату миллати худ ҷӣ гуна хидмат мекунад. Мавсуф дуруст зикр мекунад, ки «бегалат фаҳмидану фаҳмондан, дарк намудану донистан, бо бурҳону далел ва маводу ҳуччат тасдиқу исбот кардану қунонидан, ақидаву фикри росту дуруст ва ҳақиқиро гуфтан, мақсаду мароми худро боварибахшона ба шаҳсони дигар пешбарӣ карда тавонистан ва амсоли онҳо вазифаи ҳар як шаҳс, аз ҷумла вазифаи мунаққиди адабӣ, ҳисоб меёбад» [14, с. 19].

Вазифаи мунаққид, на танҳо баҳодиҳӣ ва таҳқиқу таҳлили асари нависанда, балки бегалат ва холисона ба ҳонанда расондани муҳтавои он мебошад. «Ӯ дар ҳеч ҳолат ҳақ надорад, ки дар ҳусуси касе ва ҷизе, аз ҷумла дар бораи нависанда, ё асари бадей ва ҷараёни адабиёти мусоир фикру андешаи рӯяқӣ ва сарсаӣ байдӯн қунад, ҳукми беасос, бе ҳуччату бе далел ва ҳушку ҳолӣ барорад, ҷунки он гуна ҳукм ва фикру андеша ба зарари адабиёти бадей, ҳалқу миллат ва ҷамъияту инсоният хидмат менамояд» [14, с. 20].

Як рисолати публитсистика мисли танқиди адабӣ баҳодиҳӣ аст, он (чун нақди адабӣ) на фақат хидмати идеологӣ, балки хидмати ҷамъияти мекунад. Ин ҷанбаҳо дар асарҳои С. Табаров бештар ҳосияти баҳодиҳиву идеологӣ доранд, аммо манфиати ҷамъиятиву муаррифии асари таҳқиқшуда камтар ба назар мерасад.

Омӯзиши публитсистика аз тарафи муҳаққиқони соҳа дар ду шакл сурат гирифтааст: тавассути таҳияи воситаи таълимӣ ва таълифи рисолаву монографияҳои илмӣ.

Аз ҷумла профессор И. Усмонов дар воситаи таълимии «Назарияи публитсистика» оид ба ҷигунагии публитсистика маълумоти фаровонеро ироа намудааст. Ӯ бештар мағҳуми публитсистика, замон ва сиёsat, унсурҳои ҳоси публитсистика, публитсист, журналист ва вазифаву ҳуқуқҳои онҳоро маънидод намудааст. Ҷизи муҳим он аст, ки муҳаққиқ бештар ба таърихияти публитсистика назар афканда публитсисту журналистро бо диди замон баҳо медиҳад. «Журналист ҳабар мерасонад ва публитсист таҳлил мекунад. Чи ҷойи шубҳа, ки ин ду сифат дар симои як қас таборуз қунад» [15, с. 10].

Ҳамин муаллиф аз аввалин муҳаққиқоне мебошад, ки шинохти назарии жанрҳои публитсистикаро низ таҳқиқ карда, онҳоро аз диди замон таҳлилу арзёбӣ намудааст. Ҷунончи муҳаққиқ М. Муродӣ навиштааст: «И. К. Усмонов дар шинохти жанрҳои публитсистика ва

анвои он ба анъанаи мавчуда такя намояд ҳам, дар нисбати чойгузинии жанрҳо ба гурӯҳҳо ва шинохти баъзе жанрҳо назари навро талқин мекунад. Дар таснифоти ў жанрҳо ба се гурӯҳ: хабарӣ, таҳлилӣ ва публитсистию бадеӣ чудо шуда, муҳбирнома ба гурӯҳи жанрҳои ахборӣ кӯчида, табсира ҳамчун жанри таҳлилӣ арзёбӣ мегардад» [7, с.104].

Муҳаққики дигар, ки ба шинохти жанрҳои публитсистика таваҷҷуҳ намудааст, М. Муродӣ мебошад, ки ба ин мавзуъ муносибати эҷодкорона дорад. Ў дар баробари ба се гурӯҳ тасниф шудани жанрҳои публитсистикаро ҷонибдорӣ намудан, жанрҳои гурӯҳи сеюмро боз ба ду зергурӯҳ: публитсистилю бадеӣ – лавҳа ва очерк ва жанрҳои публитсистикай ҳаҷвӣ: фелетон, памфлет, лукма, пародия, эпиграмма, шарж ё ҳазли рафиқона чудо кардааст. Ҳамчунин мавсуф муҳбирномаро ҳамчун жанри таҳлилӣ дониста, сӯҳбатро низ ба ин гурӯҳ ворид намудааст.

Ҳанӯз дар миёнаҳои солҳои 90-уми асри XX муҳаққикион А. Саъдуллоев ва П. Гулмуродзода дар воситаи таълимии «Ҳамосаи инсони кор» вижагиҳои жанри очеркро тариқи таҳлили намунаҳо нишон додаанд. Аз он ҷумла, муаллифон ба пайдоиши очерк, ҳадафи ин жанр, ҳақиқат ва бадеият дар очерк, қаҳрамони очерк, анвои очерк, лабораторияи очеркнависӣ, ҷеҳараофаринӣ дар очерк ва амсоли ин таваҷҷуҳ намуда, дар такя ба маводи матбуоти замони шуравӣ фикри ҳудро асоснок ва дар баъзе маврид проблемагузорӣ ва раҳнамоиҳо низ кардаанд. Масалан, дар мавриди ҷамъоварии маводи очерк муҳаққикион назарияро пешниҳод кардаанд, ки ба ақидаи онҳо «ҷамъоварии факти очерк се марҳаларо тай мекунад:

1. Шинохти умумии қаҳрамон, ки дар ин замина огоҳӣ аз кору шуғли берун аз пеша, муҳити қаҳрамон ва хислати вижайӣ лозим аст;

2. Шинохти қаҳрамон аз тариқи сӯҳбати озод ва иртибот додани баъзе вақоءъ бо зиндагии вай;

3. Ҷамъоварии назари атрофиёни қаҳрамон дар бораи ў, назари идора ва ё созмоне, ки дар он кор мекунад, назари идораҳои давлатӣ дар бораи вай ва амсоли он» [9, с. 58].

Ҳамин муҳаққикион очеркро аз ду дидгоҳ баррасӣ кардаанд, ки бидуни шубҳа раванди очеркнависиро фаро мегирад:

1) Мавқифи инсон дар инкишоф, ташкилу мазмуни кор.

2) Мавқифи кор дар ташкилу ҳамоҳангозии ҷомеа [9, с. 29].

Дар дастури таълимии С. Табаров тақриз, мақола, хулоса, муколама, руқъа, эссе ва нақизаро ҳамчун жанрҳои фаъоли танқиди адабӣ зикр шудаанд [14, с. 34]. Ин муаллиф ҳангоми шарҳу маънидоди аносири ин ё он жанр ба табиити соҳа ва талаботи он низ эътибор медиҳад. Масалан, мунаққид, адабиётшинос ва публитсист метавонанд ба ин ё он асар тақриз нависанд. Яъне, мақсадҳои гуногун дар як қолаб баён мешаванд. Мунаққид ба асар баҳои идеологӣ медиҳад, ки ин асар то қадом андоза ба сиёсати замон наздик аст ва онро баён кардааст. Адабиётшинос бошад баҳои адабиву эҷодӣ медиҳад, яъне аз маҳорати эҷодкории нависанда то муҳимијати асар дар адабиёт. Аммо публитсистикашинос гайр аз он ки руҳияи замонро дар асар ҷустуҷӯ кунад, нафъи онро ба ҷомеа низ аз мадди назар дур намекунад ва ҳам набояд дур кунад.

Н. Солеҳов ва А. Саъдуллоев дар маводи дарсии «Муаммои назарияи публитсистика» ба ин соҳа бештар аз нигоҳи фалсафӣ нигариста, методҳои индуктивӣ, маърифат, усулҳои исбот, коммуникатсия, инсон ва коммуникатсия оммавӣ ва ғайраҳоро мавриди омӯзиш қарор додаанд. Барои ҳамин ҳам, муаммои назарияи фалсафӣ – коммуникативии публитсистика баён шуда, муаммои худи назарияи публитсистика чандон равшан нашудааст. Масалан, дар чанд маврид ин муҳаққиқон оид ба публитсистика фикри худро баён кардаанд, аммо ҷо ҷо норавшанӣ ба назар мерасад. Аз ҷумла баъзе ақидаҳо шарҳу тавзех меҳоҳанд. Муҳаққиқон нигоштаанд: «публитсистика қувваи бузурги фаъолияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ мебошад» [13, с. 12], ки дуруст аст, аммо ибораи «фаъолияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ» кушода нашудааст, ки шарҳу тавзехи бештар меҳоҳад. Бинобар ин гуфтан мумкин аст, ки «Муаммои назарияи публитсистика» бештар ҳусусияти муқаддимаи назариявиро қасб кардааст.

Аз солҳои 90-ми асри XX ҳамчун объекти таҳқиқи илмӣ мавриди омӯзиш қарор додани публитсистики тоҷик шуруъ гардид. Яке аз аввалин пажӯҳишгарон дар ин самт А. Саъдуллоев маҳсуб меёбад. Мавсүф муҳаққиқи соҳибмактаб буда, оид ба публитсистика пажӯҳишҳои зиёде анҷом додааст. «Ҳосияти адабиёт»-и ў яке аз аввалин таҳқиқотҳои монографӣ доир ба публитсистика буда, баҳси ҷигунағии насрӣ мустанад ва наవъҳои жанрии он, ҳусусан очерку публитсистикии бадеӣ ва амсоли инро фаро мегирад. Дар ин таҳқиқот муҳаққиқ қӯшиш кардааст, ки сарҳади публитсистика ва адабиётро муайян ҳмояд. Ба ақидаи ў «рукни асосии насрӣ мустанад оҳанги публитсистӣ доштани он будааст, ки ҷун ҷоситай оғариниши асари мустанад ҳидмат менамояд. Ҷиҳати назаррасии оҳанги публитсистӣ дар болоравии ташвиқу тарғиби масъалаи мавриди муҳокима зохир мегардад» [10, с. 4].

Ба ин манзур, муҳаққиқ заминаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии адиб бо замон, фаъолмандии иҷтимоии нависанда, образи публитсистӣ, такомули насрӣ мустанади мусоири тоҷик, ташаккули жанрҳо дар солҳои гуногун, таносуби воқеяят ва бадеяят дар осори мансурро ба таҳқиқ қашидааст. Ў тавассути таҳқиқ воқеяяти публитсистиро дар осори адибон нишон додааст: «публитсистика ҷун сухани нишонрасу бамаврид сол ба сол мағз андар мағзи ҳаёти ҳалқро ба таҳқиқ гирифта, «ҷойҳои тунуку дастнораси ҳаёт»-ро мӯжассам гардонда, ғоҳо дар жанрҳои ҳурду сюжетҳои адабӣ (очерку фелетон) ва ғоҳо дар жанрҳои берун аз фабула (мақолаҳои проблемавӣ, мусоҳибаю репортажҳо) муаммоҳои хеле ва хеле актуалиро ба муҳокима мегирад» [10, с. 130].

Муҳаққиқи дигар Мурод Муродӣ дар кори таҳқиқияш «Публитсистики ҳаҷвӣ» ба омилҳои пайдоиши ҳаҷви публитсистӣ, тасвири воқеиёти ҳаҷтӣ дар эҷодиёти даҳонакии ҳалқ, унсурҳои воқеагароёна дар ҳаҷви адабиёти классик, таъсири матбуоти рус ва дигар ҳалқҳои шуравӣ дар инкишофи ҳаҷви матбуотии тоҷик таваҷҷӯҳ намуда, ташаккули ҳаҷви публитсистии тоҷикро дар иртибот ба сарчашмаҳои фолклору адабиёт ва матбуоти даврӣ баррасӣ кардааст.

Муҳаққиқи раванди ташакkul ва инкишофи публитсистика ва ҳаҷви публитсистиро давра ба давра таҳқиқ намуда, вижагиҳои ҳар як давраро муайян намудааст. Ба далели фикр ў публитсистики ҳаҷвии солҳои 60-80-уми садаи XX-ро таҳқиқ намуда, вижагиҳои онро дар ҷунин ҷиҳатҳо

медонад. «Як муваффакияти публитсистика ва бурди ҳаҷви публитсистӣ дар матбуоти солҳои 1960-1980-ум дар он аст, ки дар ин давра даҳолати адибон ба масъалаҳои иҷтимоии рӯхияи публитсистӣ дошта зиёдтар мешавад, ки он баъдтар ба мактаби бузург мубаддал мегардад» [4, с. 198].

Ин муҳаққиқ дар асари дигараши «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» низ баъзе масъалаҳои публитсистики замони истиқлолро ба баррасӣ қашидӣ, аз ҷумла доир ба публитсист, консепсияи публитсистика, публитсистика ва рӯхияи замон, таҳқиқи публитсистӣ дар замони истиқлол ибрози назар намудааст. Ба назари ў имрӯз таҳқиқи публитсистикаро метавон дар се ҷанба ба шакл даровард:

«Якум, публитсистика ҳамчун зуҳуроти иҷтимоӣ;

Дуюм, публитсистика ҳамчун фаъолияти маърифатноки инсон (эҷодкор);

Сеюм, публитсистика ҳамчун навъи мустақили фаъолияти эҷодӣ» [5, с. 117].

Ҳамчунин муҳаққиқ осори публитсистии адибону рӯзноманигоронро мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор дода, ба ин тарик ҷанбаҳои умумӣ ва хоссаи публитсистики дирӯзу имрӯзро нишон додааст. Ба назари ў, «агар дар публитсистики замони шуравӣ тавсифи меҳнати бунёдкоронаи табақаи заҳматкаш, коргару дехқон, чорводору зироаткор, подабону чӯпон, умуман онҳое, ки аслан ба меҳнати ҷисмонӣ сару кор доштанд, бартарӣ дошт, дар публитсистики имрӯз нишон додани ҷеҳраҳои сарвару роҳбар ва эҷодкор нисбатан афзалият пайдо кардааст. Гумон мекунам ин амри табиӣ ва тақозои замон буда, ҷойи баҳсро надорад. Аммо омӯзиши фаъолияти чунин инсонҳо дарки равонӣ ва қасбири меҳоҳад, ки он басо мурakkabу пеҷдарпеч аст» [5, с. 130].

Дар рисолаи ба тозагӣ интишор гардидаи муҳаққиқ М. Муродӣ «Воқеяти замон ва публитсистики тоҷик» [8], ки масъалаҳои назариявӣ ва амалии публитсистики тоҷик аз қабили вижагиҳои соҳториву функсионалий, мавзуву жанрӣ, нақши публитсистика дар инъикоси воқеятаҳои замони муосир, тараннуми меҳнати созандаву одамияти баланд, ташаккули афкори созанд ва амсоли инро фаро мегирад, ба ҷанбаҳои назарии шинохти публитсистика [8, с. 36-45] низ таваҷҷӯҳ шудааст. Муаллиф омилҳои назарияни тоҷикро таҳқиқ ҳаҷми публитсистики имрӯза ва гузаштаи публитсистики тоҷикро мавриди таҳқиқ қарор дода, ба масъалаи ташаккул ва шинохти илмии публитсистика маҳсус таваҷҷӯҳ намудааст. Муҳаққиқ дар аввал ворид шудани публитсистикаро ба контексти илмӣ, баъдан шаклгирии публитсистикашиносии шуравӣ ва ниҳоятан вижагиҳои публитсистикашиносии тоҷикро дар заминай пажӯҳишҳои алоҳида ва омехта даврабандӣ намудааст. Ҳамчунин, шинохти назарӣ, ҳолат, ҳусусият, таъйинот, таҳқиқ, поэтика ва маҳорати публитсистика аз назари ў дур намондааст. Ба назари ин муҳаққиқ «публитсистика аз нигоҳи сотсиологӣ ҳамчун зуҳуроти иҷтимоӣ, омили иҷтимоӣ ва ниҳоди иҷтимоӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, натиҷаҳои пажӯҳиш ба ошкор гардидани омилҳои рӯх додани воқеяти иҷтимоӣ, муносибат ва нақши инсон дар тавлиди ин гуна воқеаҳо, ҳамкории ниҳодҳои иҷтимоӣ дар маърифати чунин зуҳурот, шаклгирии иртиботи иҷтимоӣ ва амсоли ин мусоидат мекунад» [8, с. 44].

Ҳақиқатан ҳам, тайи солҳои охир омӯзиши ҷанбаҳои назариву амалии публитсистика дар робита бо дигар улум ва соҳаҳои иҷтимоӣ

зиёд сурат мегирад. Намунаи чунин таҳқиқ мақолаи К. В. Лапшинова «Аз публитсистикай сотсиологӣ ба сотсиологияи публитсистика» (От социологической публицистики к социологии публицистики) [2] мебошад. Дар мақола масъалаҳои нисбатан мубрами соҳа, аз қабили нақши публитсистика дар ташаккул ва инкишофи афкори ҷамъиятиву сиёсӣ, функсияҳои асосии ҷамъиятии публитсистика, муайян намудани таркиби публитсистикай сотсиологӣ ва сотсиологияи публитсистика таҳқиқ гардидааст. Муаллиф баҳси монандиву фарқи публитсистикай сотсиологӣ ва сотсиологияи публитсистикаро дар миён гузошта, андешаи ҳудро дар такя ба навиштаҳои муҳаққиқони илмҳои дигари ҳамгун ба публитсистистикаву сотсиология чун О. А. Катанов, Е. И. Кукушкина, С. И. Ожогина, А. В. Полонский, Е. П. Прохоров, Н. А. Добролюбов, А. Лефевр, В. В. Радаев, Н. Митрохин, В. Ринков, Е. В. Плавской ва дигарон тақвият бахшидааст.

Ӯ дуруст зикр мекунад, ки публитсистика солиёни дароз факат аз ҷониби филологҳо таҳқиқу баррасӣ мегардид, аммо дар таърихи ватанӣ публитсистика ҳамчун сарчашмаи таъриҳӣ шинохта мешавад. Ба назар таърихнигорон «Маводҳои публитсистӣ бештар дар матбуот ҷоп мегарданд ва матбуоти даврӣ яке аз навъҳои сарчашмаи таъриҳӣ буда, вазифаи он ташаккули афкори омма, татбиқи ҳадафҳои пешгирифтai ҳукумат, хизматрасонии иттилоотӣ дар соҳаи иқтисоду моликияти ҳусусӣ ва бавучудоварандай алоқаи мутақобила дар соҳтори иҷроия мебошад» [2, с. 15].

Ба шинохти К. В. Лапшинова «сотсиологияи публитсистика сирғ мағҳуми сотсиологӣ аст, чунки то ҳол аз тарафи олимон дар бораи табииати публитсистӣ нуқтаи назари ягона пешниҳод нагардидааст. Ҳарчанд бархе аз муҳаққиқон саҳми пешбарандаи онро дар шаклгиригу пахни афкори омма оид ба бархе масъалаҳои ҷамъиятиу сиёсӣ таъкид месозанд. Бо вучуди ин, ибораи «сотсиологияи публитсистика»-ро метавон мағҳуми сотсиологӣ шумурд, зоро он на танҳо дар мақолаҳои илмӣ, балки ҳамчун номи рисола барои дарёғти унвони доктори илмҳои сотсиологӣ («Социология публицистики в контексте региональной политики: на материалах газет Республики Мордовия, 90-е гг.», муаллиф П.Н. Киричек) вомехурад» [ниг. 2, с. 17]. Ҳарчанд муҳаққиқи мазкур ба адабиётҳои мультамади гуногуни илмии равияҳои гуманитарӣ рӯ оварда бошад ҳам, бинобар мутахассиси соҳаи публитсистика набудан (номзади илмҳои сотсиологӣ) ба ин масъала яктарафа баҳо додааст.

Ҳамин тариқ, омӯзиши публитсистика на танҳо ҷанбаҳои назарии онро вусъат бахшидааст, балки барои инкишоф ва робитаи амалии ин соҳа бо дигар илмҳо мусоидат низ намудааст. Шинохти публитсистика дар ибтидо аз диди адабиётшиносӣ ҳамчун жанри адабӣ оғоз ёфта, баъдтар бо ташаккули публитсистикашиносӣ он ба ҳайси соҳаи мустақили эҷод маъмул гардидааст.

Адабиёт

1. Қутбиддинов, А.Х. Ҳосияти публитсистика / А. Х. Қутбиддинов, Ҷ.М. Раҳмонова. – Душанбе, 2018. – 164 с.

2. Лапшинова, К.В. От социологической публицистики к социологии публицистики / К.В. Лапшинова // Социально – гуманитарные технологии – 2018. – №3 (7).– С.13-19.
3. Муродов, М.Б. Асосҳои эҷоди журналистӣ (Китоби дарсӣ) / М.Б. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2022. – 256 с.
4. Муродов, М.Б. Публитсистикаи ҳаҷвӣ (масъалаҳои пайдоиш, инкишоф ва таҳаввул) / М.Б. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 320 с.
5. Муродов, М.Б. Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ – Душанбе: Арҷанг, 2017. – 224 с.
6. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои назарӣ ва амалии шинохти публитсистикаи мусоир // Осор. – Душанбе: Арҷанг, 2019. – Ч. 6. –С. 217 - 287 с.
7. Муродов, М. Б. Метод ва методологияи таҳқиқи илмӣ / М. Б. Муродов.– Душанбе: Арҷанг, 2019. – 160 с.
8. Муродӣ, М.Б. Воқеяяти замон ва публитсистикаи тоҷик / М.Б. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – 304 с.
9. Саъдуллоев, А. Ҳамосаи инсони кор / А. Саъдуллоев, П. Гулмуродзода. – Душанбе, 1995. – 64 с.
10. Саъдуллоев, А. Ҳосияти адабиёт (Бунёди пайванди қаломи бадеъ бо иҷтимоъ) / А. Саъдуллоев.– Душанбе: Адиб, 2000. – 256 с.
11. Саъдуллоев, А. Рангҳои зиндагӣ. Маҷмӯаи мақолот ва эссеҳо / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2007. – 344 с.
12. Садуллоев, А. Горизонты публицистики (сборник статей) / А. Садуллоев. – Душанбе, 2009. – 306 с.
13. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публитсистика (Маводи дарсӣ) / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. Душанбе: Дақиқӣ, 2015. – 184 с.
14. Табаров, С. Асосҳои назариявии нақди адабӣ (қ.3. дастури таълимӣ доир ба назарияи нақди адабӣ барои донишҷӯёни факултетҳои филология) / С. Табаров. – Душанбе, 1999. – 243 с.
15. Усмонов, И. Назарияи публитсистика (Дастури таълимӣ барои донишҷӯёни ихтисоси журналистика) / И. Усмонов.– Душанбе: Шарқи озод, 1999. – 99 с.
16. Усмонов, И. К. Жанрҳои публитсистика / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 139 с.
17. Шукуров, М. Тадқиқи бадеъ ва ҷанбаи публитсистӣ / М. Шукуров // Садои Шарқ.– 1976. – №1. – С. 111-122.

Юсуфов Ифтихор

ПОЗНАНИЕ ПУБЛИЦИСТИКИ В НАУЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Хотя публицистика как наука сформировалось в конце XVIII — начале XIX вв., мнения о ней до сих пор различны. Публицистика идет шаг за шагом со временем, и она передает настроение определенного времени и прямо или косвенно влияет на мнение публики. Тема публицистического обсуждения не может быть определена заранее, потому что публицистика рассказывает о

сегодняшнем дне. Если публицист размышляет о прошлом, то это оценка, которую приобрела сегодняшняя публицистика.

Литературоведы представили его как жанр литературы. Потому что сначала публицистика формировалась в форме опыта литературоведения, а позже развивалась как профессиональный аспект. Публицистика фактически стоит между литературой и журналистикой, но ни литература, ни журналистика не могут выполнить задачу публицистики в отдельности. Изучение теоретических аспектов публицистики исследователями началось еще в советское время и продолжалось после него.

Исследования этих двух периодов отличаются друг от друга независимо от общности. Позже произошло теоретическое осознание и классификация жанров, которые образовали из шаблона одной науки три самостоятельные ветви: новостную, аналитическую и публицистическую-художественную. Несмотря на это, большинство исследователей считали теоретико-жанровую сторону публицистики незавершенной и самостоятельной, рассматривая ее как жанр или вид творчества.

Со временем ученые и исследователи проанализировали теоретические и практические аспекты публицистики на основе научных аргументов посредством научных исследований в виде статей и учебников и доказали, что она имеет научную основу и является самостоятельной областью творчества. Несмотря на все это, среди публицистов, литературоведов и других ученых гуманитарного направления до сих пор существуют разные мнения.

Ключевые слова: наука, публицистика, жанр, журналистика, литература, теоретический, аспект, дух, исследователи, распознавание, профессиональный, публицист, советский, тема, учебный, практический, доказательство, творческая область, самостоятельный.

Yusufov Iftikhор

COGNITION OF PUBLICISM IN THE SCIENTIFIC SPACE

Although publicism as a science was formed in the late XVIII – early XIX centuries, opinions about it are still different. Publicism goes step by step with time, and it conveys the mood of a certain time and directly or indirectly affects the opinion of the public. The topic of the publicistic discussion cannot be determined in advance, because publicism tells about today. If a publicist reflects on the past, then this is the assessment that today's publicism has acquired.

Literary critics have presented it as a genre of literature. Because at first publicism was formed in the form of the experience of literary criticism, and later developed as a professional aspect. Publicism actually stands between literature and journalism, but neither literature nor journalism can fulfill the task of publicism separately. The study of theoretical aspects of publicism by researchers began in Soviet times and continued after it.

The studies of these two periods differ from each other regardless of the generality. Later, there was a theoretical awareness and classification of genres, which formed three independent branches from the template of one science: news, analytical and journalistic-artistic. Despite this, most researchers

considered the theoretical and genre side of journalism incomplete and independent, considering it as a genre or type of creativity.

Over time, scientists and researchers analyzed the theoretical and practical aspects of publicism based on scientific arguments through scientific research in the form of articles and textbooks and proved that it has a scientific basis and is an independent field of creativity. Despite all this, there are still different opinions among publicists, literary critics and other scholars of the humanities.

Keywords: science, publicism, genre, journalism, literature, theory, aspect, aura, researchers, cognition, professional, publicist, soviet, education, practice, creative field, independent.

МУАЛЛИФОН

Зафари Шариф – декани факултети китобдорӣ ва иттилоотшиносии МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода».

Каримова Шамъигул – мудири шуъбаи илм-методии ПИТФИ.

Махмудов Гадобек – муалими калони кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода».

Мелиқузиев Иқбοл – д.ф.и. (PhD), и.в. профессор, мудири кафедраи режиссураи овоз ва маҳорати оператории Донишкадаи давлатии санъат ва маданияти Узбекистон.

Мирзоев Сайдӣ – ходими калони илмии шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ.

Муъминҷонов Зулфиддин – доктори илмҳои филология, профессори кафедраи журналистикаи телевизион ва радиошунавонии факултети режиссура, кино ва телевизиони МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода».

Муродӣ Мурод – доктори илми филология, профессори кафедраи матбуоти ДМТ, ходими пешбари илмии ПИТФИ.

Носиров Осимбой – унвончӯи кафедраи журналистика ва назарияи тарҷумаи ДДХ ба номи академик Бобоҷон Faфуров.

Рахимӣ Диљод – номзади илми филология, мудири Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ.

Табаров Нурулло – номзади илмҳои педагогӣ, ходими пешбари шуъбаи фаъолияти иҷтимоиву фарҳангии ПИТФИ.

Улмасов Фирӯз – доктори санъатшиносӣ, профессори кафедраи санъатшиносӣ ва назарияи мусиқии МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода».

Шарифзода Манучеҳр – муовини вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҷӯраев Мирзоалий – номзади илми филология, муовини директори ПИТФИ оид а корҳои илмӣ.

Юсуфов Ифтихор – мудири шуъбаи ВАО ва табъу нашри ПИТФИ.

АВТОРЫ

Джураев Мирзоали – кандидат филологических наук, зам. директора НИИКИ по науке.

Зафари Шариф – декан библиотечно-информационного факультета ГОУ «Таджикского государственного института культуры и искусств имени М. Турсунзаде».

Каримова Шамъигул – заведующая научно-методическим отделом НИИКИ.

Махмудов Гадобек – старший преподаватель кафедры библиотековедение и библиографоведения ГОУ «Таджикского государственного института культуры и искусств имени М. Турсунзаде».

Мелиқузиев Иқбοл – д.ф.и.(PhD), и.о.профессор, заведующий кафедрой звукорежиссуры и операторского мастерства, Государственного института искусств и культуры Узбекистана.

Мирзоев Сайдӣ – старший научный сотрудник отдела культуры и искусствоведение НИИКИ.

Муминҷонов Зулфиддин – доктор филологических наук, профессор кафедры журналистики телевидения и радиовещание факультета режиссуры, кино и

телевидении ГОУ «Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде».

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати ТНУ, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Насиров Осимбой – соискатель кафедры журналистики и теории перевода ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова».

Рахими Дилшод – кандидат филологических наук, зав. отделения Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Табаров Нурулло – кандидат педагогических наук, ведущий научный сотрудник отдела социально-культурной деятельности.

Ульмасов Фируз – доктор искусствоведения, профессор кафедры искусствоведения и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств им. М. Турсунзаде.

Шарифзода Манучехр – заместитель Министра культуры Республики Таджикистан.

Юсуфов Ифтихор – заведующий отделом СМИ и издательское дело НИИКИ

AUTHORS

Juraev Mirzoali – Candidate of philological sciences, Deputy Director on scientific issues of the RICI.

Karimova Shamigul – Head of the Scientific and Methodological Department of the RICI

Mahmudov Gadobeg – Senior Lecturer of the Department of Library Science and Bibliography of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.

Meliqziev Iqbol – PhD, Associate professor, Head of the Department of Sound Engineering and Cinematography, State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan.

Mirzoev Saadi – senior scientific worker at the Department of Culture and Art RICI.

Muminjonov Zulfiddin - Doctor of philological sciences, Professor of the Department of television journalism and broadcasting of the faculty of Directing, film and television at the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda.

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University, Leading scientific worker of the RICI.

Nosirov Osimboy - the applicant Department of Journalism and Translation Theory of the Khujand State University named after Bobojon Gafurov.

Rahimi Dilshod – Candidate of philological sciences, Head of the Centre for cultural heritage of Tajiks.

Sharifzoda Manuchehr – Deputy Minister of Culture of the Republic of Tajikistan

Tabarov Nurullo – Candidate of pedagogical sciences, Senior scientific worker of the Department of the Culture and Leisure issues of the RICI.

Ulmasov Firuz – Doctor of art sciences, Professor of the Department of Art History and Music Theory of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Tursunzoda.

Yusufov Iftikhor – Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Zafari Sharif - Dean of the Library and Information Faculty of the Tajik State Institute of Culture and Art named after Mirzo Tursunzoda.

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Рахимӣ Д. Аз Фарвардгон то сайри мазорҳо: суннати гиромидошти арвоҳи гузаштагон дар Наврӯз.....	5
Каримова Ш. Расму оинҳо оид ба фарзанддор шудани зан.....	14

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Махмудов Г. Нақши китобхонаҳои вилоятии ҷумҳурий дар густариш ва рушди сайёҳӣ дар даврони истиқлол.....	25
Табаров Н. Таъсири омилҳои гуногун дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии ҷавонон.....	34
Зафари Ш. Салоҳияти инноватсионии китобдорон – кафолати хизматрасонии босифати китобдорию иттилоотӣ.....	42

Санъатшиносӣ

Улмасов Ф. Оид ба баъзе ҷанбаҳои ҳифз ва рушди фарҳангӣ мусиқии анъанавии тоҷикон.....	50
Шарифзода М. Дар бораи фаъолияти Театри давлатии академии Опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ дар замони мусоир.....	58
Мирзоев С. Нақши ансамбли фолклорӣ-этнографии “Нақш” дар густариши суруду рақсҳои мардумӣ.....	65

ВАО ва табъу нашр

Муродӣ М., Носиров О. Ташаккули шаҳсияти эҷодии Баҳриддин Азизӣ.....	73
Муъминҷонов З., Мелиқузиев И. Вазифаҳои нави телевизиони мусоир.....	88
Ҷӯраев М. Мақоми забони тоҷикӣ дар рӯзномаи «Овози тоҷик»	97
Юсуфов И. Шинохти публистика дар фазои илмӣ.....	109
Муаллифон	119

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Рахими Д. От Фарвардгана до посещения мазаров: традиции почитания духов предков в период Навруза.....	5
Каримова Ш. Исследование женских ритуалов беременности.....	14

Социально-культурная деятельность

Махмудов Г. Роль областных библиотек республики в расширении и развитии туризма в период независимости.....	25
Табаров Н. Влияние различных факторов на процесс духовно-нравственного воспитания молодежи.....	34
Зафари Ш. Инновационная компетентность библиотекарей – гарантия качественного библиотечно-информационного обслуживания.....	42

Искусствоведение

Ульмасов Ф. О некоторых аспектах сохранения и развития таджикской традиционной музыкальной культуры.....	50
Шарифзода М. О деятельности Таджикского государственного академического Театра Оперы и балета им. С. Айни на современном этапе.....	58
Мирзоев С. Роль фольклорно – этнографического ансамбля «Накш» в развитии народных песен и танцев.....	65

СМИ и издательское дело

Муроди М., Носиров О. Формирование творческой личности Бахриддина Азизи.....	73
Муъминджонов З., Меликузиев И. Новые функции современного телевидения.....	88
Джураев М. Вопросы статуса таджикского языка в газете "Овози таджик".....	97
Юсуфов И. Познание публицистики в научном пространстве.....	109
Авторы	119

CONTENTS

Cultural heritage

Rahimi D. From Farvardgan to visiting mazars: traditions of veneration of ancestral spirits during the Navruz period.....	5
Karimova Sh. Research on women's pregnancy rituals	14

Social and cultural activities

Mahmudov G. The role of the regional libraries of the Tajikistan in the expansion and development of tourism in the period of independence.....	25
Tabarov N. The influence of factors on the process of spiritual and moral education of youth	34
Zafari Sh. Innovative competence of librarians as a guarantee of quality library and information service	42

Art studies

Ulmasov F. On some aspects of conservation and development Tajik traditional musical culture	50
Sharifzoda M. Contemporary activities of the Tajik State Academic Theater of Opera and Ballet named after S. Aini	58
Mirzoev Saadi The role of folklore and ethnographic ensemble "Naksh" in the development of folk songs and dances.....	65

Mass Media and publishing issues

Murodi M., Nosirov O. Formation of a creative personality of Bahridin Azizi.....	73
Muminjonov Z., Meliquziev I. New features of the modern television	88
Juraev M. Description of the status of Tajik language in the newspaper "Ovozi Tojik.....	97
Yusufov I. Cognition of publicism in the scientific space	109
Authors	119

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХЙ БА МАҚОЛАХОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИХОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачалла пешниҳод мегарданд, аз ташхиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташхис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи мачалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони мачалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф ҳабар медиҳанд. Норасоиҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташхис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои ташхис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) равон карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоварии илмӣ, муҳиммияти омӯзиши масъала, арзиши таъриҳӣ ва фактологии мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуги матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоиҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳulosai муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудиҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи даҳлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмии барои чоп қабулгардида, аммо ба тағиирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоиҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни чопӣ ва электронии мақоларо бо дастҳати пештарааш ба мачалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудиҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои чопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, чопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонидорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздихӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани ҳабар дар бораи раванди тақриздии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризҳо дар идораи мачалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дарҳости даҳлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии атtestatcioniи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устраниить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении сдается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН
Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачаллаи илмии
«Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар мачаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва табъу нашр, хунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати соҳти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи мачалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмии мачалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русиёй ва бо ҳуруфи Times New Roman Тј барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилҳоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насад ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 асад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насад, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷои кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушахҳаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунҷа [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Накшашо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдигӯҳанда дошта бошанд.

*Сурогаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2),
ПИТФИ, шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва табъу нашр. Тел.: (+992
37)233-84-58, murodi@mail.ru*

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ
Требования к научным статьям, поступающим
в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;

– список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;

– название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;

– информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название

Наш адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательское дело. Тел.: (+992 37)233-84-58; murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияи илмию таҳлили
2023, № 1 (61)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2023, № 1 (61)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2023, № 1 (61)

Сармуҳаррир
номзади илми филология
Аминов Абдуфаттоҳ

Муҳаррири масъул
доктори илми филология, профессор
Муродӣ Мурод

Муҳаррири техники
Қузиев Ҷумъабой

Ба чоп 28.03.2023 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази оғсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи оғсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 07 /23

Мачалла дар чопхонаи ҶДММ «Арҷанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

